

URTX

BIOGRAFIES DE DONES TARGARINES DEL SEGLE XX

Jordi Creus Verni

BIOGRAFIES DE DONES TÀRREGINES DEL SEGLE XX

Abstract

El siguiente artículo recopila la biografía de ocho mujeres del siglo XX nacidas en Tàrrega con una exitosa y ejemplar trayectoria profesional, reconocida social y institucionalmente en un momento u otro de su vida profesional. A pesar de todo, en la mayoría de los casos hoy están semiolvidadas por factores y motivos diversos, ya sea por haber realizado su trayectoria fuera de la ciudad la mayoría, ya sea porque nada o casi nada consta sobre ellas, ni en una pequeña muestra de reconocimiento ciudadano por sus logros. Sus nombres no figuran en el nomenclátor de la ciudad ni en el espacio público, motivo que ayudaría a sacarlas de un indigno ostracismo y a recuperar su legado, como sí privilegiadamente gozan ciertos prohombres también de destacado reconocimiento.

The following article compiles the biography of eight women of the twentieth century born in Tàrrega with a successful and exemplary career, even socially or institutionally recognized at one point or another of their professional life. In spite of everything, in most cases, in ours, they are semi-forgotten due to different factors and reasons, either because they have done their trajectory outside the city, most of them, either because nothing or almost nothing consists in with them, neither in a small sample of citizen recognition for their accomplishments. Their names are not listed in the city's nomenclator and public space, which would help them take them out of unworthy ostracism and recover their legacy, to the same extent they privately enjoy certain prohombres also of outstanding recognition.

Paraules clau

Biografies, igualtat, segle XX, Soler, Bernades, Güell, Minguell, Solsona, Pintó, Vidal, Pijoan.

A les acaballes de la segona dècada del segle XXI, en observar la reflexió tautològica derivada dels comportaments i de les pautes que regeixen els esquemes socials, hom s'adona que no tots els objectius fixats a priori des de les institucions per a l'assoliment equitatiu de la igualtat entre homes i dones han estat culminats per molts avenços que s'hagin traçat o reivindicat. Encara les diferències avui dia en diversos àmbits que promouen la igualtat entre gèneres són notables; encara resta molt a fer per assolir de manera clara i definitiva una igualtat que en moltes èpoques de la història s'ha trobat a faltar. Certament, no en totes les èpoques del nostre passat ha estat igual, per bé que en determinats moments de la història hauria semblat que la lluita per aquesta igualtat havia assolit moments culminants que permetien ser optimistes amb els èxits aconseguits. Al passat segle XX, a cada etapa nova que s'encetava i que transcorria positivament en seguia una altra que desfeia en bona mesura el camí recorregut. D'aquesta manera, a Espanya i a Catalunya els diversos i variats canvis polítics soferts han evitat l'equilibri entre el discurs històric i el discurs teòric i pragmàtic relacionat amb la matèria que ara ens ocupa, que no és altra que la lluita mantinguda per a l'assoliment dels drets de les dones, equiparant-los amb els dels homes.

Des de les institucions públiques i els ens locals, tot i haver-se promogut aital equiparació amb una certa intensitat en els últims anys i sense escatimar mitjans, s'hauria de donar més consistència i exemplificar més ostensiblement que el camí fet per aconseguir una veritable igualtat no quedí en paper mullat, com així ha succeït en anteriors èpoques del nostre passat històric. Així, doncs, voler recuperar la memòria d'aquelles personalitats femenines que exemplificaren un relatiu, però factible, trencament

amb les injustes conviccions imperants hauria de ser, entre molts altres factors, un dels objectius a potenciar. Com en altres indrets, a Tàrraga l'evolució del segle XX comportà una infinitat de canvis sistèmics que alteraren i modificaren el comportament en les relacions socials, polítiques, culturals i econòmiques. Però, avui dia, tot això no hauria de suposar cap excusa per reivindicar el paper de la dona en la nostra societat, perquè aquest paper ha estat tant o més important, per difícil i sovint discriminatori, que el de destacats prohoms, els èxits i assoliments dels quals omplen planes i planes de la historiografia i de la bibliografia local, amb uns noms que configuren bona part del nomenclàtor de carrers, places i vies de la ciutat, com a reconeixement pòstum de les futures generacions envers ells. Tot això, en detriment dels noms de les dones, que injustament no han tingut un reconeixement ni tan digne ni tan meritori, i que han restat apartades i amagades en un racó inhòspit de la memòria col·lectiva local. En aquest sentit, hom considera un motiu de justícia històrica recuperar de l'amagatall dels records el valuós testimoni deixat per la dona en l'evolució de la nostra societat, ja que és ella un dels punts més valuosos en la sostenibilitat i el progrés de la comunitat a la qual pertanyem.

El següent article recopila la biografia de vuit dones del segle XX nascudes a la ciutat de Tàrraga i amb una meritosa i exemplar trajectòria professional, àdhuc reconeguda socialment o institucional en un moment o altre de llur vida professional. Avui, però, i en la majoria de casos, a casa nostra resten semioblidades per factors i motius diversos, ja sigui per haver realitzat llur trajectòria fora de la ciutat la majoria, ja sigui perquè res o gairebé res no consta sobre elles, ni en una petita mostra de reconeixement ciutadà pels seus assoliments. Llurs noms no figuren

en el nomenclàtor targarí o en cap espai públic, motiu que ajudaria a treure-les d'un indigne ostracisme i a recuperar el seu legat, com sí que privilegiadament gaudeixen certs prohoms targarins també de destacat reconeixement. Per tal de pal·liar aquesta situació, i atenent al projecte de reivindicació i reconeixement endegat institucionalment en els últims anys, s'han dut a terme biografies en el marc d'un treball d'investigació impulsat des de la Regidoria de Joventut i Igualtat de l'Ajuntament de Tàrraga. Aquest treball

començà l'any 2015 en un espai temporal de sis mesos, qui escriví, a banda de confeccionar les vuit biografies que ara es publiquen, recopilà dades d'una vintena més de dones potencialment dignes d'estudi. Malauradament, però, el temps no ha estat suficient per confeccionar-les en la mesura de les que tot seguit presentem. En base a això, caldria confiar en una dilatació d'aquest projecte de recuperació de la memòria, que ajudaria a valorar encara més el paper que la dona ha tingut al llarg dels temps.



MARIA SOLER I TEROL

(Manresa, 11 de novembre de 1889 - Tàrrega, 1 de juliol de 1991). Nasqué l'onze de novembre de 1889, en el si d'una pròspera i acabalada nissaga pertanyent a l'alta burgesia catalana, una de les més respectades i esplendoroses de la comarca del Bages. Va ser la segona dels cinc fills del propietari rural, advocat, arxiver, erudit, bibliòfil i polític Leonci Soler i March i de la seva esposa Empar Terol i Cucurella, de qui li venia la seva ascendència valenciana.

Leonci Soler i March¹ va néixer a Manresa el dia 6 de desembre de 1858 i va morir a la mateixa ciutat el 24 d'agost de 1932. Va ser el tercer fill del matrimoni format per Lluís Gonzaga Soler i Mollet² i Vicenta March i Solernou.³

Leonci Soler, pare de Maria Soler i Terol, va cursar els estudis primaris al Col·legi de Sant Ignasi, regentat pels jesuïtes de Manresa, entre 1861 i 1868. Una gran majoria dels alumnes de

la Companyia de Jesús formaven part de l'elit de la societat catalana. Es va llicenciar el 1881 en dret civil i canònic. Però paral·lelament a l'activitat d'advocat se li despertà una vocació relacionada amb l'àmbit universitari: el món de la investigació i els arxius. Es va matricular el 1882 per arxiver i bibliotecari a l'Escuela Superior de Diplomacia de Madrid i va acabar el curs 1884-1885. Durant els anys que va cursar aquests estudis superiors no va residir sempre a la capital, sinó que hi anava de tant en tant; generalment el trobem a Manresa, on participava en activitats molt diverses, moltes de les quals ja lligades a la qüestió agrària, com la seva participació com a membre de l'*Asociación de Agricultores de Manresa*, on el trobem col·laborant en la reforma dels estatuts d'aquesta societat. Mentre cursava els estudis d'arxiver i bibliotecari va ser nomenat arxiver municipal de Manresa l'any 1882. Interessat pel món de la literatura i el periodisme, va fundar, juntament amb altres personalitats, el setmanari *Lo Pla de Bages* el 1883 i el diari *El Pla de Bages* el 1904.

Retrat familiar de Josep M. Segarra i Vives i Maria Soler i Terol amb les filles Empar, Dolors i Concepció, dedicada a Leonci Soler i March (any 1917). Fons Personal Família Tàssies Segarra.

¹ Soler i March és un personatge manresà que ha estat bastant analitzat. La principal aportació a la seva vida i obra, i que hem consultat en el moment de descriure i recompondre el context familiar i els primers anys de joventut de Maria Soler, és el llibre de Pilar MARTINEZ ASCASO, *Els inicis del catalanisme polític i Leonci Soler i March, 1858-1932*, Biblioteca Abat Oliba, 212, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999.

² Lluís Gonzaga Soler i Mollet (Manresa, 1824-1887), avi patern de Maria Soler i Terol, va esdevenir l'hereu de la família Soler i de gairebé la totalitat del patrimoni de la casa Mollet. Fou degà del Col·legi d'Advocats de Manresa i es va dedicar a l'advocacia fins als últims anys de la seva vida. MARTINEZ ASCASO. *Els Inicis...*, pàg. 32-34.

³ Vicenta March i Solernou (Manresa, 1834-1910), àvia paterna de Maria Soler i Terol, va ser una dona de gran personalitat i empena i d'una intensa activitat i vitalitat. S'ocupava del control i la supervisió de les propietats familiars durant les sovintejades absències del seu fill, Leonci Soler. El bisbe Torras i Bages la qualificaria com «una espècie de patriarquesa». Una altra de les característiques que destaquen de la seva personalitat, i que amb els anys i com les anteriors, també definiria la personalitat de la seva neta Maria Soler, va ser la profunda pietat i formació religiosa. Va intervenir activament en la lluita contra les diferents disposicions i lleis que, sota el punt de vista de molts catòlics, eren atemptatòries contra la religió, i que especialment els governs liberals tractaren de tirar endavant. Participà en lligues i manifestacions de senyores catòliques contra aquestes disposicions, i n'organitzà ella mateixa: contra l'escola laica, contra la Llei d'Associacions, etc. Així, el 13 de febrer de 1910 tingué lloc al Patronat Obrer de la ciutat de Manresa una gran manifestació de dones catòliques contra les escoles laiques. «Un gran acte de feminisme cristià» i «primer a Espanya en aquests temps», l'anomena *El Pla de Bages*, el 24 de setembre de 1910. També *La Veu de Catalunya* comentà la notícia el 14 de febrer d'aquell any. Vicenta March va ser la presidenta d'aquest míting i en gran part la seva ànima. MARTINEZ ASCASO. *Els Inicis...*, pàg. 35-37.

L'any 1887 es va casar amb Empar Terol i Cucurella, nascuda l'any 1864 a la ciutat de València.

Políticament, va resultar elegit diputat a Corts legislatives per Manresa en cinc ocasions: els anys 1899, 1901, 1903, 1905 i 1907. Afiliat a la Unió Catalanista,⁴ amb el temps es va convertir en un dels principals dirigents de la Lliga Regionalista. També fou elegit senador per la Sociedad Económica de Amigos del País el 1910, per la Diputació Provincial de Barcelona el 1914 i el 1916, i per la de Girona el 1918. Formà part de la comissió que va lliurar a Canalejas l'avantprojecte de Mancomunitat. També va formar part de nombroses entitats cívi­ques, culturals i econòmiques, com veurem tot seguit. En el camp de l'agricultura, fundà, a Manresa, el Gremi d'Agricultors, el Camp d'Experiències, la Cambra Agrícola i la Cambra de Comerç. Va presidir la Federació Agrícola Catalano-Balear durant el 1904-1905 i el Consell Provincial de Foment de Barcelona, i va ser comissari regi de Foment fins a l'any 1923. Fou també vocal del Consell Superior d'Agricultura. Fou soci de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. També va promoure la revista *La Pagesia*, que es va convertir en el portaveu del Gremi d'Agricultors i de la Cambra Oficial del Pla de Bages des de l'any 1905 fins al 1935, i en la qual va escriure diferents articles. Catòlic convençut, presidia la Lliga Espiritual de Nostra Dona de Montserrat. Va morir a Manresa el 24 d'agost de 1932.

Filla de Josep Terol i Pascual i de Francesca Cucurulla i Cases, Empar Terol i Cucurella va néixer l'any 1864 a la ciutat de València, on la família habitava. Josep Terol va ser un fabricant i comerciant de teixits. Els Terol eren propietaris de finques rústiques i urbanes. Gaudien d'una posició econòmica folgada. El pare viatjava a París, i la família anava a Barcelona de tant en tant per efectuar compres i visitar amistats. Passaven l'estiu en algun lloc de platja, prop de València; en altres èpoques preni­en les aigües a balnearis del sud de França i també al balneari de la Puda de Montserrat, ben a prop de Manresa. Va ésser en aquest balneari on Empar Terol féu la coneixença de Leonci Soler. L'Empar estudià al col·legi de les monges fran-

ceses de Nostra Senyora de Loreto, de València. Rebé l'educació i preparació cultural habitual en aquell temps per a les noies del seu nivell social. Escrivia amb una redacció fluïda, fins i tot poètica quan s'esqueia. Algunes de les cartes que adreçava a les seves amigues eren escrites en un francès força correcte. A la correspondència amb el seu marit, a banda dels temes familiars normals, en ocasions tractava d'afers econòmics, tant de compra de valors borsaris com de l'administració de les finques. Controlava alguna vegada el cobrament de les vendes dels productes de les propietats o feia gestions als bancs. Morí l'any 1906.⁵ Leonci Soler i March, vidu des de 1906, es tornà a casar l'any 1915 amb Margarida Escarrà, també vídua i amb dos fills.

Maria Soler i Terol va tenir cinc germans. Tots ells estudiaren al col·legi dels jesuïtes de Tudela (Pamplona). Lluís,⁶ fill primer del matrimoni March-Soler i hereu (València, 1888 -Barcelona, 1959), va ser doctor en Medicina, en Dret i en Filosofia i Lletres, investigador i dramaturg; Josep Maria (1891-1966) estudià enginyeria industrial; Vicenç (1895-1916) estudià a l'Escola Especial de Ingenieros de Montes a El Escorial; Marian (1901), s'especialitzà en traumatologia a Viena i a Heidelberg.

Leonci Soler i March sempre manifestà una especial estimació per la filla i no descuidà llur educació.⁷ Fermament inculcada pels valors ètics i morals de la religió catòlica i pels ideals del catalanisme conservador i modernista, Maria Soler gaudí d'una selecta i adequada preparació per fer i ser el que s'esperava d'ella. A diferència dels fills, als quals es preparava per ocupar llocs i càrrecs professionals de responsabilitat, dignes de prestigi i de reputació social, l'elit de la societat catalana preparava les filles per establir lligams socials i engrandir patrimonis a través d'enllaços matrimonials, decidits i acordats amb antelació, i per ocupar-se de la llar i de la família, així com ajudar a gestionar el patrimoni de la casa. Maria Soler i Terol, fent gala de la preparació adquirida, amb el temps no només ho demostrà, sinó que amb escreix superà el paper que, com a dona de l'alta burgesia que era i pertanyent a l'elit

⁴ La Unió Catalanista fou un grup polític catalanista conservador format a Barcelona el 1891 per la unió de sindicats i associacions catalanistes que es van posar en contacte arran de la resistència contra l'article 15 del codi civil espanyol que atemptava contra el dret civil català.

⁵ MARTINEZ ASCASO, *Els Inicis...*, pàg. 32-34.

⁶ Lluís Soler i Terol va néixer el 1888 a València, on aleshores residien els seus pares. A banda de les tres titulacions acadèmiques, manifestà sempre un caràcter molt versàtil. A més de diferents estudis i articles, escrigué coses tan dispars com la biografia d'un personatge força curiós —el bandoler Perot Rocaguinarda—, un estudi d'investigació històrica sobre les batalles del Bruc o una tragèdia en vers anomenada *Mànens*. Manifestà en nombroses ocasions el seu interès per la política en general i naturalment per les actuacions del seu pare. Però, tot i que sempre va mantenir amb ell unes relacions de gran afecte i cordialitat, políticament se'n distancià; milità, primer, a Acció Catalana i, posteriorment, a Esquerra Republicana de Catalunya. MARTINEZ ASCASO, *Els Inicis...*, pàg. 40-42.

⁷ MARTINEZ ASCASO, *Els Inicis...*, pàg. 42.

de la societat, li tocava de representar en una època i un lloc com era la Tàrrrega dels anys vint i trenta del segle XX.

Leonci Soler degué veure amb bons ulls la relació que sorgí entre la seva filla, Maria de la Purificació, i el jove i eminent prohom targarí Josep M. Segarra i Vives, hereu d'un dels patrimonis més brillants de la comarca urgellenca. Entre la família Segarra i els Soler i March hi havia una estreta relació i vincles d'amistat. L'any 1910, a Tàrrrega se celebrà el Congrés de la Federació Agrícola Catalano-Balear, que va ser promogut per l'enginyer dels Serveis de Repoblació Forestal de Barcelona, Girona i Balears, el targarí Tomàs Pera i Roca. En aquesta trobada plena de dirigents del catalanisme reformista, feren coneixença els March de Manresa amb els Segarra de Tàrrrega, i d'aleshores en endavant els vincles entre ambdues famílies es mantingueren i s'estretiren,⁸ fins al punt de casar els fills.

No passà gaire temps entre la coneixença, el compromís i l'enllaç. El juny de 1911 tingué lloc el casori entre Maria Soler i Terol i Josep M. Segarra i Vives (Tàrrrega, 1885-1921), pertanyent a la pròspera nissaga dels Segarra de Tàrrrega, i d'aquesta manera ambdues famílies quedaren enllaçades. Maria Soler percebé, en virtut dels capítols matrimonials rubricats el 13 de juliol de 1911, en concepte de llegítima, mobles, vestits i aixovar un valor de 7.558 ptes.⁹ Per la seva part, Josep M. Segarra i Vives feu un esponsalici a la seva esposa, Maria Soler, de 50.000 ptes., a càrrec de l'herència, i que s'hauria de repartir entre les filles a parts iguals en morir la usufructuària.¹⁰ Aquell mateix juliol, poc després de casar-se, la parella visità, d'acord amb el que era ja un ritual entre la dreta catòlica, el santuari de Lourdes. Allí conegueren l'escolapi i publicista Jaume Sobirana, qui s'establí a l'Escola Pia de Tàrrrega l'octubre de 1915. El matrimoni habità en un immoble nou edificat expressament, el número 29 del carrer del Car-



**Retrat d'una jove
Maria Soler i Terol**
(entorn 1907).
Del FPFTS.

me.¹¹ Tingueren cinc filles: Empar (1913-2006), Dolors (1915-2015), Concepció, (1916) Teresa (1918) i Montserrat (1920).

Josep M. Segarra i Vives, fill de Josep Segarra i Vilalta (Tàrrrega, 1860-1916),¹² estudià Batxillerat i Comerç a l'Escola Pia de Tàrrrega i prosseguí l'important negoci de bigues i ferros a

⁸TOUS I SANABRA, Joan: *El Llibre de la serra de St. Eloi*. Ajuntament de Tàrrrega, Tàrrrega, 1990, pàg. 106-109.

⁹ Capítols matrimonials entre Josep M. Segarra i Vives i Maria P. Soler i Terol oficialitzats pel notari Josep Borrell i Nicolau a Manresa el 23 de juliol de 1911. Tret de CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim. *Tàrrrega (1898-1923): Societat, política i imaginari*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba, 2008, pàg. 654-655.

¹⁰ *Escritura de divisió de herència*, pàg.11, i capítols matrimonials amb data de 13 de juliol de 1911, autoritzats pel notari Josep Borrell i Nicolau de Barcelona. M. P. Soler dóna la part alíquota de les 50.000 ptes., -10.000 ptes. en valors a les cinc filles, per fer el pagament de la liquidació i el repartiment patrimonial. Tret de CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim. *Tàrrrega (1898-1923): Societat, política i imaginari*, pàg. 655.

¹¹ «En aquest edifici, hi intervé, com a arquitecte i artista un tiet de l'esposa, Alexandre Soler i March. N'Alexandre Soler i March va iniciar la seva carrera professional com a dibuixant al despatx d'en Josep Domènech i Montaner i col·laborà amb el mestre Antoni Gaudí, però la seva inspiració artística cal buscar-la en els referents modernistes austríacs de l'època, que el van dur a visitar la Viena de principis de segle, per tal de conèixer en persona l'obra descrita al llibre "Arquitectura Moderna" d'Otto Wagner, i també l'obra del txec Joseph Maria Olbrich. La Casa Segarra del Carrer del Carme de Tàrrrega expressa la heterogeneïtat de l'obra artística d'en Alexandre Soler. La mateixa façana és una superposició d'obertures i elements diversos, amb la finalitat de dotar al conjunt de l'edifici de la màxima llum possible. Aquest fet lliga amb la preocupació dels nous arquitectes per construir uns edificis higiènics, sans i habitables per als seus usuaris. Som a l'inici de l'època en què els habitatges residencials es començaven a construir amb els serveis d'aigua corrent, electricitat o calefacció central». Extret de la pàgina web <https://latartraneta.wordpress.com/2016/04/24/la-casa-segarra-de-tarrega/>, consultada el 25 de juny de 2017.



Casa Segarra,
carrer del Carme,
núm. 29. Imatge
treta de la plana web
<https://latartraneta.wordpress.com/2016/04/24/la-casa-segarra-de-tarrega/>

l'engròs fundat a Tàrrega pel seu avi. El local ocupava un espai entre els carrers del Carme i d'Agoders:

«Els seus magatzems ocupaven uns baixos molt amplis i espaiosos que anaven del carrer del Carme al d'Agoders i que eren indubtable-

ment els més importants de la província. Cal Ferro...».¹³

Aquest negoci, que l'any 1916 s'enregistrà sota el nom de *José Segarra i Vives*, substituïnt el del seu pare, pagà 730'80 ptes. de contribució; l'any 1919, en pagà 780,80; i l'any 1923, com a Vidua de Josep M. Segarra Vives, 1.390.¹⁴ Era un dels negocis de més rendiment, cosa que el situava com a un dels primers contribuents de la ciutat. A banda dels ferros, els carburs i derivats, els Segarra posseïen un pròsper magatzem de fusta; també participaren en el negoci dels farratges.¹⁵ L'agost de 1919, en Segarra participà en la constitució de la societat Solé Hermanos, dedicada a la compravenda de farratges, cereals i similars; ho feu com a soci comanditari, això és, amb dret a revisar les comptabilitats però sense administrar la firma directament. Com a propietari rústic, Josep M. Segarra va ser el principal promotor i el primer president del Sindicat Agrícola de Tàrrega (1914), configurat com una secció del Patronat de Sant Jordi.

Els Segarra i Soler, tot i viure a Tàrrega, mantingueren una estreta vinculació amb Ivars d'Urgell. Un dels lligams que tenien amb aquesta vila, a banda de ser l'origen dels avantpassats Segarra, era la Confraria de la Mare de Déu de l'Horta, de la qual foren administradors i benefactors en diverses ocasions. La família Segarra resava una *Salve* diàriament a la Mare de Déu de l'Horta. Segons Joaquim Capdevila, en aquesta fidelitat hi tindria a veure el fet que un familiar dels Segarra, Pere Jaume Segarra, fiscal de la cúria eclesiàstica de la Seu d'Urgell, hagués protagonitzat l'any 1856 les tortuoses gestions perquè Ivars recuperés del senyor Mas i Abad l'ermita ivarsenca desamortitzada.¹⁶ Així mateix, i durant molt temps, els Segarra varen sufragar amb la quantitat de 12 duros mensuals el funcionament d'una escola parroquial en aquella població:

¹² Josep M. Segarra i Vilalta, propietari, industrial, comerciant i agent borsari, prosseguí el comerç de ferros que endegà el seu pare, Josep Segarra i Segarra (Ivars d'Urgell, 1828 - Tàrrega, 1902) entorn els anys vuitanta del segle XIX, i com altres destacats comerciants destacats de la Tàrrega contemporània menà una activitat important com a cobrador de lletres i d'efectes de borsa. Així mateix, disposava d'una petita banca al carrer del Carme, que ja havia inaugurat el seu pare, i un negoci de venda de combustible.

¹³ ROBINAT I CASES, Ramon: *Estampes del nostre terme*, Col. «Natan Creació», núm. 12, Ajuntament de Tàrrega, Tàrrega, 1999, pàg. 79.

¹⁴ *Contribución Industrial*. Caixa dels anys 1901-1924. Fons Municipal de l'ACUR.

¹⁵ CASTELLÀ FORMIGUERA, Josep: «Josep Maria Segarra i Vives: empresari, alcalde i actiu promotor dels Amics de l'Arbre», dins de l'espai d'opinió de *Nova Tàrrega*, 31 de gener de 2003.

¹⁶ CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim: *Tàrrega (1898-1923)*..., pàg. 669.

¹⁷ GUILLÉN I FERNÁNDEZ, Empar: *EL Manuscrit de Pere Segarra. Recull històric d'Ivars d'Urgell i diari de l'autor (1932-1938)*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1986, pàg. 53 i 72.

¹⁸ Les simpaties carloconservadores dels Segarra queden paleses amb el fet que durant la llarga pugna local viscuda a Tàrrega al voltant de la provisió d'aigua i fluid elèctric a la ciutat, conegut amb el nom de l'Afer de La Electra-Urgelense, la família no es posicionà en contra del prohoms i cacics locals Enric de Càrcer i dels conservadors targarins, d'acord amb la tradició comuna de carlointegrates i conservadors, en contrast amb el gruix de la nova classe industrial i comercial. Per contra, més tard, i com es veurà, els Segarra passarien a ser els majors accionistes de La Popular Tarraguense, la companyia rival durant molt temps de La Electra, possible signe dels canvis que anunciaven la vinguda dels nous temps.

«Dtor. Vicari General d. Solsona (...) y deixà á lbars dos legats: per ún novenari d'ánimes cada 2 añas; 12 duros al més pèr una Escola Parroquial, avuy és: ál 1º pis de cál Rubió i facilitat per la Vda. Segarra (Maria Soler i Terol)».¹⁷

Políticament i cultural, la família Segarra mantingué unes posicions afins al carlointegrisme,¹⁸ que Josep M. Segarra i Vives va accentuar i polititzar inicialment. No obstant això, ell mateix les feu derivar obertament cap al catalanisme catòlic noucentista. Josep M. Segarra, va ser promotor del Patronat de Sant Jordi (1907), i en seria president i directriu en diverses ocasions. Així mateix, el viratge cap al catalanisme catòlic de tall noucentista (evolució comuna, d'altra banda) potser li fou estimulat pel casament amb Maria Soler i Terol, o potser aquest casament ja és una mostra d'aquesta evolució.¹⁹ En aquest terreny del catalanisme catòlic, a partir del societarisme cívic, polític i cultural que representava el Patronat de Sant Jordi, en Segarra va promoure dos grans esdeveniments de significació catalanista: l'Aplec del Bon Mot de Tàrrrega de març de 1913 i la Diada de la Llengua Catalana de gener de 1916. Així mateix, i també a partir del Patronat, en Segarra va ser un dels fundadors de l'Orfeó Nova Tàrrrega. I en el camp estricte de la política, Josep M. Segarra fou el principal impulsor de l'entitat Acció Nacionalista (1917), amb qui guanyà els comicis municipals de la tardor de 1917, i li permeté obtenir l'alcaldia de Tàrrrega, que regentà fins al març de 1920.²⁰ Durant aquest període, en Segarra hagué de delegar sovint les seves funcions al tinent d'alcalde, el liberal Samuel Mesres, atès el seu delicat estat de salut, que obligava a traslladar l'estança familiar a la costa de llevant catalana, d'on era la mare de Maria Soler. Josep M. Segarra i Vives moria a les quatre de la tarda del 27 de juliol de 1921, a l'edat de 36 anys i després de llarga dolència.²¹ Arran de la seva defunció, una entitat com els Amics de l'Arbre, de la qual va ser vicepresident des de la seva fundació, el 1913, va fer constar en una de les seves actes el «gran sentiment de la ciutat i gran manifestació de dol extraordinària per la gran simpatia popular de què gaudia per la seva honradesa, intel·ligència i laboriositat dins l'Alcaldia i el comerç».²²



Maria Soler i Terol amb les filles Empar, Dolors, Concepció, Teresa i Montserrat (any 1989). Del FPFTS.

Maria Soler i Terol quedava vídua a la matinera edat de 31 anys i usufructuària dels béns de Josep M. Segarra, d'acord amb el que aquest deixà escrit en el testament redactat el 18 d'agost de 1919; a banda, hi havia 125.000 ptes. que també havia d'heretar, amb el benentès que, si morís sense haver-ne disposat, es reintegressin a la seva herència a efectes de ser repartides entre els fills.

El mateix dia del testament, Maria Soler va establir que les joies més bones que estotjava —regals de noces i del seu marit— fossin per als fills o filla que el marit disposés com a hereu, i que les restants que pugui tenir fossin repartides entre la resta de fills:

¹⁹ CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim, *Tàrrrega (1898-1923)...*, pàg. 663.

²⁰ La debilitació del sistema de la Restauració i l'expansió del catalanisme es van notar clarament a Tàrrrega en aquelles eleccions, perquè l'anomenada Candidatura Popular, que agrupava liberals i conservadors dinàstics amb el predomini dels primers, va ser superada per la candidatura d'Acció Nacionalista, essent la primera vegada que els catalanistes targarins es presentaven amb llista pròpia i amb un èxit prou notable. PLANES CLOSA, Josep M. *Els Sobies de Tàrrrega: Orgull, potència, lideratge i conflictivitat*, volum III. Ajuntament de Tàrrrega, Tàrrrega, 2016, pàg. 499.

²¹ L'any 1921, Tàrrrega experimentà una notable mortalitat: 130 òbits, dels quals 80 foren d'adults i 50 foren d'albats. No sabem per quina dolència Segarra i Vives morí tan prematurament, tal volta a causa d'una severa afecció pulmonar? Segons Josep M. Planes, tot i l'elevada mortalitat, no hi ha indicis de cap epidèmia local. Per aquells dies, poc després de Josep M. Segarra, a Tàrrrega també acabaven els dies de l'històric cacic targarí Enric de Càrcer i de Sobies. PLANES CLOSA, Josep M. *Els Sobies de Tàrrrega: orgull...*, pàg. 520.

²² CASTELLÀ FORMIGUERA, Josep: «Josep Maria Segarra i Vives...», *Nova Tàrrrega*, 31 de gener de 2003.



Retrat de la Vídua de Segarra (anys 50).
Del FPFTS.

«Ya citado esposo que por tanto ha de ser el encargo de continuar el patrimonio y tradiciones de la casa Segarra y en prueba del mucho respeto que tengo al buen nombre de la misma dispongo que sean a favor de tal hijo o hija que sea heredero de mi referido esposo todas la joyas que tengo de mi noviazgo, o sea, como obsequio de boda y procedentes de regalos que él me hizo y que son, según me acuerdo, unos pendientes de oro con brillantes de gran tamaño, una polsera también de oro, un seudantí de oro y también con brillantes, una sortija igualmente de brillantes, que viendo que en cuanto a las demás joyas que existan de mis pertenencias seran repartidas entre los demás hijos que existieren en mi muerte».²³

Maria Soler i Terol hagué de superar el tràngol de la viduïtat i va mantenir-se fidel a l'obra i a la persona del seu marit. Essent usufructuària i ferma valedora del seu llegat, es responsabilitzà del patrimoni de béns i valors mercantils familiar fins al punt d'implicar-se activament en la direcció i gestió empresarial; tampoc no es desvinculà de les obres i propostes polítiques i culturals empreses per Josep M. Segarra i Vives, col·laborant-hi activament.²⁴ Agafà les regnes del comerç i magatzem de ferros i canvià el nom en els registres de la Contribució Industrial de Tàrraga per a l'exercici de l'any 1922, on ja consta amb el sobrenom de llur estat civil: *Vídua de José Maria de Segarra*. Per aquest nego-

ci, l'any 1922 pagà 1.096 ptes., un 25% més de quota que l'any anterior. A l'exercici 1924-1925 passà a pagar 1.370'25 ptes., i 1.372'00 ptes. al següent exercici, quantitat que es mantindria fins l'any 1937, un cop iniciada la Guerra Civil. En tots aquests anys, que comprenen els de la dictadura de Primo de Rivera, els de la República i els primers de la Guerra Civil Espanyola, la vídua de Segarra, a pesar dels diferents canvis sobrevinuts en el model de governació de l'Estat, aconseguí no només mantenir el negoci dels ferros com un dels més solvents i reconeguts de tota la província, sinó que, a més fent gala d'un caràcter fort i unes grans dots per a la gestió, en un món tan exclusiu com era el món empresarial, on les dones aleshores no hi tenien cabuda, almenys en els alts estaments de la direcció, el va fer créixer més encara. En aquest sentit, l'any 1933, en plena època republicana, la vídua Maria Soler i Terol passava a ser la gestora de tota la Societat Segarra i Vives. El 31 de maig es constituí formalment —amb escriptura notarial d'Eladi Crehuet i un document privat (el primer del nou llibre d'actes de la societat) escrit en impecable català— la raó *Ferros Segarra S.A.* La societat, segons el preàmbul de l'escriptura, nasqué amb la doble voluntat de Maria P. Soler i Terol d'ampliar els capitals i la direcció del negoci de ferros que tenia a Tàrraga, amb domicili al carrer del Carme, número 22. La firma es va constituir amb un capital de 275.000 ptes., formalitzades en 550 accions numerades i alliberades de cinc-centes pessetes cadascuna. D'aquestes, Maria Soler, promotora de la firma, n'adquirí 492; el banquer Francesc Segarra i Vives, cunyat de Maria Soler, 50, i l'enginyer Josep M. Soler i Terol, germà de la primera, 8. Maria Soler hi aportà, en pagament de les seves 492 accions, el seu negoci de ferros amb totes les existències, valorat en 236.000 ptes., i 9.418 ptes. en metàl·lic. La vídua de Segarra era nomenada presidenta del Consell d'Administració de *Ferros Segarra S.A.*,²⁵ Francesc Segarra, secretari; i Josep M. Soler, vocal i vicepresident.

Aquesta ampliació del negoci el maig de l'any 1933 no és estranya si tenim en compte que la filla gran, l'Èmpar, havia pràcticament acabat estudis superiors de professora mercantil a l'Escola de Comerç de Barcelona, tenia ja el títol superior

²³ *Llibre de protocols notariais de Pau Sanahuja i Barenys, notari de Tàrraga (1893-1920). Any 1919.* Protocol núm. 321 (18-09-1919), al Dipòsit de Protocols de la Notaria de Cervera.

²⁴ Un primer exemple d'aquest compromís seria la col·laboració que mantindria amb la publicació targarina *Vida Nova* (1921-1923). Aquesta publicació representa un nacionalisme noucentista radical, centrat en la voluntat de regeneració de la vida social targarina; donava veu als joves membres agrupats entorn la Joventut Nacionalista i comptava amb un conjunt d'anuncians fidels representats per la burgesia catalanista de Tàrraga. El setmanari *Vida Nova* va ser prohibit arran del cop d'estat de Primo de Rivera. Igualment, la vídua de Segarra també col·laborà assíduament amb l'altra publicació de la ciutat, la *Crònica Targarina* (1921-1937), el gran instrument de comunicació i de catalanització de la ciutat. ÇAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim, «La Tàrraga Noucentista (1898-1923)», article publicat a *URTX. Revista d'Humanitats de l'Urgell*, Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga, Tàrraga, 2000, pàg. 183.

²⁵ Un càrrec gens comú, en aquells temps, en la vida professional d'una dona; a Tàrraga ella era l'única que es movia en uns nivells de capitals i de producció de tan grandiosa magnitud i gestionats directament per dones. La vídua de Segarra era una de les primeres set fortunes d'aquella Tàrraga elitista, exclusiva i burgesa dels anys vint.

d'anglès per la British Chamber of Commerce for Spain i seguia estudiant la carrera d'Intendent Actuarial, disciplina en la qual se singularitzà per ser la primera dona que acabà aquest estudi en les promocions de la II República. Els néts de Maria Soler recorden com la seva àvia els parlava de l'objectiu que va perseguir sempre: que les filles estiguessin preparades per a la vida amb estudis superiors i no haguessin de dependre exclusivament del marit. En aquest aspecte mostrava una mentalitat molt avançada respecte a la tradició de famílies de la burgesia que buscaven per a la pubilla i les dones de posició un maridatge socialment destacat. Va portar les filles a estudiar a les Teresianes de Barcelona, que ensenyaven Batxillerat a la Casa Serra de Rbla. Catalunya, 126 –ara, Palau de la Diputació–, i les dues filles petites van acabar després de la guerra la carrera de Filosofia i Lletres (Llengües Clàssiques) abans d'ingressar, respectivament, la M. Teresa a l'orde de Mary Ward (les monges alemanyes) i la Montserrat, al Sagrat Cor.²⁶

La vídua de Segarra no només devia ser una de les comptades dones que foren presidentes d'un consell d'administració empresarial abans de la guerra, sinó que, endemés, posseïa accions i valors de diverses entitats mercantils i financeres, heretades del seu marit i que encara la feren més poderosa. Sense anar més lluny, es va convertir en el principal accionista de La Popular Tarraguense, la societat explotadora de l'aigua i del fluid elèctric a Tàrrrega, amb 594 accions, i representava a més les 102 de l'industrial Magí Doncel. D'altra banda, adquirí accions del Banc de Terrassa i de la Mancomunitat de Catalunya. Més tard, l'1 de juliol de 1930, Maria Soler rebé 500 ptes. d'administracions de bons del Tresor invertits a La Unión, arrendatària de Torrevieja.²⁷

Amb l'adveniment de la República, dins el context de confiscació i nacionalització endegat per part del govern republicà dels béns i dels edificis docents de la Companyia de Jesús i l'organització de l'ensenyament, i en un altre fet que denota la potència econòmica de la vídua de Segarra en aquest moment, publicava el diari *La Vanguardia* la següent notícia:

«Nos dicen de Lérida que al proceder el delegado del Gobierno señor Olivares a levantar acta de incautación y ocupación de la Residencia que los

*padres jesuitas tenían en aquella ciudad, en el momento de entregar las llaves del edificio, el padre Jesús José Iglesias, ex superior de la Residencia, y el abogado D. Antonio Hernandez Gras, como representante de la vecina de Tàrrrega, Doña Maria Soler Terol, hicieron constar que la Compañía de Jesús adeuda a dicha señora la cantidad de cien mil ptas., que entregó en calidad de préstamo para Construcciones y edificaciones de la Residencia, según hipotecas que gravan el inmueble».*²⁸

El novembre de 1933, en la primera reunió del Consell d'Administració de *Ferros Segarra S.A.*, s'atorgaren poders a diversos procuradors perquè gestionessin el cobrament d'alguns crèdits dubtosos; alhora, es confirmava el curs normal i satisfactori dels negocis de la raó mercantil. L'any abans, amb el traspàs del seu pare Leonci, Maria Soler percebé, per disposició testamentària, 42.442 ptes.²⁹

El 19 de juliol de 1936, amb la derrota dels militars colpistes a Barcelona i la captura de l'arsenal armamentístic per part dels milicians de la CNT-FAI, l'autoritat, l'economia i l'ordre públic a Catalunya van passar a dependre durant quatre mesos del Comitè de Milícies Antifeixistes. A Tàrrrega, les armes dels particulars i de l'armeria Casanelles van ser confiscades pels revolucionaris i dipositades a la seu del Comitè de Milícies, situat a la casa confiscada de Cal Segarra, a la cantonada del carrer de Sant Roc amb l'avinguda de Catalunya. Durant aquest període, es va produir un buit de poder, i les fatídiques patrulles de control van establir arreu un règim de terror.³⁰ A la ciutat targarina, n'hi hagué que patiren els estralls de la radicalització roja en els inicis del conflicte, sobretot religiosos, afins i simpatitzants de les forces de dretes i la classe benestant. Foren víctimes d'expropiacions, confiscacions i registres; molts, els qui pogueren fer-ho, hagueren de marxar:

«Després dels fets del Sr. Fité se pujà un pànic a la població (...) los que pogueren se passaren a l'estranger per creuers més segurs: (Secanell, Trepat, Burgués, Segarra...) (...) Incautacions fàbriques calçats Badias i Calzada, de les segadores Trepat, farinera Balcells... Registres particulars a cal Perelló, incautació de cases... Balcells, Baqué, Vda. De Segarra...».³¹

²⁶ Segons el testimoni de Montserrat Tàsies Segarra, Jordi i Pius Tàsies Segarra, néts de Maria Soler i Terol, amb els quals vàrem conversar, amb el propòsit d'efectuar la biografia, el dissabte 22 de juliol de 2017 a la casa de llur propietat, al carrer Sta. Anna, núm. 2, aprofitant la seva estada a Tàrrrega.

²⁷ CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim. *Tàrrrega (1898-1923): societat, política i imaginari*, pàg. 657.

²⁸ *La Vanguardia*, 4-2-1932, dins la secció *Notas del día*, pàg. 6

²⁹ CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim. *Tàrrrega (1898-1923): societat, política i imaginari*, pàg. 659.

³⁰ RAMON SOLÉ, Jaume: «La gran tragèdia, 1936-1939», article publicat a *Revista Llardarí*, desembre de 2015, Tàrrrega, núm. 33 pàg. 36.

³¹ RAMON SOLÉ, Jaume: «Un dietari inèdit de la guerra civil a Tàrrrega, d'en Josep Flaquer i Capdevila. 1936-1939 (2)». A la pàgina web <https://latartrana.wordpress.com/2017/06/10/un-dietari-inedit-de-la-guerra-civil-a-tarrega-den-josep-flaquer-i-capdevila-1936-1939-2/>. Pàgina consultada el 27-6-2017.

Sabem pel dietari d'un testimoni directe, Josep Flaquer i Capdevila, que els estralls de la guerra afectaren de ple la família Segarra i Soler, per bé que no els hagueren de sofrir directament i, com molts altres membres de l'elit burgesa targarina, visqueren aquells fets des de la llunyania més o menys confortable.

A les vigílies de la Guerra Civil, la família Segarra –la mare i les cinc filles– estiuejava a Núria, com acostumaven a fer cada estiu. Segons el relat familiar que els actuals descendents refereixen, quan el mossèn de Núria els va avisar el 19 de juliol de 1936 que pujaven els milicians, elles i el mateix capellà van anar a peu fins a Finestrelles i des d'allí a Bourg Madam. Començava així un periple fins a San Remo que no va impedir que les dues grans i la mare assistissin als Jocs Olímpics de Berlín, car duïen els bitllets comprats amb anterioritat. La Maria Soler va gestionar la col·locació de les filles a través de l'orde del Sagrat Cor, en especial de Viena, que algunes filles coneixien d'estades anteriors. Així, la filla gran, l'Empar, va aconseguir acompanyar les tres més petites fins a Àustria, va deixar les dues petites –Maria Teresa i Montserrat– en un internat regit per monges del Sagrat Cor, a Bregenz, la mitjana –la Concepció– amb les monges del col·legi de Pressbaum, on feia classes de castellà i actuava com a monitora de les nenes, i ella mateixa, que havia acabat cursos superiors en anglès, francès i alemany, va trobar feina a l'ambaixada d'Espanya a Viena com a secretària del canceller. L'Empar, que treballava a la Cancelleria de Viena durant la setmana, els caps de setmana visitava els col·legis on eren les germanes petites. A les primeries de 1937, la Maria Soler i la filla segona, la M. Dolors, van entrar per Hendaia i, després de passar una temporada a Tudela, van anar a residir a Pamplona, on els fou de gran utilitat el salconduit i les influències del P. Montobbio S.J., que tenia un alt càrrec dins la Companyia de Jesús. A Pamplona, Maria Soler i la seva filla s'hostatjaren en dues pensions diferents i la M. Dolors va treballar d'infermera i fins i tot d'interpret i professora de castellà a soldats destacats de la Legió Còndor, perquè també tenia un bon domini de l'alemany. A la tardor de 1937, la Sra. Segarra va remetre bitllets perquè tornessin les tres petites –Concepció, M. Teresa i Montserrat–, que van agafar un vaixell a Hamburg (Alemanya) i, via Hendaia, arribaren a Pamplona.³²

Maria Soler sempre compromesa amb el patrimoni i els negocis familiars, va tornar a Tàrrrega després de la caiguda de Lleida i Barcelona, a

mitjan gener del 1939. Com la resta de la classe burgesa, seguiria amb rigor l'aplicació dels principis d'ordre i tradició sota els cànons de l'estricta moralitat catòlica instaurats pel nou règim. S'havien de fer els balanços dels negocis, repassar les pèrdues ocasionades per la guerra i canalitzar la situació fent recerca d'escriptures patrimonials que el saqueig i les incautacions fetes a la casa del carrer del Carme havien dispersat. El gener de 1939, pocs dies després de l'ocupació nacional de Tàrrrega, els tres socis de *Ferros Segarra S. A.* van fer un inventari de l'estat d'existències del negoci. El 12 de maig del mateix any 1939, «*vistas las dificultades que la presente época, como consecuencia de la guerra civil que acaba de terminar, impone a los negocios, casi todos arruinados y para cuya resurrección serán necesarios grandes reembolsos, si han de prevenirse competencias atrevidas, aportaciones que ninguno de los accionistas se halla en condiciones de efectuar*», es dissolgué *Ferros Segarra S. A.* per acord dels tres accionistes en junta general extraordinària: Antoni Secanell i Aparicio, que actuà com a liquidador de la societat, percebé el balanç de la liquidació de crèdits i deutes.³³ En fer-se el repartiment de l'herència el maig de 1943, el patrimoni de la família Segarra-Soler, a més d'immobles i terres, comprenia valors que resultaven de vendes i retrovendes, cobrament de crèdits i liquidació de negocis. Satisfets els deutes i les obligacions de l'herència i un crèdit pendent de pagament de 1.500 ptes., el patrimoni Segarra fou peritat en 489.136 ptes.

Durant la Guerra Civil, els bombardejos a la ciutat de Tàrrrega sortosament no van malmetre l'edifici modernista del carrer del Carme, que conservà la claraboia, els vitralls, l'escala interior del hall, els tapissos del menjador, etc. Tot i que quan Maria Soler va tornar el 1939 no va trobar el mobiliari, en part va poder recuperar-lo gràcies a la solidaritat d'alguns targarins que en coneixien l'existència. Maria Soler va viure en aquesta casa durant la resta de la seva vida, una vida que seria llarga i que passaria de manera tranquil·la i reposada, sovint acompanyada per les persones del seu entorn familiar. Va viure una vellesa discreta, sense alteracions. No se li coneix cap més ocupació, salvant aquelles derivades de cuidar els immobles i les propietats, o atorgant responsabilitats per fer-ho. Continuà essent ferma protectora de les obres iniciades per Josep M. Segarra, entre aquestes, i sobretot, la del parc de Sant Eloi. Joan Tous i Sanabra, amb motiu del centenari del natalici de la nostra biografiada, publicà a la *Nova Tàrrrega* un breu i emotiu article que

³² Segons el que se n'extreu de la conversa mantinguda amb els néts de Maria Soler el 22 de juliol de 2017. Els volem agrair la seva col·laboració, tant per tota la valuosa informació transmesa com pel material documental que amablement ens han facilitat per confeccionar i enriquir la biografia de la vídua de Segarra.

³³ CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim. *Tàrrrega (1898-1923): societat, política i imaginari*, pàg. 661.

l'homenatjava. Entre altres coses entranyables, escrigué d'ella:

plantada, forta de caràcter, inquieta, trescadora i una gran mare, o àvia, o amiga (...).³⁴

«La senyora Maria, vídua de Segarra, que és com li agrada a ella que l'anomenin, ha estat una d'aquestes dones de casa que són com cal que siguin les dones catalanes: enèrgica, ben

Maria Soler i Terol va morir a Tàrrrega l'1 de juliol de 1991, a l'edat de 101 anys.

³⁴ TOUS I SANABRA, Joan: «Maria Soler i Terol, una gran senyora en el centenari del seu natalici», dins de *Nova Tàrrrega*, 11 novembre de 1989.

MARIA BERNADES I GUARDIOLA

(Tàrraga, 3 de juliol de 1900 - Viladecans, 10 de desembre de 2000)

Maria Bernades i Guardiola va néixer a Tàrraga el 3 de juliol de l'any 1900. Va ser la filla gran dels esposos Jaume Bernades i Virgili i Antònia Guardiola i Castellà. El pare, Jaume Bernades, nascut a Tàrraga el 1876, era fuster de professió. La mare, Antònia Guardiola, nascuda també a Tàrraga el 1877, es dedicava a les tasques de la llar. Tingueren sis fills: Maria, Rosa (1903-1933),³⁵ Marià (1905),³⁶ Pilar (1910), Josep (1914) i Antònia (1916). La família vivia en un modest immoble del carrer de Sta. Maria, número 10.

Durant el primer decenni del segle XX, Tàrraga visqué una època de bonança i de creixement econòmic i demogràfic, que s'estruncaria a partir de l'any 1914, quan les obres hidràuliques del riu Noguera Pallaresa, endegades per la companyia La Canadenca anys abans, quedaren paralitzades.³⁷ S'iniciava una època d'estancament econòmic i demogràfic que repercutiria ostensiblement en la població, i foren moltes les famílies que, empeses per les urgències, hagueren d'enviar els fills a cercar treball en altres contrades. Entre els anys 1916 i 1920, la ciutat enregistra una pèrdua de 163 habitants.³⁸



Com altres noies de similar condició, Maria Bernades, a l'edat de disset anys, fou enviada a casa d'uns rics fabricants de Sabadell per exercir les funcions de dama de companyia d'una senyora gran i mancada de salut, a la qual hagué de vetllar. En aquella casa, un dia va tenir una revelació que marcava el seu futur. La imatge d'una cerimònia baptismal se li reproduí en somnis i ella es veié ocupant el paper de la comadrona que subjectava el nadó enfront la pila baptismal.³⁹ Va ser aleshores quan decidí a què volia dedicar-se professionalment i demanà el permís patern per anar a estudiar a Barcelona. Però sola no la hi deixaren anar. Una germana, la Rosa, volia estudiar Magisteri, i va ser aleshores que els pares decidiren fer-les estudiar i, consegüentment, deixar-les marxar plegades a la gran ciutat. La Rosa tenia disset anys i la Maria en tenia vint quan es traslladaren a Barcelona per realitzar les proves d'accés universitari a l'Escola del Treball. En el cas de la Maria, un cop les hagué superades passà a l'Hospital Clínic,

**Maria Bernades
Guardiola**
(anys 40).
Del FPFSG.

³⁵ Esquela mortuòria de Rosa Bernades i Guardiola, *Crònica Targarina*, 10-4-1933, pàg. 5

³⁶ Segons el Padró d'Habitants de Tàrraga de 1915, al FM de l'ACUR. Marià Bernades, en canvi, no apareix en el padró de 1920, ni en els següents, fet que fa suposar una mort prematura.

³⁷ Tàrraga, situada en un nus estratègic de comunicació, tenia la condició privilegiada de ser punt d'enllaç en els intercanvis entre Barcelona i la muntanya lleidatana. Les grans obres hidràuliques iniciades per les empreses Fuerza y Riegos del Ebro (La Canadenca) i Energía Eléctrica de Cataluña per aprofitar els salts d'aigua dels rius lleidatans per a la producció d'energia elèctrica s'iniciaren l'any 1911 i varen tenir una incidència molt important en el desenvolupament de la ciutat urgellenca.

³⁸ CREUS VERNI, Jordi. *L'Impacte demogràfic, social i etnològic de la immigració a Tàrraga (1874-1930)*. Ajuntament de Tàrraga, Tàrraga, 2013, pàg. 126.

³⁹ En els batejos era costum que la comadrona, per tenir més ofici que els pares inexperts, en la cerimònia fos l'encarregada de portar el nadó en braços. Testimoni de Maria Teresa Solina i Bosch.



Maria Bernades, el dia de la seva comunió (principis anys 10). Del Fons Personal Familiars Solina Bernades.

on cursaria els estudis de la que seria llur professió durant gairebé cinquanta anys. Va finalitzar els estudis d'obstetrícia l'any 1924 com a primera de la seva promoció.

Un cop acabats els estudis, la intenció de Maria Bernades era quedar-se a viure a Barcelona, però per a això necessitava una feina com a llevadora al Clínic. A causa del brillant expedient acadèmic, a Maria Bernades se li oferí l'oportunitat de tenir una plaça fixa i amb propietat al mateix Clínic. Va estar-hi cinc anys de titular, amb molta feina i poques hores lliures. El 1926, i mentre esperava la vacant, ja que totes les places eren cobertes, una persona la informà que a Viladecans hi havia feina de llevadora, perquè s'esperava que el poble creixés molt a partir d'ales-

hores. Fou així com la Maria, després de fer un viatge a Viladecans, acceptà i es va presentar a les oposicions per optar a la plaça. Sempre podria agafar l'autobús i fer un tomb fins a Barcelona, va pensar. Buscà casa de lloguer i en va trobar una en condicions al carrer de les Sitges. No foren, precisament, uns inicis fàcils.

La casa que havia llogat era una casa petita i senzilla, però l'aiguat de Sant Ramon de 1926 va fer que la riera de Sant Climent es desbordés i moltes cases al voltant de la riera van quedar negades i plenes de fang.⁴⁰ Des del 31 d'agost fins que la Maria va tornar a Viladecans el fang es va solidificar, i això va fer que la Maria pensés que la casa que havia llogat no tenia rajoles al terra –segurament no totes les cases dels primers anys del segle XX estaven enrajolades– i que tan bon punt fos possible, si la feina anava bé, es canviaria a una altra casa amb millors condicions. Amb el temps i a força d'escombrar va descobrir les rajoles.

La Maria va començar a treballar a Viladecans com a titular de la plaça de llevadora el dia 21 de desembre de 1926. A primers de gener de 1927, va ajudar a néixer al carrer del Raval el primer viladecanenc dels molts que ajudaria a venir al món. Precisament aquesta primera feina la va fer molt a prop d'on havia viscut el que després seria el seu marit, l'Isidre Solina Bosch, viladecanenc de soca-rel.⁴¹ El festeig amb l'Isidre no va ser fàcil, ja que la Maria era una dona que vivia sola

⁴⁰ A Viladecans es va parlar durant molts anys de l'aiguat de Sant Ramon. A la pàgina 6 del diari *La Vanguardia* del dia 3 de setembre de 1926 hi hem trobat la crònica d'aquell desastre, i la transcrivim a continuació. «*El temporal en Viladecans. Las aguas causan enormes daños materiales. El pasado temporal ha dejado también sentir sus efectos en esta población de Viladecans y su término. El formidable aguacero, llenando el cauce de la riera llamada de Viladecans, hizo que las aguas rebasaran los márgenes de ésta, desbordándose junto al puente situado en la carretera de Barcelona - Tarragona, e invadiendo parte del pueblo, con ímpetu arrollador. La plaza Mayor y calles Mayor y de Prat de la Riba, quedaron totalmente inundadas, alcanzando las aguas más de un metro de altura. En la casa número 16 de la carretera, propiedad de doña Concepción Andreu, vecina de Barcelona, y habitada por doña Rosa Gorgas, de 55 años, las aguas, al invadir el edificio por la parte delantera y por la trasera, alcanzaron una altura de diez palmos. La inquilina de dicha casa, al intentar abrir la puerta recayente al patio, para salvar las gallinas que tenía en los corrales, fue arrastrada por las aguas. Varios vecinos acudieron en su auxilio, salvándola de una muerte segura. La casa lindante con la referida, o sea la que lleva el número 19 de dicha carretera, fue derrumbada totalmente por la fuerza de la corriente, teniendo sus ocupantes tiempo de ponerse en salvo. En la Torre Viala, tras no pocos esfuerzos del vecindario, pudieron ser salvadas varias vacas que eran arrastradas por la corriente. El horno propiedad de don Sebastián Sanejats, situado en la Plaza, sufrió grandiosos perjuicios, llevándose la corriente el pan elaborado, las artesas y la harina almacenada. También destrozaron las aguas una carnicería situada en dicha plaza, llevándose un cajón donde el dueño guardaba el dinero, desapareciendo unas 4.000 pesetas. El vecindario tuvo que intervenir para evitar que el dueño, desesperado ante su ruina, se suicidase. En la Granja Cunillera, situada en el torrente Ballester, los destrozos ocasionados por las aguas fueron incalculables. Murieron más de 300 aves de corral. La fábrica conocida por «El Fonollar», situada en las afueras de la población, que se dedica a la elaboración de sedas, sufrió enormes perjuicios, habiendo quedado en estado ruinoso. La corriente derribó paredes y tabiques, atravesando el edificio. Los talleres y despachos quedaron inundados, creyéndose que pasará mucho tiempo antes de que puedan reanudarse los trabajos. Las pérdidas son enormes. El convento de los Hermanos de San Gabriel, quedó también inundado por completo. La carretera de San Climent está totalmente interceptada. El paso por el puente de la carretera se ha reanudado hoy, pero con grandes precauciones, pues las aguas han dejado sus estribos casi al descubierto, habiendo tenido que ser apuntalados. Los vehículos se ven obligados a circular al paso. No hay apenas vecino que no haya experimentado los desastrosos efectos del temporal. Hoy continúa la extracción del agua acumulada en los edificios, habiendo quedado arrasados los campos, y, por lo tanto, pérdidas las cosechas. La fiesta mayor, que debía celebrarse el día 8 del corriente, ha sido suspendida por el Ayuntamiento. Las pérdidas sufridas por el temporal en Viladecans son enormes».*

⁴¹ Isidre Solina i Bosch (Viladecans, 1883-1980) era fill de Bernat Solina i Canals i de Josepa Bosch i Blancafort, i carrosser de professió, segons el certificat de matrimoni d'Isidre Solina i de Maria Bernades. Document cedit pels familiars de Maria Bernades i que pertany al Fons Particular de la família.

⁴² La petició formal d'Isidre Solina als pares de Maria Bernades de la mà d'aquesta, va ser enregistrada a la *Crònica Targarina* del 15 d'octubre de 1927, dins la secció «De Societat», pàg. 6.

i a més no tenia família a Viladecans. En aquella època, no era ben vist que una dona en les seves circumstàncies mantingués una relació formal amb un pretendent. Per solucionar-ho calia trobar un lloc i persones de confiança del poble que fossin ben vistes. La Maria va demanar permís a la gent de Cal Pinet –lloc on anys després hi va haver el bar Ramblas– per tal de poder parlar amb l'Isidre, quan la feina ho permetia.

L'Isidre feia anys que, juntament amb el seu pare Bernat i la seva germana Maria, s'havia traslladat des del carrer de la Poca Farina a l'altre costat de la riera, a tocar de la masia de Can Cargol. En aquest lloc, ell i son pare van aixecar casa pròpia i una fusteria, que bàsicament dedicaven a la construcció de carros. Abans de casar-se, l'Isidre i la Maria van fer construir la primera planta de la casa per anar a viure-hi en parella. Es van casar el dia 19 de gener de 1928,⁴² i van tenir una filla, la Maria Teresa.⁴³ Segurament Viladecans no era un poble gaire encisador aquells anys, ja que el pare de la Maria, en Jaume Bernades, va comentar el primer cop que va anar-hi que «si mai em perdia que no em busquessin a Viladecans».⁴⁴

La transformació soferta pel petit poble rural que era el Viladecans de començament del segle XX es comprendrà bastant bé amb les xifres estadístiques que fan referència a l'evolució de la població. La industrialització és tardana: no es desenvolupa fins ben entrat el segle XX. Els fets més importants són: l'establiment a Gavà, l'any 1920, de la factoria Roca Radiadors,⁴⁵ que aviat es va ampliar cap a terrenys de Viladecans; i la instal·lació el 1925 de la fàbrica de Llevat Premsat, SA.

Amb l'arribada de l'empresa Roca Radiadors, a Viladecans es començava a intuir un creixement que de seguida es feu notar. L'ajuntament, en



previsió, havia de solucionar el tema dels parts, com així ho feu. Primer es creà la plaça de Llevadora; trigaria, però, a entrar en funcionament l'Hospital de Sant Llorenç.⁴⁶ Maria Bernades prenia possessió de la plaça el dia de Santa Llúcia de 1926; l'any 1927, assistia el primer naixement d'una llarga llista que, amb els anys,

Maria Bernades
sostenint a un dels
molts nadons que
ajudà a nàixer
(anys 60).
Del FPFBSB.

⁴³ Maria Teresa Solina i Bernades, filla de Maria Bernades, ens va acollir a la casa familiar de Viladecans el 19 de febrer de 2017, on l'entrevistàrem amb motiu de la gravació del documental *On són les dones targarines?*, que s'estrenà el 6 de maig de 2017 al cinema Majèstic targarí. Acompanyada pels seus fills Vicenç i M. Teresa Castelló i Solina, ens detallà aspectes de la vida de Maria Bernades que hem recollit a l'hora de confeccionar aquesta biografia. A l'edat de 89 anys, la Maria Teresa guarda una memòria prodigiosa i un caràcter afable i sempre atent. Agraïm moltíssim la seva grata atenció i col·laboració, així com també la dels seus fills, Vicenç i M. Teresa.

⁴⁴ CASTELLÓ SOLINA, Vicenç: «Maria Bernades, la senyora Maria», informació extreta de l'article publicat l'11-11-2008 a la pàgina web <http://puntviladecans.blogspot.com.es/2008/11/maria-bernades-la-senyora-maria.html>, visitada per últim cop el 4 de juliol de 2017.

⁴⁵ El 1917, la família Roca i Soler, de Manlleu, va fundar a la població catalana de Gavà una petita farga dedicada a la producció de radiadors de ferro colat per a la calefacció domèstica: Tallers Roca. L'elecció del lloc, a part de la proximitat d'un material (la sorra) necessari per als motlles de les foneries, es justifica per raons geogràfiques, ja que era un lloc proper i ben comunicat amb els grans centres urbans. L'any 1925 van fabricar les primeres calderes de ferro colat i el 1929 van iniciar la producció de banyeres d'aquest material. Aquest mateix any, i un cop acabada l'ampliació de la factoria cap a terrenys de la veïna població de Viladecans, van passar a ser Companyia Roca de Radiadors. Van començar la producció de porcellana sanitària el 1936, ampliant els seus productes a l'aixeteria el 1954.

⁴⁶ La creació de l'Hospital de Sant Llorenç de Viladecans està vinculada directament amb la història industrial de la família Roca. Un d'ells, Martí Roca i Soler, va crear a principis de la dècada de 1950 la Fundació Benéfico-Privada de San Lorenzo (pel patró dels fonadors) amb la intenció de construir un hospital a la població veïna de Viladecans, en terrenys de la seva propietat propers a la fàbrica. La finalitat de l'hospital era, en un primer moment, l'atenció sanitària dels empleats de la fàbrica. La inauguració i benedicció de l'Hospital de Sant Llorenç de Viladecans, va tenir lloc el 21 de juny de 1953.

⁴⁷ Segons el testimoni de M. Teresa Solina en l'entrevista feta el 19 de febrer de 2017.



Carnet sindical de llevadora de Maria Bernades.
Del FPFBSB.

s'inflaria, fins arribar l'any 1969, quan es retirà de la vida laboral. Durant molts anys, la Maria va ser l'única llevadora del poble. Quan va arribar a Viladecans el desembre de 1926, van néixer 36 criatures, però l'any següent quasi es doblà la xifra amb 60 nous viladecanencs. L'índex de població de Viladecans va començar a créixer enormement per aquelles dates mercès a l'arribada de la immigració del llevant espanyol als anys vint. El 1920, hi havia 1.551 habitants; el 1929, 2.178; el 1930, quasi 3.000; i el 1940 s'arribà a 3.803.

En els primers anys a Viladecans, Maria Bernades acudia als parts a domicili, si la partera presentava un estat greu, se la traslladava a Barcelona, però si no presentava dificultat, s'encarregava de portar el nadó al món al mateix domicili. D'anècdotes no en van mancar al llarg de la seva vida laboral; un dels moments més difícils fou quan se li morí una partera a causa de la negativa del marit de traslladar la dona a l'hospital, tot i les insistents recomanacions de la llevadora. Una altra anècdota no tan tràgica vas ser quan un marit molt neguitós pel part de la seva dona l'amenaçà de mort si qualsevol cosa li passava a la criatura; Maria Bernades, mostrant una encomiable rectitud i un caràcter

Maria Bernades Guardiola i Isidre Solina Bosch
(finals anys 70).
Del FPFBSB.



fort en moments de tanta tensió, envià el pare a escalfar aigua a la cuina ordenant-li que de seguida la portés a la cambra de la partera.

Maria Bernades, a banda de la titularitat de Viladecans, també agafà la de Sant Climent, petit poble veí on aleshores no hi havia llevadora i on per anar-hi calia fer-ho amb tartana la major part de vegades. Amb el temps, i a mesura que s'anava fent gran, els desplaçaments els feu amb taxi. No li agradava caminar i només un cop havia sortit d'excursió, quan era jove, amb una colla del seu poble que es feia dir «Encara que ploqui», lema que anunciaven amb una pancarta que sempre portaven a les seves sortides. La Maria es va cansar tant, que mai més no va voler tornar a fer excursions. Ella sempre deia que «a cavall» anava a tot arreu, però caminant, enlloc.

A partir de 1953, les atencions als naixements començaren a realitzar-se a l'Hospital de Sant Llorenç de Viladecans, on Maria Bernades va poder continuar amb la seva tasca, llevat només que deixà d'assistir a domicili. De fet, Maria Bernades no guardaria massa bona experiència de l'època de l'hospital, ja que en ocasions mantingué certes diferències de criteris professionals amb algun membre destacat del personal mèdic. No obstant això, la vàlua professional de la llevadora Bernades sempre va ser molt ben considerada i rebé elogis per part del personal facultatiu.

Maria Bernades, amb els anys, i per problemes de salut, va sofrir diverses intervencions quirúrgiques. En una d'elles, l'operaren del fetge però un cop oberta, els cirurgians comprovaren que el fetge estava sa. Li aplicaren només anestèsia epidural i ella sentia com la intervenien i com els metges deien entre ells: «Aquí no hi ha res». No només això: una mala praxis de l'equip quirúrgic va fer que es deixessin una gasa a l'interior, i la portà durant quaranta anys. Els dolors que sofrí Maria Bernades en tot aquest temps foren habituals.⁴⁷

La senyora Maria es va jubilar als 69 anys amb la satisfacció d'haver complert el seu somni: ser llevadora. Va morir el 10 de desembre de l'any 2000 amb 100 anys al poble que la va acollir professionalment l'any 1926 i on va ser sempre ben rebuda. Encara avui dia, els homes i les dones de Viladecans mostren afecte a la seva memòria quan es creuen pel carrer amb els néts o la filla. L'any 2003, el consistori de Viladecans decidí posar el nom de Maria Bernades Guardiola al CAP del Pla dels Màrtirs del Setge de 1714, en memòria de la seva persona i de la seva tasca a la població.

⁴⁸ CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim. *Tàrraga (1898-1923): Societat, política i imaginari*, pàg. 583-591.

GÜELL I ROCA, Maria Alba

(Tàrrrega, 19 de novembre de 1900 – San José de Costa Rica, 27 de febrer de 1997).

Maria Alba Güell i Roca nasqué a Tàrrrega amb el canvi de segle, el 19 de novembre de 1900, aixoplugada per un dels cognoms més emblemàtics, enaltits i reconeguts de la capital de l'Urgell. Va ser la filla gran del llibreter, músic, escultor, pintor i activista targarí Josep Güell i Guillaumet, i de la seva esposa Maria Roca i Lamarca.

Josep Güell i Guillaumet, nascut a Tàrrrega el 3 de febrer del 1872 i mort a la mateixa ciutat el 16 de novembre de 1930, era fill del fuster, gravador i carter targarí Joan Güell i Eroles i de Teresa Guillaumet i Agelet, de Camarasa. Va tenir quatre germans: Baldomer (llibreter i fundador de l'emblemàtica Llibreria Güell), Víctor (escolapi), Maria (casada amb l'albarder targarí Josep Viladot i Grauet) i Neus (casada amb l'industrial local Magí Pera i Roca). Josep Güell i Guillaumet, com el seu germà Baldomer i el seu cunyat Magí Pera, foren figures centrals del catalanisme targarí del primer terç del segle XX. Josep Güell promogué diverses entitats a la Unió Catalanista: l'Agrupació Catalanista de Tàrrrega (1898) i la Lliga Catalanista d'Urgell i Segarra (1903). Alguns dels articles sorgits de la ploma del Mestre Güell (com popularment se'l coneix) foren publicats en revistes locals com *El Àguila Tarraguense*, *La Renaixença* o *La Signou*. En el terreny musical, fou el director i fundador de l'Orfeó Nova Tàrrrega (1915), que assolí un gran nivell artístic. També va ser compositor, autor de molta música coral i de tres sardanes. Va ser director de l'Escola de Gimnàstica Rítmica (1912) i membre de la Societat Lírica Carnicer (1900). Va



ser un personatge molt polifacètic que es dedicà a la música i a la pedagogia, però primordialment a la pintura decorativa i a la restauració de murals. Figura destacada de la història targarina, Joaquim Capdevila opina que simbolitza «l'intel·lectual que es val de les arts com a motor de la recuperació social i la lluita així contra el materialisme de l'època».⁴⁸

Maria Roca i Lamarca, nascuda a Tàrrrega l'any 1870, era filla de l'ebenista i propietari targarí Ramon Roca i Pijuan i d'Antonia Lamarca i Borges, del Palau d'Anglesola. Ramon Roca va ser, per un curt espai de temps, regidor de l'ajuntament interí que nomenà l'autoritat provincial dins el context de la Revolució de Setembre de 1868, que va suposar l'inici del Sexenni Democràtic. Francesc Roca, germà del Ramon i tiet de la M. Alba, va ser un significat membre del republicanisme històric targarí. El germà de Maria Roca, Antoni Roca i Lamarca, propietari modest

M. Alba Güell, Tàrrrega, 1920.

Arxiu fotogràfic família Antich-Güell, cortesia de Jordi Antich Montero.

⁴⁸ CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim, *Tàrrrega (1898-1923): Societat, política i imaginari*, pàg. 583-584.



Fotografia
1a comunió
de M. Alba Güell.
Arxiu fotogràfic
família Antich-Güell,
cortesía de Jordi
Antich Montero.

i comerciant, va ser designat interventor del republicà Francesc Jordana amb motiu de les eleccions municipals de 1903. La germana del Ramon i tieta de M. Alba, Maria Roca i Pijoan, va ser la mare de Magí Pera i Roca, empresari i un dels fundadors de l'Agrupació Catalanista de Tàrrrega, que destacà per la seva activitat civico-catalanista i es va casar amb Neus Güell i Guillaumet, germana de Josep Güell i tieta de la M. Alba.⁴⁹

Fruit de la unió de Josep Güell i Maria Roca nasqueren tres fills: M. Alba, Jordi (nascut el 12 de desembre de 1902) i Bonaventura (19 d'octubre de 1904). La família residí en el número 81 del Raval del Carme, on la M. Alba gestà una infantesa plàcida, agradable, envoltada per un ambient culte i d'erudició que condicionà llur educació i que forçosament havia d'influir en la formació de la seva personalitat.⁵⁰ L'any 1917, però, la tragèdia colpí l'estabilitat familiar amb la prematura mort del fill Jordi, quan només tenia quinze anys. Fou greu el trasbals que ocasionà la pèrdua, i tant afectà el pare, que s'hagué de suspendre la festa de l'estrena i benedicció de la senyera de l'orfeó programada per aquelles dates. El pare mai no es recuperà de la sotragada.⁵¹

M. Alba Güell cursà els estudis de Magisteri a l'Escola Normal de Mestres de Lleida, finalitzant-los l'any 1920. Un cop aconseguida la titulació, es traslladà a Barcelona i ingressà a la Universitat Industrial de can Batlló, on realitzà els cursos impulsats per la Mancomunitat de Catalunya i destinats al perfeccionament del

magisteri emfatitzant sobretot en l'aprenentatge i l'ensenyament del català, i que eren dirigits pel pedagog Alexandre Galí i Coll. Fou en aquest entorn acadèmic que la M. Alba coneugué Marcel·lí Antich i Camprubí (Gironella, Bergadà, 1895 – San José de Costa Rica, 1968), aleshores professor de català de l'Escola del Treball, de la Universitat Industrial, i mestre a l'Escola Catalana de la Casa de la Caritat, amb qui es casaria poc anys després.⁵²

En aquesta època universitària, s'esdevingué el cop d'estat del general Primo de Rivera. A Catalunya, durant el maig de 1924, la repressió exercida en l'àmbit intel·lectual per la dictadura va ser intensa. A causa de l'afer Dwelsahauvers, Marcel·lí Antich fou sancionat pel règim i obligat a dimitir de l'Escola del Treball i de la Escola Catalana de la Casa de la Caritat.⁵³ Un any mes més tard, el 21 de juny, M. Alba Güell i Marcel·lí Antich es casaren a Tàrrrega. El mateix any naixeria la primera filla, Montserrat, que es casaria, anys més tard, amb el poeta, novel·lista i reeixit dramaturg Ambrosi Carrión i Juan (Barcelona, 1888 – Cornellà de Conflent, 1973).

Junts, M. Alba i Marcel·lí emprengueren una vida i un projecte en comú. A suggeriment de Pompeu Fabra i amb patrocini de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana i el Politecnium, el 1926 fundaren a Badalona, al carrer de Sant Anastasi (del Pinzell), 56, una escola catalana i de mètodes moderns, que rebé el nom d'Escola Antich. Aquesta escola utilitzava mètodes d'ensenyament basats en els avenços pedagògics impulsats per l'Escola Moderna de Francesc Ferrer i Guardia: l'ensenyança laica, la llibertat d'ensenyament o les classes a l'exterior enjardinat de l'escola amb el bon temps, n'eren alguns dels seus elements. A banda de la seva tasca docent, els mestres Antich i Güell s'ocuparen de formar una biblioteca ambulante que oferia llibres, els de la seva col·lecció particular, als joves.⁵⁴ El 14 de març del mateix any nasqué el segon fill, Jordi.

L'any 1928, nasqué a Tàrrrega en Josep, el tercer fill. I el mateix any, el govern de la Dictadura clausurà l'Escola Antich i apartà en Marcel·lí

⁵⁰ Així mateix, i segons s'extreu del patró de població de Tàrrrega de l'any 1915, els Güell i Roca també varen residir al carrer de La Font, núm. 3. Al patró consta Maria Roca com a propietària de l'immoble. Un germà seu, Ramon Roca, aleshores afectat per una discapacitat, no sabem quina, vivia amb la família.

⁵¹ CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim, *Tàrrrega (1898-1923)*, pàg. 417 i 538.

⁵² Extret de les notes autobiogràfiques de M. Alba Güell, pertanyents a l'arxiu familiar Antich-Güell i cedides per cortesía de Jordi Antich i Montero, nét de M. Alba Güell.

⁵³ L'any 1924, com a conseqüència del moviment de solidaritat amb el científic d'origen belga George Dwelsahauvers, que dirigia un laboratori de psicologia experimental a la Universitat Industrial, Marcel·lí Antich fou acomiadat juntament amb cent-cinquanta professors més. El president de la Mancomunitat de Catalunya imposat pel dictador Primo de Rivera, Alfons Sala i Argemí, comte d'Egara, havia desautoritzat l'obra intel·lectual del professor Dwelsahauvers, fet que motivà la protesta dels seus col·legues i el seu posterior acomiadament (un d'ells, com diem, Marcel·lí Antich).

⁵⁴ TORNAFOCH YUSTE, Xavier, «Marcel·lí Antich i Camprubí: mestre i editor. Apunts per a una biografia», *L'Erol: revista cultural del Berguedà*, Berga, 2015, núm. 124, pàg. 36.

de les seves funcions. Es traspassà l'escola a Josep Boada i Gassull,⁵⁵ amb una venda fictícia, gràcies a la qual l'escola es pogué reobrir, tot i que impartint oficialment en castellà. A pesar dels trasbalsaments, M. Alba Güell continuà treballant-hi fins al 1930, any en què l'escola tancà definitivament. Per aquelles dates, Marcel·lí Antich fundà Edicions Proa i la col·lecció de novel·la A Tot Vent, junt amb Josep Queralt i Clapés i Joan Puig i Ferrer. Fou una empresa que tingué una gran rellevància en la difusió entre el públic català, i en català, de la novel·listica europea i nord-americana de l'època i també dels clàssics dels segles XIX i XX. Com en els anys d'infantesa, ens aquells anys de trànsit cap a la maduresa la M. Alba va ser testimoni privilegiat de l'efervescència cultural que es manifestava aleshores en la societat.

L'any 1929, Proa publicà la primera traducció d'Andreu Nin, *Crim i càstig*. Seria precisament per la influència d'en Nin, traductor del rus i antic company de l'Escola de Magisteri, que la M. Alba i el Marcel·lí esdevindrien marxistes, afiliant-se, en el cas de Marcel·lí, al Partit Obrer d'Unificació Marxista, el POUM.⁵⁶

Aquell any, nasqué el quart fill, Andreu, i abans d'arribar la República naixeria la cinquena, la Maria Dolors. Com els anteriors, l'Andreu nasqué a Tàrrrega, lloc que, pels vincles familiars existents, la M. Alba acostumava a visitar i hi residia en algunes temporades.

Amb l'adveniment de la República, el 1931, la M. Alba i el seu marit pretengueren recuperar l'escola de Badalona, però en Boada feu vàlida la venda i se n'apropià. Aleshores la M. Alba ja no exercia de mestra i s'hostatjava a Tàrrrega amb els fills. Aquell any, naixeria el sisè fill, Núria. Dos anys més tard, un dels fills, en Jordi, que aleshores tenia sis anys, quedà afectat per una congestió pulmonar pre-tuberculosa que l'obligà a fer repòs absolut durant 19 mesos. Aconsellada pels metges, la M. Alba marxà de Tàrrrega per anar amb els fills a Gironella, on s'hi estigueren fins al 1933. No els acompanyà el pare, que romangué a Barcelona i trencà amb Josep Queralt per desavinences no confirmades. Marcel·lí Antich no tardà a fundar una efímera editorial amb Francesc Payarols, Josep Cruells i Andreu Nin, l'Editorial Atenea; al poc temps de posar-se en funcionament, fou clausurada, i l'últim títol, *La Revolució Proletària d'Astúries*, de Narcís Molins i Fàbregas, que tingué un gran èxit de vendes, va ser confiscada per la policia.



M. Alba Güell i alumnes de l'escola Antich, de Badalona, any 1928. AFFAG.

L'esclat de la Guerra Civil ocasionà que la M. Alba i els seus passessin per uns anys crítics i de summa dificultat. L'any 1933, la M. Alba i els sis fills s'havien traslladat a Berga, on tres anys més tard els agafà l'aixecament militar del 18 de juliol. A causa de la militància política d'en Marcel·lí i de la mateixa afinitat política de la M. Alba, hagueren de passar per un calvari d'angoixes i desassossecs que començà l'agost de 1938, amb la detenció d'Antich i Camprubí i el seu ingrés a la presó Model; va passar quan visitava uns companys del POUM, partit que, arran dels Fets de Maig de 1937 i del seu suport a les faccions anarcosindicalistes, quedà il·legalitzat pel govern de la República. Marcel·lí Antich estigué tancat fins abans de l'arribada de l'exèrcit nacional a Barcelona, quan el deixaren anar juntament amb els altres presos del POUM. L'exiliaren a França i el tancaren al camp de concentració per a refugiats de Bram.⁵⁷

Com si el neguit i el sofriment que hagué de suportar la M. Alba a causa de la desaparició



M. Alba Güell i els fills a la casa familiar de Gironella, any 1933. AFFAG.

⁵⁵ Josep Boada i Gassull (Salt, 1901-?, 1982) fou mestre de l'Escola Antich i de l'Escola Catalana.

⁵⁶ Tret de la pàgina web de Wikipedia: https://ca.wikipedia.org/wiki/Usuari:201.191.254.154/proves/Marcel%20-%20B71%20AD_Antich_i_Camprub%20AD. Última consulta, l'1 de juny de 2017.

⁵⁷ De les notes autobiogràfiques de M. Alba Güell.



**M. Alba Güell i
Marcel·lí Antich,**
Costa Rica, 1950.
AFFAG.

del seu marit no fos suficient, a començaments de 1939 la casa de Berga on vivien ella i els fills fou confiscada pel Servei d'Informació Militar (agència d'intel·ligència de la Segona República Espanyola durant la Guerra Civil, creada per a limitar les activitats de quintacolumnistes, anarquistes i altres «desestabilitzadors i incontrolats»), i ells foren evacuats a Granollers i a la Roca del Vallès, on hi vivia la germana, Bonaventura, el seu marit Karl Meier, de nacionalitat suïssa, i els dos fills d'aquests, Amadeu i Núria. Després tots passaren a instal·lar-se amb l'àvia materna, Maria Roca i Lamarca, a Barcelona. Finalment, la M. Alba rebé notícies d'en Marcel·lí el 24 de juny del mateix any; una carta de la Creu Roja li comunicava que es trobava a França, al camp de refugiats de Bram, petit municipi de la regió d'Occitània. Aquesta notificació, després de molts mesos de no saber res de la sort d'en Marcel·lí, fou acollida amb molta satisfacció i un gran recel. Sense pensar-s'ho dos cops, la M. Alba emprengué el camí del país gal amb la intenció de fer-li costat.

El 9 de juliol de 1939, la M. Alba i els fills viatjaren amb Maria Teresa Garcia i Banús, dona de Joan Andrade, militant del POUM, fins a la frontera i ocultant-se, passaren a peu cap a França. Tres dies després, arribaren a Prada del Conflent, on Florenci Guix, del POUM i exalcalde de Berga, els posà en contacte amb Pau Casals i Delfilló, violoncel·lista, pedagog i compositor, qui dirigia una organització que proporcionava allotjament als refugiats en hotels de la zona. A principis d'agost, la M. Alba i els fills entraren a un hotel de Vernet dels Banys, 11 kilòmetres sota el Canigó. En esclatar la guerra europea, la situació a França es tornà molt més dramàtica per als exiliats espanyols i catalans, perquè arribaven al sud de França els exiliats francesos provinents de l'Alsàcia i la Lorena ocupades

pels exèrcits alemanys, i aleshores les possibilitats d'allotjament es complicaren molt. Els hotels foren requisats pel govern francès per tal d'acollir els refugiats de la guerra europea i la família hagué de traslladar-se a Thuès-Entre-Valls, petita localitat de la regió del Llenguadoc. El maig de 1940, la M. Alba i els fills acabaren al camp de refugiats de Bram. Només entrar-hi, s'assabentaren que Marcel·lí Antich ja havia estat alliberat i es trobava treballant a Tolosa de Llenguadoc. Aquest, per la seva banda, en tenir coneixença que la seva família estava retinguda al camp de Bram, a través de contactes aconseguí alliberar-los i retrobar-se amb ells per traslladar-se plegats a Tolosa, gràcies a una promesa de treball feta a M. Alba Güell de Jean Dejean, majorista de peix, el qual anteriorment ja havia contractat en Marcel·lí per fer tasques de comptable. Visqueren en aquella localitat fins al 1949.⁵⁸

Durant el gener de 1945, l'activisme catalanista de la M. Alba i el Marcel·lí quedaria palès amb la participació del segon en la fundació del Moviment Socialista de Catalunya, i formant part de la Secció de Lletres de l'Associació de Cultura Catalana de París. Així mateix, la M. Alba participà en la fundació del Casal Català de Tolosa de Llenguadoc.

L'any 1947, la M. Alba i el Marcel·lí es trobaven immersos en greus dificultats econòmiques a causa d'una disputa amb el majorista de peix Jean Dejean, i això els ocasionà la pèrdua dels llocs de treball. Aquest fet fou dramàtic per a ells, ja que plantejava moltes incerteses; una d'aquestes era l'esperança de tornar a Catalunya: no volien posar en risc ni els amics, ni els familiars. El 1949, la família Antich i Güell decidí d'emigrar. Ajudats per un amic dels temps de Badalona i que feia uns anys que vivia a Costa Rica, Silvestre Isern i Ventura, deixaren França i travessaren l'oceà per arribar a l'illa del Carib; amb ells viatjaren tots els fills menys la Montserrat, que es quedà a París.

Un cop instal·lats a San José de Costa Rica, la M. Alba aconseguí de donar classes i seguí donant suport i ajudant en Marcel·lí, que treballà en diversos diaris, va ser directiu de l'Editorial Costa Rica, fundà la seva pròpia empresa editorial, Antich Editores, dedicada a l'edició d'històries selectes, obres mestres explicades per a nens, i cap al 1955 fundà la Llibreria Llatina. Tant la M. Alba com en Marcel·lí, des que arribaren a Costa Rica s'implicaren en activitats d'indole cultural. Així mateix, Antich i Camprubí fou secretari del Cos de Mantenidors en l'organització dels Jocs Florals de la Llengua Catalana efectuats el 8 de maig de 1955.

⁵⁸ Notes autobiogràfiques de M. Alba Güell.

El 4 d'agost de 1968, moria a San José, de càncer de píl·lor, Marcel·lí Antich i Camprubí.

La M. Alba, sense tenir un protagonisme tan rellevant com el que tingué el seu marit, més dedicada a educar amb èxit i mà de ferro els fills, romangué el que li restava de vida a San José, realitzant només esporàdiques sortides de l'illa per anar a visitar els familiars de Tàrrrega. La primera d'aquestes fou el 1982, quan rebé una invitació de part de l'ajuntament de Tàrrrega, amb motiu de la celebració del cente-

nari del naixement del Mestre Güell. Satisfeta i molt emocionada, decidí d'anar-hi; tenia 82 anys. Tan contenta estigué de retrobar-se amb els seus i de retornar a llocs emblemàtics de la seva vida, com foren Badalona, Berga o la mateixa Tàrrrega, que, més endavant, hi tornaria dues vegades més.⁵⁹

M. Alba Güell i Roca morí a San José el 27 de febrer de 1997, als 96 anys.

⁵⁹ Amb motiu del rodatge del documental *On són les dones targarines?*, gravació d'entrevistes impulsat per la regidoria d'Igualtat i Joventut de l'Ajuntament de Tàrrrega que s'estrenà el 6 de maig de 2017 al cinema Majèstic targarí, en una de les sales del Museu Comarcal de l'Urgell, el dia 6 de febrer de 2017, vàrem entrevistar el Sr. Jordi Antich i Montero, nét de M. Alba Roca i Marcel·lí Antich, el qual ens facilità aspectes rellevants dels últims anys de la vida de la M. Alba a Costa Rica, i que hem inclòs en la biografia. Volem agrair-li la bona disposició i col·laboració. Actualment, a San José hi viuen entorn d'una vintena de descendents de Marcel·lí Antich i M. Alba Güell.



SOLSONA I QUEROL, Josefina

(Barcelona, 12 de setembre de 1907 – Barcelona, 22 de novembre de 1960).

Josefina Solsona i Querol va néixer a Barcelona el 12 de setembre de 1907.⁶⁰ Filla dels targarins Felip Solsona i Bastús i Teresa Querol i Querol, va tenir una germana, M. del Carme (1915-2007),⁶¹ amb qui mantingué un intens lligam afectiu durant tota la vida.⁶²

El pare de Josefina Solsona, Felip Solsona i Bastús, va néixer a Tàrrrega l'any 1879. Va ser fill de l'apotecari targarí Josep Solsona i Boladeres⁶³ i de la targarina Marina Bastús i Vila, i tingué dos germans —Josep⁶⁴ i Antoni— i dues germanes —Concepció i Antònia—. Felip Solsona estava emparentat amb els principals exponents de l'elit liberal i progressista targarina de la segona

meitat del segle XIX; el seu germà Josep, tiet de Josefina Solsona, va ser-ne un representat important. No debades era cosí directe del dirigent històric republicà federal Gaietà Puig i Bolade-

Portada de la Revista Arxiu de Tradicions Populars, any 1928.

⁶⁰ Registre civil de Barcelona, núm. 6. Certificat de defunció núm. 1863, Josefina Solsona i Querol.

⁶¹ *El Periòdic de Catalunya*, 2 de juny de 2007, dins la secció de «Necrològics», pàg. 42.

⁶² Existeix poca documentació sobre Josefina Solsona i Querol. De fet, reconstruir la seva vida personal és una tasca difícil i només podem aportar algunes pinzellades que la configuren a partir de breus referències localitzades, o bé en obres i estudis generals sobre literatura escrita per dones, o bé en alguna informació puntual registrada en els diaris de l'època. Com en el cas de la relació mantinguda amb la seva germana M. del Carme, que continuà recordant la seva memòria en les dates de l'aniversari de la seva mort a través de les dedicatòries (n'hem sabut localitzar tres) que va manar inserir a la secció de necrològiques del diari *La Vanguardia*, motiu que ens fa suposar, amb certa cautela, l'estreta relació fraternal que ambdues deuriem haver mantingut. Un exemple seria la que va inserir en el trenta cinquè aniversari de la mort de Josefina Querol, *La Vanguardia*, 29 de novembre de 1995, pàg. 35. De fet, segons se n'extreu del seu certificat de defunció Josefina Solsona va morir soltera i sense fills, cosa que encara aferma més el vincle amb la germana.

⁶³ Josep Solsona i Boladeres, nascut a Tàrrrega el 1842, cursà els estudis de Farmàcia a la Universitat de Barcelona, entre els anys 1859 i 1863, any en què sol·licità el trasllat de l'expedient a la Universitat de Granada. Apotecari de professió, tenia una farmàcia situada al carrer Major. El 1869, va ser nomenat jutge municipal suplent. Vinculat al republicanisme targarí des dels seus inicis, va ser alcalde de Tàrrrega entre el febrer de 1872 i el desembre de 1873, any de la proclamació de la Primera República, i el mateix mes en fou reelegit regidor municipal.

⁶⁴ Josep Solsona i Bastús, nascut a Tàrrrega el 1876, conegut amb el sobrenom de *Pep de l'Apotecari*, va prosseguir inicialment el negoci de la farmàcia familiar. No obstant això, aviat engegà una dilatada i popular trajectòria com a cafeter. El marc on esdevindria conegut el seu ofici de cafeter seria el casino La Alianza. Per les seves bones maneres i un distingit sentit de correcció en el vestir i en el tracte amb els clients, passà a ser reconegut amb el sobrenom de *Pep de l'Aliança*. Josep Solsona, a banda, va ser un dels principals militants a Tàrrrega d'Unió Republicana, un compromís que no pot desvincular-se del que adquirí el seu pare en el seu entorn familiar. Josep Solsona va ser president del Círcol Obrer Instructiu d'Unió Republicana i escollit regidor republicà en les eleccions municipals de maig de 1909. Designat tinent d'alcalde, en Solsona feu puntualment d'alcalde accidental.



Portada de L'encís blau, any 1933.

res i cosí polític dels dirigents locals Antoni Roca i Sanou (liberal) i Marià Feijoo i Dalmau (republicà). Tot i aquesta vinculació familiar amb el republicanisme, Felip Solsona no va tenir una activitat tan notòria com la que tingueren el seu pare i el seu germà Josep, i la seva vinculació activa només apareix amb motiu de les eleccions municipals de 1905, quan fou designat interventor amb el també republicà Emili Roca i Castelló.⁶⁵ En la documentació targarina, a Felip Solsona aviat se li perd el rastre. Segons el que

se n'extreu del padró de població de la ciutat d'aquell any 1905, Felip Solsona vivia al domicili patern del carrer Major. En el padró de 1910 ja no hi consta.⁶⁶ Per les dades de què disposem, és plausible d'imaginar que Felip Solsona l'any 1906 (potser l'amistatçament ja venia d'abans), degué de comprometre's i casar-se amb Teresa Querol i Querol, targarina de la qual només sabem el seu any de naixement, el 1885. Per motius que desconeixem, la parella degué de migrar de Tàrraga per establir-se a Barcelona, ciutat on fixaren la residència i on, un any després, el 1907, va néixer la Josefina i, el 1915, la seva germana M. del Carme.

Així, doncs, la infantesa i part de la joventut de Josefina Solsona es desenvolupà íntegrament a Barcelona. Cursà els estudis de Periodisme⁶⁷ i ben aviat —a l'edat de disset o divuit anys— s'inicià com a col·laboradora del popular diari editat a Barcelona *Las Noticias*,⁶⁸ on hi va escriure articles i narracions en castellà.⁶⁹ En aquells anys no va perdre els vincles targarins: amb la família venia a visitar els parents amb assiduitat, àdhuc en una ocasió va ser escollida «majorala» i participà, l'octubre de 1926,⁷⁰ en la capta amb el pandero, una tradició vinculada amb la confraria de la Mare de Déu del Roser que havia estat ben present en les celebracions de moltes poblacions de Ponent fins al primer terç del segle XX.⁷¹

D'aquesta manera no és estrany que la *Crònica Targarina*, del 14 de gener de 1928 publicqués *Marcel*, un dels primers contes escrits en català per Pepeta Solsona (aleshores signava així) i que anava dedicat a la seva germana M. del Carme. El mateix conte el publicà el Calendari de la revista *En Patufet* d'aquell any. En aquest relat, s'albira l'estil de prosa que predominaria en l'obra de l'autora, una obra que, tant per la temàtica com per l'estil, seria inclosa en el gènere de la literatura sentimental o novel·la blanca.

Entre 1923 i 1932, la cultura catalana veu sorgir una nova fornada de narradores. Proporcionalment, són més que mai i, d'entrada, escriuen a partir del model sentimental o del punt de referència essencial que significa l'obra de Caterina Albert (Víctor Català) en l'àmbit general de la prosa. En el tombant vers els anys trenta, tanmateix, l'escriptura d'aquestes autores s'instala en el psicologisme i el barcelonisme per

⁶⁵ CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim, *Tàrraga (1898-1923)*, pàg. 410 i 411 (n. 508); 418 (n. 537).

⁶⁶ La Tàrraga dels primers anys del segle XX era una ciutat que progressava econòmicament, urbanísticament, demogràficament i culturalment, però que encara tenia moltes limitacions, arcaïsmes i aspectes imperfectes. Malgrat l'incipient període de creixement i de progrés que s'estava engegant, Tàrraga continuava essent una població rural, que vivia sobretot de l'agricultura i que sofrí diversos mals anys. L'any 1905 a Tàrraga se'l conegué com «l'any de la gana», degut a les males collites que s'enregistraren i la subsegüent crisi que se sofrí. De resultes, bastantes famílies targarines decidiren de marxar a buscar-se la vida en altres indrets. Atrès per les oportunitats que oferia la Ciutat Comtal, foren molts els que hi anaren a provar sort. Amb tota la cautela que s'escau, no resulta estrany de suposar que Felip Solsona i Teresa Querol s'establiren a Barcelona per aquest motiu (almenys és el que se'n dedueix en comprovar llur absència en altres padrons posteriors).

⁶⁷ Informació tretada de la pàgina web A Bit of History Web, amb l'entrada «Josefina Solsona Querol»: <http://abitofhistory.net/html/rhw/s.htm> plana consultada per últim cop el 14 de juliol de 2017.

⁶⁸ *Las Noticias* va ser fundat per Rafael Roldós i Viñolas el 1896 i va desaparèixer el 1955, romanent en actiu durant 59 anys. Va ser un diari vespertí, que es va editar en castellà i va tenir una línia editorial centrista. Amb 50.000 exemplars, va arribar a ser el segon diari amb més tiratge de Barcelona, només superat per *La Vanguardia*. Josep Pla, reconegut escriptor en català, va començar la seva carrera periodística al diari.

⁶⁹ Enciclopèdia Catalana. Diccionari enciclopèdic de la literatura catalana, amb l'entrada «Josefina Solsona Querol», a la pàgina web d'enciclopèdia.cat <http://www.xn--enciclopedia-59a.cat/EC-DLC-500438.xml>, consultada per últim cop el 8 de juliol de 2017.

⁷⁰ *Crònica Targarina*, dins la secció «Notes varies», 2 d'octubre de 1926, pàg. 10.

⁷¹ La capta de les majorales de la confraria del Roser cantant amb el pandero (o tambor) quadrat als bateigs, casaments i altres festes importants era una activitat molt arrelada als pobles de Ponent, on encara actualment en queden rastres de memòria oral. Va captar l'atenció d'historiadors, escriptors i folkloristes des de la darrera dècada del segle XIX fins als anys de la República, quan l'activitat va desaparèixer definitivament a gairebé tots els pobles on encara es feia. Informació tretada de l'article de G. LLOP, Ester: «El pandero de les mosses a Ponent», *Shikar*, revista del Centre d'Estudis Comarcals del Segrià, núm. 2, Lleida, 2015, pàg. 129.

entroncar —o almenys procurar-ho— amb els temes i amb les tècniques de la literatura europea d'entreguerres. I comença a prendre cos, així, una novel·la femenina moderna en català, ente- nent *femenina* en relació a l'agència (produïda de dones) i *moderna* (un terme força més am- bigu) en relació al punt d'inflexió que suposen els anys 1928–1929, amb la imminència del canvi de règim polític i l'acceleració de la voluntat de modernitat a l'entorn del projecte de l'Exposició Universal de Barcelona.

Durant la Dictadura de Primo de Rivera i més en- cara amb l'adveniment de la Segona República, l'esforç de normalització i modernització de la cultura catalana tingué en les dones una de les peces clau. Passà a ser un sector fonamental del mercat i agents imprescindibles en la dinàmica dels nous temps. La seva producció literària i cul- tural i el consum que en va fer el públic s'incre- mentaren notablement. La poesia, la traducció, el teatre, la literatura infantil, l'assaig, el periodisme i les conferències veieren augmentar les nòmies d'autores. Les preferències del públic, tanmateix, les guanyà la prosa, que també amplià de mane- ra significativa les files femenines.

Aquests fets són resultat, en termes generals, de tres factors rellevants en la dinàmica cultural del país des de la segona meitat dels anys vint. El primer, el debat, l'incentiu i l'evolució que van afectar el gènere de la novel·la des d'una deter- minada comprensió de les seves funcions soci- oculturals. El segon, la promoció de les dones escriptores dins del marc del *boom* de la litera- tura d'autora, indestruable de les transformacions socials i de l'exemple de les grans cultures de referència. El tercer, el canvi polític —preparat des de feia temps i materialitzat amb la procla- mació de la República el 14 d'abril de 1931—, amb les il·lusions, l'optimisme i els projectes que va generar entre la intel·lectualitat catalanista i esquerrana i amb les possibilitats culturals que va obrir; o, més globalment, amb l'afermament del pes de les dones a la vida pública i amb la confrontació ideològica entre sectors. En aquest context, la premsa obrí les portes a les dones, i moltes hi publicaren textos periodístics i literaris, tot i que només un nombre reduït arribà a fer-se un lloc en el mapa de les lletres catalanes.⁷²

Josefina Solsona i Querol visqué la plenitud d'aquesta embranzida de gènere i esdevingué una meritòria autora de novel·la sentimental, in- fantil i juvenil, així com també fou una assídua



Portada revista Atalaya, any 1943.

col·laboradora en diaris, revistes i setmanaris. D'aquesta manera, a l'edat de vint anys, Solsona passà a ser una de les poques dones (juntament amb la lingüista i pedagoga Josepa Soronellas o la poeta, periodista i traductora Maria Perpinyà i Sais) que es movien en l'òrbita de Josep Ba- gunyà, l'editor de publicacions tan històriques i rellevants com el setmanari *Cu-cut* o la revista *En Patufet*. Josefina Solsona fou una de les col·laboradores d'aquest setmanari infantil il·lustrat, per bé que ni va ser una de les més prolífiques en publicacions ni n'hem pogut localitzar cap. Els autors que publicaren més a la revista *En Patufet* foren, a part de Josep Folch i Torres, que n'era el director, Xavier Bonfill, Manuel Marinello o Ramon Blasi.

El maig de 1928, aparegué el primer número de l'*Arxiu de les tradicions populars*,⁷³ publicació que inicià el camí de les revistes especialitzades en folklore català. El seu inspirador i director fou el

⁷² Informació extreta de la pàgina web Escriutores Republicanas, <http://filcat.uab.cat/gelcc/escriutores/autores/index.html>, consultada per últim cop el 13 de juliol de 2017.

⁷³ Fundat per Valeri Serra i Boldú, només se'n van publicar set números entre el 1928 i el 1935. Posteriorment, l'any 1980 l'editor José J. de Olañeta els va reimprimir en edició facsímil. Serra i Boldú va dirigir la revista amb honestedat i voluntat integradora, amb la intenció de formar un «gran arxiu cultural del que tots se'n poguessin servir, i del que ningú se sentís exclòs». A l'*Arxiu* hi van publicar els folkloristes més destacats de l'època: Rosend Serra i Pagès, Joan Amades, Antoni M. Alcover i el mateix Serra i Boldú; i hi van col·laborar un gran nombre de dones.

folklorista Valeri Serra i Verdú. Recollir els costums populars i la tradició oral, principalment, i traspasar-la a material escrit fou la tasca que es proposà la dita publicació, d'aparició irregular. Estructurada en seccions, Josefina Solsona, en aquell primer número, apareix a la secció de Demofilologia (tradició oral) amb el recull de la cançoneta popular *La Cançó del Combregar*. Una aportació que l'autora signà amb el nom Josefina Solsona de Bertran, i entre parèntesis «de Llobera». No sabem quina significació tenia per a ella la utilització de pseudònims en el moment de signar algunes de les narracions que componen la seva obra, el cas és que ho feu en moltes ocasions i amb pseudònims diferents.

En algunes d'aquestes, també signaria sota el pseudònim de Cecília Bertran. A part d'això, a la *Crònica Targarina* del 16 d'agost de 1930, es recull l'altra aportació que l'autora feu al setmanari targarí: era la narració breu *La Mestra plora*, signada amb el nom «Josefina Solsona».

Mentrestant, a Barcelona, la gran projecció pública que tingué l'Editorial Bagunyà⁷⁴ en els anys vint i en la primera meitat dels anys trenta es vincula sobretot a l'èxit del setmanari *En Patufet*,⁷⁵ que a través dels seus 1806 números a la primera etapa (1904-1938) va ensenyar a llegir i escriure en català a gairebé tres generacions. A banda d'aquesta funcionalitat pedagògica, l'èxit del setmanari també s'explica gràcies al model moral que proposava, que sublimava el conservadorisme burgès i satisfia les aspiracions del lector de classe mitjana. Altres revistes i publicacions que d'ella se'n derivarien també tingueren força èxit. Un lloc capdavanter l'ocupà la Biblioteca Gentil, la qual passà per dues etapes: de 1924 a 1928, amb 48 títols, tots obra del novel·lista i narrador Josep M. Folch i Torres, i de 1931 a 1933, amb la publicació de 29 títols, obra de diferents autors; dos títols tenien la signatura de Josefina Solsona i Querol.⁷⁶

En aquells anys, Josefina Solsona continuava veïnant a Tàrrrega, i almenys ho continuà fent fins a l'esclat de la Guerra Civil. A partir de la secció «De Societat» de la *Crònica Targarina*, on es donen a conèixer les estades d'aquelles persones amb vincles targarins que per un motiu o altre passaven o havien passat una temporada a la ciutat, coneixem algunes de les seves estades a Tàrrrega. Per una d'aquestes notes de societat, sabem que Josefina Solsona en aquell temps vivia a Puig-reig, petit municipi de la comarca del Bergadà, juntament amb la seva germana M. del Carme i el seu germà polític (cunyat) Ramon Martínez Zaragoza.⁷⁷

A començaments de l'any 1933, la Biblioteca Gentil⁷⁸ publicà, amb el número 70 de la col·lecció, la primera novel·la (curta) de Josefina Solsona, i a la capital urgellenca se'n van fer ressò també per mitjà de la *Crònica Targarina*, que el dia 21 de gener d'aquell any a les seves planes escrivia:

«L'encís blau. Hem tingut el goig de llegir la novel·leta L'encís blau (...) deguda a la ploma de la senyoreta Josefina Solsona Querol, que podem considerar com a targarina per ser-ho els seus pares i haver passat moltes temporades a Tàrrrega. L'encís blau és una escaient narració de l'estil anomenat novel·la blanca, escrita amb un català correctíssim i no mancada d'interès. Els personatges són força ben estudiats i les incidències que es *desarrollen* en la novel·la fan la seva lectura per demés agradable».⁷⁹

Pocs mesos més tard sortia, amb el número 75 de la col·lecció Gentil, *L'hora d'en Lluís*, novel·leta curta de 85 planes, la segona i última que Josefina Solsona publicava escrita en català. Ambdues novel·les de Josefina Solsona s'inclouen dins del gènere de la novel·la sentimental (també coneguda com novel·la rosa)⁸⁰ que tant d'èxit assolí en els anys que durà la República. Era tant l'èxit

⁷⁴ Editorial que porta el nom del seu fundador: Josep Bagunyà i Martra (1870-1942). Bagunyà fou un editor amb imaginació i empena que tenia el do d'endevinar els gustos del públic i, sobretot, una extraordinària facultat de caçador de talents, és a dir, la de saber descobrir totes les possibilitats dels seus col·laboradors en benefici de l'empresa. Home de conviccions arrelades, no es limitava, però, a endevinar i satisfer els gustos dels lectors. Feia molt més: orientava aquests gustos, sempre en defensa dels millors ideals.

⁷⁵ *En Patufet* sabé mantenir un producte que satisfia unes classes dirigents lligades a la Mancomunitat i que es beneficià del preu assequible per la generalització de l'oci urbà, de la lectura recreativa o suposadament formativa, fins aleshores reservada a les elits, de la distribució assequible amb el ferrocarril i la xarxa de carreteres, que possibilitava la fàcil comunicació, i de la revalorització de la lletra impresa com a factor de progrés.

⁷⁶ CASTELLANOS, Jordi: «En Patufet. Cent anys. La Revista i el seu impacte». Simposi celebrat a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona el dia 11 de març de 2004. Departament de Filologia Catalana i Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació de la Universitat de Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2004, pàg. 46.

⁷⁷ *Crònica Targarina*, «De Societat», 27 de febrer de 1932, pàg. 18

⁷⁸ Col·lecció de novel·la rosa, de periodicitat mensual, creada per Josep M. Folch i Torres, de la qual fou l'únic autor durant els primers quatre anys (1924-28). Obtingué un èxit extraordinari de públic, especialment femení. Una segona època, els primers anys del decenni dels trenta, i amb diversos autors, no fou tan popular.

⁷⁹ *Crònica Targarina*, 21 de gener de 1933, pàg. 22.

⁸⁰ La novel·la sentimental és un gènere novel·lístic (una branca de la novel·la de gènere) que té com a centre d'interès les relacions amoroses, tradicionalment entre home i dona, i amb final feliç (casament) un cop superats entrebancs i malentesos de tota mena; un dels centres d'interès és l'exploració dels sentiments dels protagonistes, però amb

de vendes d'aquestes publicacions, que l'Editorial Bagunyà a partir del número 7 de la col·lecció de la Biblioteca Gentil arribà a fer edicions amb tiratges entorn dels 20.000 exemplars, que quedaven exhaurits al poc temps de posar-los a la venda.⁸¹

Desconeixem la situació de Josefina Solsona durant els anys de la Guerra Civil, no tenim cap informació sobre com visqué el transcurs del conflicte. El 5 d'abril de 1938, es deroga l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, per la qual cosa el català deixava de ser oficial a Catalunya. Durant el període franquista, el català va ser objecte d'una agressió brutal i va quedar reduït a l'ús familiar. El castellà va passar a ser l'única llengua de l'ensenyament, de l'administració i dels mitjans de comunicació.

A partir de l'any 1939, foren prohibides les editorials en català, molts autors i autores de literatura de consum deixaren d'escriure i les que continuaren hagueren de readaptar-se i escriure en castellà. Josefina Solsona va ser una d'aquestes últimes; de fet, abans ja havia escrit en castellà i no li suposà un greu trasbals haver de tornar-ho a fer, ans al contrari: la dècada dels quaranta fou l'època més fecunda de la seva vida professional.

Sota el ferri i estricte patró que el franquisme inculcava, la literatura passà a ser un instrument més del règim, que aquest utilitzà per adoctrinar i per combregar amb els valors i l'esperit sorgits de l'aixecament del Movimiento Nacional, així com per apuntalar la tradició i la moral de l'Església Catòlica, sota la qual s'aixoplugava. I els escriptors foren els transmissors encarregats d'escampar i de fer quallar les consignes del nou model d'ordre social entre la població. Una altra eina, la censura, segava de soca-rel l'ús del català i prohibia i penava tota manifestació de lliure pensament que sorgís. Un cop acaba-

da la guerra, Josefina Solsona gairebé mai no tingué problemes amb els tribunals de censura, tot i ser una escriptora vinculada als escriptors de l'anterior època republicana;⁸² és més, va saber adaptar-se a les estrictes condicions que imposà el franquisme de manera força solvent.

L'any 1943 va ser l'inici de l'època més pròdiga de Josefina Solsona. El gener d'aquell any, l'Editorial Molino,⁸³ amb el número 40 de la popular col·lecció *Mis primeros Cuentos* llançà al mercat *La dulce Julieta*, novel·leta de 46 pàgines amb il·lustracions de Pilar i Jesús Blasco. Una breu crítica literària apareguda a *La Vanguardia*, l'abril de 1944, diu d'aquesta obra:

«LA DULCE JULIETA, por Josefina Solsona. Integrado en la colección literaria «Mis primeros cuentos», este nuevo volumen de narraciones infantiles que, con el título de «La dulce Julieta», nos brinda la pluma amena de Josefina Solsona, posee todos los ingredientes necesarios para proporcionar una grata y provechosa enseñanza moral al simpático mundillo al que va dirigido. La autora, con eficiente dominio del tema que en su obra desarrolla, presta un tono atrayente a la grata fantasía de sus descripciones, que han sido engalanadas con ilustraciones y dibujos de J. Blasco».⁸⁴

tendència a la sensibleria. Col·loquialment aquest gènere es coneix com a novel·la rosa, i també, impròpiament, com a «novel·la romàntica» (terme que, pròpiament, designa la novel·la pròpia del moviment romàntic). Tradicionalment adreçat al públic femení, es tracta d'un dels gèneres de major èxit comercial. Tot i això, és una gènere mancat de prestigi, a diferència d'altres branques de la novel·la de consum; la crítica literària acostuma a considerar-la un gènere menor, pels trets estereotipats, la manca d'ambició artística, la senzillesa de la trama i l'estil poc acurat.

⁸¹ PI I VENDRELL, Nuria: *Bibliografía de la novel·la sentimental publicada en català entre 1924 i 1938*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1986, pàg. 52-69 i 71 i 172.

⁸² De la pàgina web, Escriutores republicanes, <http://filcat.uab.cat/gelcc/escriutores/autores/grans/s.html>, consultada per últim cop en data de 13 de juliol de 2017.

⁸³ L'Editorial Molino va ser creada a Barcelona l'any 1933 per iniciativa del val·lisoletà Pablo del Molino Mateus (1900-1968), que volia crear una col·lecció de novel·la per a tots els públics. La Guerra Civil va paraitzar la revista i tots els nous projectes; Pablo del Molino va decidir emigrar a Argentina el 1938 per així continuar funcionant, ja que la guerra espanyola ho havia paraitzat tot, i es va establir a Buenos Aires, al carrer Migueletes, 1022, on va arribar fins i tot a tenir tallers gràfics, mentre que el seu germà Luis del Molino continuava al capdavant de l'editorial barcelonessa, en la qual es va ocupar de tot i va aconseguir un planter de col·laboradors excepcionals, format per periodistes i catedràtics expedientats per les seves idees progressistes. En la postguerra, Editorial Molino continuà amb gran èxit les publicacions de novel·la popular i arrencà la publicació d'unes sèries precedents del còmic, que tenien un gran èxit a Estats Units i que van ser conegudes com Pulp Magazines, i aquí com Hombres Audaces, entre les que podem destacar Doc Savage (ciència ficció), Bill Barnes (aviació), Pete Rice (oest) i La Sombra (misteri), encara que no intentà en cap moment ressuscitar la revista *Mickey* a causa del problema d'aconseguir paper i pagar els drets en divises, cosa molt difícil en la postguerra espanyola.

⁸⁴ *La Vanguardia*, dissabte, 29 d'abril de 1944, pàg. 9



Portada Eulalia.
Any 1950

Un mes després, Josefina Solsona iniciava una estreta etapa de col·laboració amb la Fundació Cultural Religiosa, la qual, mitjançant l'Editorial Balmes,⁸⁵ es dedicà a publicar i difondre llibres de pietat, de litúrgia i d'espiritualitat. Foren, aquestes, les temàtiques que marcaren l'estil de les següents novel·les de Solsona, les quals, sota un caire de pretesa moralitat espiritual, anaven dirigides al públic infantil i juvenil.

El 3 de febrer de 1943, l'Editorial Balmes publicà el primer número de la *Colección Primavera*, la novel·leta *Los Alegres Cacharreros*, de Josefina Solsona, amb il·lustracions de Joan Junceda.⁸⁶ I pocs dies després, amb el número dos, aparegué *Alberto*, també escrita i il·lustrada per Solsona i Junceda i que l'autora dedicà a les seves tietes targarines Antònia i Josefa Solsona. Durant els següents anys aparegueren: *Los Caballeros de Sta. Clara* (núm. III, maig 1944); *Las Vacaciones de Agustín. I parte de "Rutas Divinas"* (núm. VI, octubre 1944); *Cuando Agustín se llamó Pedro Claver. II parte de "Rutas Divinas"* (núm. VII, 1946). Amb *Eulalia* (núm. XI, setembre 1950), es tanca la col·lecció i l'etapa de Solsona amb l'Editorial Balmes.

Així mateix, entre 1943 i 1947, Solsona mantingué una estreta col·laboració amb el setmanari humorístic i per a totes les edats *Atalaya*, publicació que constava d'articles literaris, vinyetes i historietes. Era dirigida per Joaquim Muntanyola i Puig, dibuixant d'humor sortit de les files d'*En Patufet*. *Atalaya* barrejava dins les seves planes

una mena d'humor tou, sarcàstic i irònic que la feia apta per a tota la família, cosa que possibilità que els seus 327 números tinguessin una gran acollida. Per mitjà de les historietes que hi anà publicant, sabem que Josefina Solsona també escriví en clau d'humor.⁸⁷

Una faceta poc coneguda de la vida professional de Solsona és que també fou traductora. Efectivament, l'Editorial Molino li encomanà de traduir al castellà l'obra del periodista i escriptor antifeixista italià Augusto de Angelis.⁸⁸ Malgrat que aquest autor era d'afiliació republicana i s'enfrontà a un regim afí al franquisme, les traduccions de les seves novel·les passaren favorablement els rigors de la censura; eren novel·les de consum, que foren molt populars a la Itàlia de la postguerra, i no foren considerades «subversives» pels censors espanyols de l'època. De la mà de Josefina Solsona, que en seria la traductora oficial, va ser reconeguda a Espanya l'obra de De Angelis. L'any 1948, Josefina Solsona va traduir de l'italià les novel·les *El Misterio de Cinecittà* (policiàca) i *Un affiler en el corazón*.

La trajectòria literària de Josefina Solsona continuà durant la dècada dels cinquanta, encara que, d'inici, lluny dels estils i gèneres que fins aleshores havia tractat; ho feu, de nou, en català, i potser en el seu moment de major nomenada. L'any 1950, s'estrenava en el gènere teatral publicant la comèdia en tres actes *El Misteri de cal Encantat*, portada al Teatre Ro-

⁸⁵ Editorial fundada a Barcelona el 1926 per emparar legalment les activitats del Foment de Pietat Catalana. Després de la guerra de 1936-39, passà a dependre de la Fundació de Cultura Religiosa, que absorbí les activitats editores del Foment, reduït només a obra pia. Les seves publicacions han servit la pietat popular i la litúrgia, i algunes, com la dels Evangelis, han assolit tiratges de centenars de milers d'exemplars. Edita també col·leccions de la Biblioteca Balmes i, conjuntament amb l'Abadia de Montserrat, és l'editora oficial dels textos litúrgics en català.

⁸⁶ Joan Junceda. Nom usual del dibuixant Joan Garcia-Junceda i Supervia (Barcelona, 1881 - Blanes, Selva, 1948). Col·laborà en nombroses publicacions d'adults i d'infants i il·lustrà centenars de llibres. La seva obra, amplíssima i popular, sobresortí per l'encert expressiu i una extraordinària habilitat tècnica i seguretat artística. Reflectí les formes de vida de la societat catalana dels tres primers decennis del s. XX a través d'un gran poder de síntesi. Abandonant la seva primera formació castellana —era fill d'un militar—, s'integrà plenament en l'esperit d'un poble que es trobava en un moment de recuperació de la seva personalitat. Començà a publicar el 1902 al *Cu-cut!*, on hi ha una bona part dels seus acudits polítics. Col·laborà també als setmanaris nacionalistes *La Tralla*, *Metral·la*, *L'Estevet*, etc. En el camp infantil, fou un dels principals dibuixants d'*En Patufet*, *Virolet* i *Esquix*. Treballà sovint per a les publicacions del Foment de Pietat Catalana: les revistes *La Veu de l'Àngel de la Guarda* i *Bon Seny*. Il·lustrà les *Pàgines viscudes* de Josep M. Folch i Torres i la majoria d'obres d'aquest escriptor per a les col·leccions Biblioteca Gentil i Biblioteca Patufet. Il·lustrà en diverses ocasions les novel·les de Josefina Solsona.

⁸⁷ La col·laboració de Josefina Solsona amb el setmanari *Atalaya* va ser força fecunda. Desconeixem la quantitat exacta de contes, episodis i narracions que hi publicà, en tot cas sabem que publicà en els nùms. 69, 73, 74, 78, 81, 83, 151, 183, 201, 203 i 210; en algun d'aquests números ho feu amb dues o més aportacions, i amb títols com: «La Enigmática Elsa», «Peregrinaje», «Verbena» o «El bendito tropezón».

⁸⁸ Augusto de Angelis (Roma, 1888 - Bellagio, 1944) va ser un escriptor i periodista italià, actiu principalment en els anys del feixisme. En la seva curta carrera va escriure una vintena de novel·les policiàques, la majoria dels quals estan protagonitzades pel comissari Da Vicenzi, un personatge enginyós, però molt humà, a través del qual l'autor es va separar del clíxé d'investigador anglosaxó. Malgrat l'èxit de les seves novel·les, De Angelis no va poder gaudir-lo per molt temps: la censura del règim feixista de fet va imposar l'embargament de la novel·la negra —o *giallo*, com es coneix a Itàlia aquest gènere— i el tancament de la famosa editorial Mondadori, tant perquè veien amb recel el gènere negre literari, producte de la cultura anglosaxona com perquè, per raons de propaganda i ordre públic, la delinqüència tendia a desaparèixer de les cròniques i la literatura. A causa dels seus articles publicats a la *Gazzeta do Popolo*, escrits del 25 de juliol al 8 de setembre de 1943, va ser arrestat per càrrecs d'antifeixisme i posteriorment traslladat a la presó. Malalt, en sortiria set mesos després, el 1944, poc abans de la seva mort com a conseqüència de les constants pallisses rebudes a la presó.

mea de Barcelona per la companyia Damayanti i estrenada el 21 de maig de 1950, amb prou bona acollida de crítica i de públic.⁸⁹ Com era d'esperar, a la capital de l'Urgell el setmanari *Nueva Tárrega* en va fer una crítica, que a continuació transcrivim:

«UNA AUTORA TEATRAL TARREGENSE. El domingo último, día 31, en la XIV matinal celebrada en el Teatro Romea, de Barcelona, fué estrenada «El misterio de cal Encantat», comedia en 3 actos original de la celebrada escritora señorita Josefina Solsona Querol. Sabemos que la obra está planteada y desarrollada con acierto y que tuvo un éxito altamente lisonjero a pesar de que los actores no acertaron a darle el relieve requerido por evidente falta de ensayos, pues aparecía visible que no estaban poseídos por sus respectivos papeles. Acudió un público numeroso, en el cual figurava un nutrido grupo de tarregenses residentes en la capital barcelonesa».⁹⁰

Probablement amb l'estrena al Teatre Romea la popularitat de Josefina Solsona arribava al punt més àlgid de la seva carrera professional, tot i no aconseguir en cap moment l'anomenada i el prestigi que altres autores sí aconseguiren. En tot cas, ella continuà escrivint, cada vegada menys, i fins que la malaltia que planava da-

munt d'ella li ho permeté. A tall d'anècdota, un aspecte interessant d'aquells anys en la vida de la nostra biografiada va ser la seva vinculació a la Societat Astronòmica d'Espanya i Amèrica,⁹¹ on impartí algunes conferències; no sabem de quina temàtica tractaven, però ens donen a conèixer l'afecció i l'interès de Josefina Solsona per l'estudi dels astres i de l'univers.⁹² A banda d'això, l'any 1956, Solsona empenia una nova col·laboració amb la revista mensual per a joves *Els Infants*.⁹³ Precisament, va ser amb aquesta publicació que Josefina Solsona sofrí la censura, quan fou confiscada per la policia tota l'edició del primer número per qüestions de permisos i de personalitats, per bé que la cosa no anà a més i la publicació pogué tirar endavant. No fou aquesta l'última col·laboració que Josefina Solsona feu en una revista. Signaria alguns articles i estudis de temàtica literària per a la publicació *Ábside. Revista de Cultura Mexicana*.⁹⁴ No ens consta en quin any endegà la col·laboració, ni amb quin nombre d'aportacions ho feu.⁹⁵ Un cop consultats els índexs dels fascicles d'*Ábside* als quals hem pogut accedir, els números editats entre els anys 1952 a 1979,⁹⁶ desconeixem si la relació s'inicià anteriorment a 1952. El cas, però, és que entre ambdues dates, i en els índexs consultats, únicament existeix una col·laboració en format d'article signat per Josefina

⁸⁹ Segons documenta la pàgina A Bit of History Web, l'any 1952 Josefina Solsona va escriure una altra obra de teatre anomenada *Maritza* que no s'estrenà.

⁹⁰ *Nueva Tárrega*. «Una autora tarregense», 27 de maig de 1950, pàg. 5.

⁹¹ La Societat Astronòmica d'Espanya i Amèrica va ser fundada el 1911, i un dels seus fundadors va ser el cèlebre astrònom català Josep Comas i Solà, primer director de l'Observatori Fabra de Barcelona. És l'única societat astronòmica del món que ha donat el seu nom a un petit planeta, l'1626 Sadeya, descobert per Comas Solà des de Barcelona.

⁹² Segons documenta la pàgina A Bit of History Web,

⁹³ L'editor d'*Els Infants* va ser Jorge Parenti, vocal de la JAPI (Junta Asesora de la Prensa Infantil). Parenti va pensar, recordant la immensa popularitat que havia tingut *En Patufet*, que una revista infantil en català seria un èxit i va sol·licitar el permís al ministre d'Informació y Turismo, que aleshores era Gabriel Arias Salgado, amb el qual tenia una certa amistat. Superats els primers recels i després de diversos "estira-i-arroña", va aconseguir el permís per editar 12 números d'una publicació que fos innòcua, innocent i d'un humor absolutament blanc. El primer número va sortir el desembre de 1956, i només quatre hores després d'aparèixer als quioscs la policia va fer acte de presència a la redacció i va confiscar tota l'edició, que sembla que era d'uns 500 exemplars. També van detenir Parenti i el van portar davant del governador de Barcelona, el temible Felipe Acedo Colunga, que, molt indignat, li va retreure que no li hagués demanat permís a ell personalment. Quan Parenti va recórrer al ministre, l'afer es va anar diluint i la revista va poder tirar endavant, amb les degudes precaucions. El material per poder confeccionar-la era, en la seva major part, copiat i traduït d'altres publicacions de la mateixa empresa, com *Pocholo*, *Florita* i *Yumbo*, i s'hi afegien dibuixos de Batllori i Jofré, Castanys, Opisso, Jaume Juez (Xirinius) o Montserrat Ripoll, i textos de Joan Amades, Lluís Albert o d'antics col·laboradors d'*En Patufet* com Domènec Juncadella o Josefina Solsona, que donaven la pàtina de catalanitat als contes, historietes, biografies i curiositats que contenia cada número. La portada era en colors, diferent per a cada exemplar i sempre original de Batllori i Jofré. Malgrat tot, la publicació havia sortit més per raons comercials que patriòtiques, ja que l'editor va creure que el fet de ser la primera publicació catalana autoritzada des del final de la guerra seria suficient per obtenir un èxit de vendes, i per aquest motiu no es va preocupar massa de la qualitat i de l'interès que la revista pogués tenir entre els infants. La realitat va ser que la compraven els pares per raons sentimentals i que no interessava en absolut als qui, teòricament, eren els seus destinataris naturals. Només cal afegir que el redactor en cap era el falangista Juan Ignacio Vinardell, que ja havia fet la provatura més aviat fallida de la revista *Gerundin* a Girona, amb Narcís Masferrer.

⁹⁴ La revista *Ábside. Revista de Cultura Mexicana* va ser fundada l'any 1937 per Gabriel Méndez Plancarte, poeta i humanista mexicà. Tenia una clara influència cristina i la intenció de propagar la cultura mexicana. Les seccions de la revista agrupaven assaigs crítics, documents literaris i històrics, contes i notes. La vida d'*Ábside* va ser llarga i va donar a conèixer les primeres obres d'escriptors com Rosario Castellanos, Emma Godoy, Carmen Toscano i Rafael Cuevas. L'any 1963, passaria a tenir un tiratge trimestral que durà fins al seu tancament, l'any 1979.

⁹⁵ Tret de la pàgina web <http://abitofhistory.net/html/rhw/s.htm>

⁹⁶ Disponibles a la pàgina web <http://ffyh.biblio.unc.edu.ar/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=129>, consultada per últim cop el 14 de juliol de 2017.

⁹⁷ Segons el certificat de defunció, Josefina Solsona i Querol va morir de càncer i a causa de la metàstasi abdominal.

Solsona i Querol, amb el títol «El desmayo en la historia y en la literatura» i publicat l'any 1964, és a dir, quatre anys després de la mort de l'autora. És l'últim escrit que es publicà signat per ella, que a la seva mort quedaria dins el calaix, i que, suposem, degué rescatar i enviar la seva germana M. del Carme, única relació afectiva que ens és coneguda de la Josefina, per a ser publi-

cat *post-mortem* i mantenir encara viu el llegat de l'autora.

Soltera i sense fills, Josefina Solsona i Querol afectada per una greu i llarga dolència abdominal, morí al seu domicili del carrer Villarroel de Barcelona a l'edat de 53 anys, el 22 de novembre de 1960.⁹⁷

Pilarín Minguell Pont

(Tàrrega, 4 de desembre de 1926)

Nascuda a Tàrrega el 4 de desembre de 1926, és filla del targarí Josep Minguell i Almenara —a la ciutat, era conegut popularment amb el sobrenom de Segalà— i de la talladellenca Rosenda Pont i Còs; va tenir una germana, Maria, nascuda el desembre de 1924.

El pare, Josep Minguell i Almenara (Tàrrega, 1896-1946), era fill de l'agricultor guimerenc Jaume Minguell i Rauet (1865-1927)⁹⁸ i de Josepa Almenara i Ventura, també filla de Guimerà. Va tenir sis germanes: Maria, Pilar, Josepa, Joaquina, Carme i Neus. Mecànic de professió, fou encarregat de la seu targarina de l'empresa d'autobusos Alsina Graells. L'any 1924, maridà⁹⁹ Rosenda Pont i Còs (El Talladell, 1900 - Tàrrega, 1976), filla del petit propietari del Talladell, Magí Pont i Soldevila i de Carme Còs i Puigfarregut (1871-1951). Apassionat de l'esport, Josep Minguell va ser vocal de la junta del FC Tàrrega, el 1929 i repetí càrrec l'any 1945 fins a la seva



mort per accident el 1946.¹⁰⁰ Amant de la lectura i dels clàssics de la literatura universal, va estar subscrit a la Col·lecció dels Clàssics Grecs i Llatins de la Fundació Bernat Metge des dels seus inicis, l'any 1922.¹⁰¹ En el vessant de la política, Minguell, adscrit al republicanisme targarí, formà part, com a regidor, de l'ajuntament en dues ocasions.¹⁰²

Pilarín Minguell,
mitjans anys 40.
Del Fons Particular
Pilarín Minguell

⁹⁸ *Crònica Targarina*, 9 abril de 1927. Esquela de defunció de Jaume Minguell Rauet, pàg. 1.

⁹⁹ *Crònica Targarina*, «Noticiari», 14-6-1924, pàg. 12.

¹⁰⁰ Autors Diversos: *100 anys de futbol a Tàrrega (1912-2012)*, Ajuntament de Tàrrega, Tàrrega, 2013.

¹⁰¹ Segons el que explica Pilarín Minguell, aquesta passió per la literatura i la filosofia de Josep Minguell la volgué transmetre també a les seves filles. Conversa amb Pilarín Minguell el 24 d'agost de 2017.

¹⁰² Amb l'adveniment de la República, la febre política del 14-15 d'abril de 1931 va posseir també la vida municipal targarina. La proclamació de la República Catalana i del seu govern provisional van tenir un automàtic seguiment a Tàrrega, almenys a nivell de certs grups que van passar al davant amb tota rapidesa. Es constituí l'ajuntament de la república, per bé que d'inici eren pocs els elements republicans que en formaven part. El caire conservador i tradicionalista de l'ajuntament targarí en els primers anys republicans queda palesat d'una manera molt il·lustrativa per la defensa del sometent, l'any 1933. Catalanisme formal no anava en contradicció amb la defensa dels valors monàrquics. Josep Minguell Almenara fou regidor vocal d'aquell ajuntament compostat per personalitats conservadores i amb molts pocs membres republicans, que fou com una mena de govern transitorial i que durà poc: 1 setmana i escaig (15 - 31 abril de 1931). Posteriorment portà les sigles de l'E.R.C. Minguell repetí a l'ajuntament com a regidor, en la formació del nou ajuntament, ara sí amb majoria republicana, de l'agost a l'octubre de 1936. Ja no repetiria possessió en la composició del següent ajuntament format el 14 d'octubre. ESPINAGOSA, Jaume i PLANES, Josep M., *Tàrrega: Aproximació a la Història dels seus ajuntaments entre 1884-1939*. Diputació de Lleida, Ajuntament de Tàrrega, Lleida, 1988, pàgs. 155 i 192 - 196.



Escena de El zoo de Cristal, amb Pilarín Minguell. Lleida, 1957. FPPM

Pilar Minguell nasqué i visqué la infantesa a Tàrrrega, en el domicili del carrer d'Alonso Martínez, núm. 8, per bé que passà algunes temporades a la casa pairal que la família tenia al Talladell. Cursà els estudis bàsics al col·legi de les Germanes Carmelites de la Caritat Vedruna (Col·legi Sant Josep) de la ciutat targarina, aleshores situat al carrer de Ponent (ara, avinguda de Catalunya). En arribar la guerra, i mentre aquesta durà, acabà els estudis a l'Institut Politècnic, l'edifici dels escolapis que, per circumstàncies de la guerra i per un temps, passà a mans de l'ajuntament. D'aquells anys de joventut, la Pilarín en guarda records força desiguals. Amb l'arribada del franquisme, els primers anys de la dècada dels quaranta, foren durs per a la família Minguell-Pont i endemés sofriren la pèrdua del pare, Josep Minguell, en un tràgic accident laboral, l'any 1946. Fou, precisament, el pare qui transmeté la seva afecció a l'esport a les filles. Pilar Minguell recorda haver après a nedar en sec, estirada damunt un escambell i obeint les instruccions paternes.¹⁰³ D'aquesta manera, ella s'afecionà als esports, i va ser destacada la seva participació en esports com el tennis taula i, sobretot, el bàsquet.

En una societat on tota manifestació política passava i s'exercia a través d'un partit únic, governamental, violent i repressiu, l'ús de la cultura com a eina política es perfilà com l'única via contestatària. L'Estat franquista va muntar una superestructura institucional per tal d'alliçonar la població en un moviment ideal basat en un ultranacionalisme espanyol i catòlic. A més, es van establir altres institucions i ad-

ministracions per tal d'englobar no només la quotidianitat, sinó també els moviments intel·lectuals, és a dir, el conjunt de la cultura i, de l'opinió, com van ser la Delegación de Información y Turismo, els sindicats verticals i en l'àmbit de Ponent, l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Les dificultats de fer desaparèixer la cultura pròpia van portar a provar de reduir-la al folklore, especialment a les capitals de província, incrementant-hi amb els anys les nombroses mostres de «cultura» i consolidant-hi entitats folklòriques canalitzades mitjançant les institucions franquistes com els Coros y Danzas de la Sección Femenina. Però no arreu va ser igual. Tàrrrega, on la dreta triomfadora tenia, en gran part, una profunda tradició cultural catalanista, seria un model del manteniment i del desenvolupament tant d'activitats culturals de caire català com d'iniciatives cíviques autònomes, que serien canalitzades ràpidament pels engranatges del nou règim.¹⁰⁴

A la dècada dels quaranta, Pilarín Minguell, com la majoria de joves d'aleshores, va pertànyer al Frente de Juventudes, l'organització infantil i juvenil de Falange Española Tradicionalista (FET y de las JONS), que fou el principal agent de la política de joventut del règim franquista. L'objectiu fonamental era l'educació física dels joves i la seva socialització política en els principis falangistes, objectiu que s'havia d'aconseguir mitjançant l'adoctrinament ideològic a les escoles i centres de treball, però també amb un seguit d'activitats extraescolars i extralaborals: esports, actes culturals, desfilades, marxes, concentracions i, per sobre de tot, la realització de campaments. Tàrrrega va tenir un equip de bàsquet muntat per la secció Organización y Descanso del Frente de Juventudes, i Pilarín Minguell en formà part. Va ser un equip que destacà pels bons resultats i per assolir el campionat provincial en la final jugada el matí del 18 d'agost de 1944 a Lleida. La Pilarín va ser una destacada jugadora d'aquell equip en tasques defensives, i era una de les de major alçada (1'70 m.). I no només això: si pel matí guanyava el campionat de bàsquet, per la tarda també guanyà el campionat individual de tennis taula.¹⁰⁵

En els anys finals de la dècada dels quaranta s'endevina un canvi en les afeccions de Pilarín Minguell. Atreta per la cultura i el fervor per la lectura encomanats en els anys d'infantesa pel seu pare, deixà l'esport definitivament per apuntar-se a la Sección Artística, Literaria i de

¹⁰³ Segons els records de Pilarín Minguell, en l'entrevista feta a Tàrrrega, al seu pis de la plaça del Carme, el 21 de desembre de 2016.

¹⁰⁴ BONALES CORTÉS, Jacinto: *Tàrrrega, 1950. Oplència i misèria sota el jou franquista*, Ajuntament de Tàrrrega, Museu Comarcal de l'Urgell, Tàrrrega, 2010, pàg. 37-39.

¹⁰⁵ *Nueva Tàrrrega, 19-08-1944*. Frente de Juventudes, seccions de Baloncesto Femenino i de Tennis de Mesa, pàg. 6.

Instrucció organitzada per l'Ateneu targarí. L'any 1947, neix el quadre escènic de l'Ateneu, que volgué donar oportunitat als nous i joves actors de la població, com Maria Dolors Bonastre, Josefina Vidal, Araceli Lloses, Josep Maria Fàbregas, Josep Maria Ramon i Morera... D'aquesta manera, quedava configurada la història del teatre de la postguerra a la ciutat de l'Ondara; Acció Catòlica preconitzava les representacions unisexuals, sense transcendència analítica, mentre que des del quadre escènic de l'Ateneu (germen de la futura agrupació Thespis) s'esbossava una nova etapa.¹⁰⁶ Aquesta secció, el gener de 1948, representà l'obra de Pompeu Crehuet *Comèdia d'amor*, davant d'un Ateneu ple de gom a gom.¹⁰⁷ Fou l'estrena de Pilarín Minguell en la seva àmplia trajectòria dins el món del teatre amateur. Tenia 20 anys.

Són nombroses les entitats cíviques i institucionals que, especialment des del període 1949-1951, es van consolidar a la palestra targarina amb diverses mostres culturals. Amb algunes d'elles, tal com passaria arreu, es trencaria el monolític discurs polític i social del franquisme i sobresortirien plataformes de difusió d'idees que, si bé no anaven obertament contra el règim, tampoc no hi anaven a favor. A la ciutat de Lleida, el major assoliment de l'època, en aquest sentit, va ser la inauguració del Teatre Principal el 1951, on es començarien a representar algunes obres en llengua catalana a partir del 1953. A Tàrraga, el 1948 —encara que les representacions en català són anteriors—, a la sala del teatre Ateneu de Tàrraga, i com a festa d'homenatge al 18 de juliol, diada de l'Alzamiento Nacional, el grup escènic de l'Ateneu va recuperar l'obra de Santiago Rusiñol *El pati blau* i va estrenar la farsa del mateix autor *Dol d'alivio*, i així actors amateurs locals, des del conservador Ateneu, van obrir escola a Tàrraga afavorint la difusió de l'art dramàtic amb autors catalans.¹⁰⁸

L'any 1950, en una prolongació d'aquelles tasques culturals a l'Ateneu, es gestà l'Agrupació Artística Thespis, grup de teatre amateur impulsor de les arts escèniques a Tàrraga durant la dècada dels cinquanta. S'estrenaren a finals de juny d'aquell any amb l'obra *Estratègia d'amor*, escrita pel targarí Josep Pané i Gené. Pilarín Minguell, en «un paper difícilíssim se'ns mostra una actriu d'una ductilitat extraordinària».¹⁰⁹ L'agrupació Thespis tingué una durada



de quatre anys, i les seves representacions en les tardes-nits dels dissabtes tingueren enorme èxit entre el públic targarí. Pilarín Minguell va ser una de les actrius de major projecció d'aquell elenc d'artistes que composaven l'agrupació (Ramon Puiggené, C. Seguí, Montserrat Escribà, Araceli Lloses...); així ho reflecteixen algunes de les crítiques teatrals a les planes de la *Nueva Tàrraga* d'aquells anys.

La vida laboral de Pilarín començà l'any 1951, quan entrà a treballar com a administrativa a les oficines de la Delegación Nacional de Sindicatos. Precisament per qüestions laborals, en una visita a la delegació sindical de Cervera, conegué a qui pocs anys després seria el seu marit, Josep M. Madern (Cervera, 1926 - Barcelona,

**Pilarín Minguell
i Josep M. Madern,
a Lleida
(finals anys 50).
FPPM.**

¹⁰⁶ PANÉ I GENÉ, Josep: «24 años del Teatro Amateur», dins del suplement especial «25 años de Nueva Tàrraga», *Nueva Tàrraga*, setembre de 1968, sense numeració.

¹⁰⁷ Segons ens comenta la mateixa Pilarín Minguell, els membres de la secció del teatre, en aquelles primeres funcions, tot i haver d'actuar sota el nom de la Sección Artes Escénicas de l'Ateneu, ja tenien ben present el nom que més endavant hauria de portar l'agrupació, Thespis, i que no s'oficialitzà fins al 1950.

¹⁰⁸ BONALES CORTÉS, Jacinto, *Tàrraga, 1950...*, pàg. 37-39.

¹⁰⁹ *Nueva Tàrraga*, 13-06-1950, «Autocrítica», pàg. 6.



Pilarín Minguell al estudis de Radio France International, anys 70. FPPM.

2012),¹¹⁰ el qual aleshores treballava de professor a Lleida. Abans de casar-se, però, coincidí a Tàrrrega, com arreu, l'efervescència i la puixança d'un medi de comunicació com fou la ràdio, que originà l'aparició de petites emissores semiclandestines i embrionàries del que havia de ser la ràdio a casa nostra. L'any 1952, el Movimiento Nacional concedí algunes llicències i permisos d'obertura d'emissores radiofòniques amb la intenció d'enfocar-hi els seus mètodes de propaganda. Ramon Puiggené, amic de la Pilarín i apassionat de la ràdio, va insistir a Antoni Maymó, aleshores delegat de sindicats a Tàrrrega, de demanar-ne un. Fou així com aquell any naixeria Ràdio Tàrrrega. La Comisión Nacional de Política Administrativa donà, el 17 de juliol de 1952, el corresponent permís per instal·lar el centre emissor. Pilarín Minguell, treballadora de sindicats com en Maymó, fou testimoni directe de tot el procés, i Antoni Maymó li demanà de posar veu, pensant en les seves dots per la interpretació.¹¹¹

No en tenim cap document escrit ni sonor, però el testimoni de Ramon Puiggené ens indica que la primera emissió de l'estació nadiua va ser amb data del 20 d'octubre de 1954. Les restriccions elèctriques encara eren vigents i feia pocs mesos que les cartilles de racionament s'havien suprimit. Pilarín Minguell i el mateix Puiggené van posar la veu clara i serena que cal per contenir l'emoció quan hom pronuncia per primera vegada: «Aquí, Ràdio Tàrrrega».¹¹²

¹¹⁰ Josep Maria Madern (Cervera, 1926 – Barcelona, 17 d'abril de 2012), cursà estudis de Filosofia i Lletres i es dedicà al món del periodisme. Durant molts anys treballà a la ràdio (Ràdio Joventut de Saragossa i Radio Lleida), i des del 1957 i fins la dècada del 1980 a París. Conreà bàsicament la narració, que inicià amb el llibre de contes *La gàbia i altres gàbies* (1986), i continuà amb *La pell de l'home* (1987, premi Marià Vayreda), *L'intrús* (1989), *Algun dia anirem a Bombai* (1996), *L'escenari* (1997), *El vent de la memòria* (1998), *Una felicitat particular* (2000), *La por de l'amor* (2001), *La línia negra* (2001) i *Sol a mitjanit* (2003). Publicà també tres novel·les: *Els assassins ingenus* (1987), *La nit de la basarda* (1997) i *La veu de l'home* (1998), i l'obra de teatre *Els ninots* (1996).

¹¹¹ Entrevista del 21 de desembre de 2016.

¹¹² GARCIA, Xavier: *50 anys de Ràdio Tàrrrega*, Ajuntament de Tàrrrega, Tàrrrega, 2004, pàg. 31.

¹¹³ PORTA VILLALTA, Francisco: «Sintonia», dins *Revista Labor*, Lleida, 1957.

¹¹⁴ VALERA SERRA, Josep. *Converses a Lleida*. Ed. Virgili&Pagès, S.A, Lleida, 1988, pàg. 162.

¹¹⁵ *La Mañana*, 27 desembre de 1958, Lleida. Extracte de premsa cedit per Pilarín Minguell.

L'any 1955, s'oficialitzaven les retransmissions de Ràdio Tàrrrega, que tingueren molt bona acollida i despertaren un gran interès entre la població. La base de l'emissora targarina estava formada per membres de Thespis i de l'altra agrupació escènica targarina, la BAT; la primera es va desfer l'any 1956, absorbida per la radio; la segona perdura en l'actualitat. Aquell any, la Pilarín es casava amb Josep M. Madern, qui aleshores ja treballava a Ràdio Lleida, i la parella decidí anar a viure a la capital lleidatana.

Josep M. Madern, escriptor i periodista, va ser destacat impulsor de dues cèl·lules vivíssimes de la cultura lleidatana: el Teatre de Càmera i l'Orfeó Lleidatà.¹¹³ Llegim:

«Ell (Madern) aquí va crear el primer teatre de protesta, i representà, per exemple, *El viajero de Forceloup*. Madern i la seva muller, Pilarín, van començar a fer teatre contra l'ambient de llavors, gràcies a l'Orfeó, que va crear una secció teatral».¹¹⁴

En aquestes agrupacions, Pilarín Minguell representà amb gran èxit de públic i de crítica algunes obres com *El viajero de Forceloup*, de George Sion, o *El zoo de cristal*, de Tennessee Williams, dirigides pel mateix Josep M. Madern, i que escandalitzaren i causaren gran impacte entre el públic lleidatà, sobretot la primera, amb la qual àdhuc trobaren l'oposició de la censura i del bisbe de Lleida, Aurelio Del Pino, acèrrim defensor del règim. Suposaren, ambdues estrenes, un punt d'inflexió tan intens que dividiren crítica i públic en dos bàndols oposats. El trasbals va ser enorme, remenà consciències i suposà, en definitiva, una onada d'aire fresc a les convencionals propostes d'art escènic i de cultura en general de la ciutat:

«*Pilarín Minguell i José M. Madern produjeron una conmoción en el mundillo teatral leridano. Su recio temperamento artístico y su apasionada vocación teatral consiguieron arrastrarnos a todos y despertar una afición adormilada, al señalar con audacia juvenil los nuevos caminos del teatro moderno. El Viajero de Forceloup y El Zoo de Cristal, dirigidas por José M. Madern e interpretadas por Pilarín, casi consiguieron dividir en dos bandos irreconciliables –discusiones, polémicas, censuras y alabanzas– ese mundillo leridano de la escena.*»¹¹⁵

D'altra banda, i arran d'això, el pare Joan Gabernet i Ferran, director del Cine-Fòrum de Lleida, volgué muntar un cine-fòrum de teatre; tal era l'admiració del jesuïta que, encara que no estava acabada la sala, i assabentat com estava que la parella preveia marxar a França, abans i a corre-cuita els hi proposà d'estrenar-la amb la lectura de *El Monstruo de Dos Cabezas*, de Jean Cocteau.¹¹⁶

Les causes que decidiren la parella de partir cap a França no foren altres que els problemes de Madern amb la censura a l'hora de publicar els seus escrits. Cansats per l'angoixosa asfíxia cultural i per algunes discrepàncies oberetes amb certs productors, l'any 1957 marxaren a França per anar a viure a París. Fou allí on Pilarín desenvolupà la seva professió i on assolí prestigi i reconeixença, però no li vingueren de la mà del teatre, tot i que ajudaren força. A la capital del Sena, els inicis no foren fàcils. Tocava obrir-se camí. En Madern començà de guarda de nit en un garatge amb jornades de 13 hores que no li impedien ni d'escriure ni de donar classes d'espanyol. La Pilarín ho feu d'empleada de llars. Així mateix, els treballs i destinacions diverses d'en Madern eren simultanis amb les assistències de la Pilarín als cursos de l'Escola de Teatre, que depenia del Teatre Nacional de França. Noms com Alain Cuny,¹¹⁷ Georges Wilson,¹¹⁸ Monique Armand o Jean Pierre Darras,¹¹⁹ entre altres, foren llurs professors. Actuava amb èxit en les representacions del teatre de l'ambaixada d'Espanya i en el de la Biblioteca Espanyola. En aquelles dates guardava serioses esperances de convertir-se en actriu professional. En Madern escrivia petites obretes que ella representava, i per una d'aquestes, *Confidencias*, peça d'un acte, dirigida per Josita Hernán¹²⁰ i estrenada en el teatre de la Biblioteca de Espanya, mostrà interès el director del Teatre Nacional de França, qui l'adaptà i traduí al francès. André Camp, cap de la secció Espanya de la Radio Difusión Francesa (RTF), s'interessà per l'estrena d'una obra d'autor espanyol, i convocà en Madern per proposar-li retransmetre-la per Ràdio París. Des d'aleshores, el destí de Madern i Minguell quedà lligat amb la ràdio de la capital de França.

Començaren de substituir i gravant les veus de les piques i encapçalament dels noticiaris. A



Document acreditatiu de periodista de Pilarín Minguell. FPPM.

poc a poc s'hi anaren introduint, fent entrevistes, reportatges, crítiques de llibres. L'estabilització laboral arribà quan a en Madern, el 1960, li atorgaren l'estatut de periodista i passà a ser membre fix de Ràdio París,¹²¹ un reconeixement que amb la Pilarín trigà més a arribar, perquè no fou fins al 1975 que se li concedí, en homenatge, el títol de periodista.

En essència, el que es coneix per Ràdio París, va ser una emissora estatal de propaganda cultural i política, amb una plantilla integrada majoritàriament per espanyols, molts d'ells procedents de l'exili. Una emissora que suposà una veritable finestra a la llibertat per a molts espanyols durant els difícils i foscos anys del franquisme. Com aquest, Ràdio París va saber-se adaptar als nous temps sense haver de canviar l'essencial. Els antecedents de Ràdio París es troben en els moments previs a la II Guerra Mundial, amb la creació a França del Secretariat General d'Informació, l'any 1939, a partir del qual es desenvoluparen les emissions estatals de propaganda en llengües estrangeres, dirigides fonamentalment a Alemanya, Itàlia i Amèrica Llatina. Iniciativa que durà poc, a causa de la desfeta de França davant d'Alemanya i la instauració del règim de Vichy. Fou amb la derrota dels alemanys el 1945 quan a França començà «Ràdio París» pròpiament dita, dependent de la RTF (Radiodiffusion-Télévision Française) les emissions s'iniciaren a Tolosa. Sota la direcció de Christian Ozanne, es

¹¹⁶ Entrevista a Pilarín Minguell, el 21 de desembre de 2016.

¹¹⁷ Alain Cuny (1908-1994) va ser un reputat actor francès vinculat al Théâtre National Populaire del primer festival d'Avinyó. Va tenir una destacada filmografia, participant en films com *Notre-Dame de Paris*, *La Dolce Vita*, sota les ordres de Federico Fellini, *La Voie Lactée*, de Luís Buñuel, o el film eròtic francès *Emmanuelle Détective*.

¹¹⁸ Georges Wilson (1921-2010) va ser un destacat actor de cine i televisor, pare del també actor Lambert Wilson.

¹¹⁹ Jean Pierre Darras (1927-1999) va ser un destacat actor i director de teatre francès.

¹²⁰ Josita Hernán (1914-1999) va ser una actriu espanyola que en la dècada dels anys trenta actuà en papers secundaris de pel·lícules de la Paramount. Un dels papers més rellevants fou el que interpretà a la pel·lícula *La tonta del bote*, de Gonzalo Degràs.

¹²¹ Entrevista a Josep M. Madern: http://www.memoro.org/es-ca/R%C3%A0dio-Par%C3%ADs_2794.html

¹²² Extret de la pàgina web de la Universitat d'Alacant *Devuélveme la voz*, projecte dedicat a recuperar tota classe de material relacionat amb la ràdio de l'època franquista: <https://devuelvemelavoz.ua.es/es/emisora-radio-paris.html>

formà un nou equip, en el qual els exiliats republicans espanyols eren una clara majoria, amb col·laboradors de la talla d'Alberto Onaindia (el pare Olaso) o Salvador de Madariaga, o programes com *Las tertulias del Café Duponi*, a càrrec del periodista exiliat Francisco Díaz Roncero, on es parlava obertament, amb profusió i ironia, de temes polítics sobre el règim franquista. Cal tenir en compte, d'altra banda, que l'objectiu essencial dels responsables de l'emissora va ser, en relació a Espanya, donar el màxim d'informació lliure sense adscripció partidista ni dependència d'organismes institucionals de l'exili. Una cosa que no exclou que hi hagués bones relacions entre l'emissora i els representants d'aquestes institucions (molts d'ells eren col·laboradors de la pròpia emissora), ni que molts dels integrants de Ràdio París militessin en el PCE i altres organitzacions d'esquerres. Ara bé, si en termes generals la tendència ideològica va ser eminentment antifranquista, es va procurar que fos sempre sota els ideals democràtics i de llibertat promoguts per França.

L'any 1957, André Camp, fill de Jean Camp i integrant de l'emissora des dels seus començaments, va prendre el relleu com a director de les emissions, que van passar definitivament a París. Les relacions francoespanyoles van aconseguir el màxim nivell d'Estat amb De Gaulle. Ara bé, hi va haver també contrapartides, iniciant-se amb ell una política nacionalista que buscava promoure el model francès en tota la seva extensió; per aquest motiu, l'emissora rebé abundant finançament com a via de propaganda. Es van crear emissions per a Espanya en altres llengües nacionals: euskera, gallec i català. Es van reprendre les emissions cap a Amèrica Llatina. Es va comptar amb la col·laboració de grans figures de l'exili republicà, d'importància política i cultural fonamental. A més, es va desenvolupar l'elaboració de programes i reportatges realitzats directament des de l'interior d'Espanya, i es van organitzar espectacles teatrals i esdeveniments culturals de tot tipus, que van ser radiats des de la capital. Tot això, coincidint en el temps amb el procés d'emigració espanyola a Europa dels anys seixanta -amb França, Suïssa i Ale-

manya com a llocs principals de destinació- i la definitiva obertura d'Espanya al turisme com a part de la política de desenvolupament desplegada pel règim. Elements als quals Ràdio París no serà aliena i dedicarà part dels seus esforços.

No obstant això, després dels episodis del maig del 68, la situació de l'emissora va canviar, tot passant per especials dificultats. En 1969, Jean Supervielle va succeir a André Camp en la direcció. Va haver-hi serioses retallades pressupostàries i es van eliminar les edicions cap a Amèrica Llatina i també les de gallec, euskera i català. D'altra banda, va entrar a col·laborar a poc a poc una nova generació de periodistes joves no exiliats, amb llibertat per a viatjar entre França i Espanya. Durant aquesta etapa, Ràdio París seguia essent la veu de l'oposició, que a més informava de temes i episodis silenciats a Espanya per les autoritats. Una situació que va evolucionar gradualment després de la mort de Franco, quan a Espanya va començar a fer-se efectiu el procés de liberalització de la premsa, i la ràdio va anar aconseguint majors nivells de llibertat. A partir de llavors, Ràdio París va deixar de ser la veu de l'oposició per esdevenir una emissora de tall europeista, que mostrava no ja el que els exiliats pensaven sobre Espanya, sinó com es veia Espanya des de França i des d'Europa, amb un component cultural molt accentuat, i que seguia de prop i informava del desenvolupament dels nous moviments socials, que al nostre país encara trigarien a assentar-se. Ja eren altres temps.¹²²

En la seva etapa a Ràdio París, Pilarín Minguell posà la veu als encapçalaments i les piques dels noticiaris en les retransmissions a l'exterior, col·laborà i participà en programes culturals i literaris (*La Littérature au débat*), d'entreteniment i de tertúlies (*Entre nosotras*, o *Correo del oyente...*) i actuà en alguna obra de ràdio-teatre, en una trajectòria de disset anys ininterromputs. Entre els companys de micròfon, treballà a la vora de personalitats de renom (Adelita del Campo,¹²³ Ramón Chao,¹²⁴ Jean Supervielle,¹²⁵ entre altres), i conegué o coincidí amb personalitats de la talla de Mario Benedetti, poeta i

(pàgina visitada per últim cop el 17 de juliol de 2017). Dins les entrades «Josep M. Madern» i també «Pilarín Minguell», en aquesta pàgina es troben algunes de les gravacions on participa Pilarín Minguell, en programes d'entreteniment i difusió, en magazines femenins i en programes culturals o de participació de l'audiència.

¹²³ Adela Carreras i Taurà, o Adelita del Campo (Barcelona, 1916 - Mutxamel, província d'Alacant, 1999) va ser una ballarina, periodista, actriu i activista feminista i comunista llibertària. Després d'un període per França, on va mantenir activa la seva militància política i va treballar en diverses empreses, s'instal·larà amb el seu marit, el líder comunista Julián Antonio Ramírez Hernando, a París. El 1946, tots dos es van incorporar al projecte de Ràdio París en la seva emissió en llengua espanyola, una de les emissores antifranquistes més actives i duradores, gràcies a que l'Adelita va aconseguir ingressar en el grup teatral radiofònic espanyol. Des de Ràdio París, la veu d'Adelita del Campo acompanyava les nits dels espanyols a l'exili i dels demòcrates que romanien a Espanya fins a 1976, obrint la programació sempre amb la frase: «Aquí Radio París!». Amb la transició política, els esposos Ramírez-Carreras van poder tornar a Espanya i es van establir a Mutxamel, on ella va continuar activa en els projectes de comunicació del Partit Comunista fins a la seva mort el 1999.

¹²⁴ Ramón Chao (Vilalba, província de Lugo, 1935), és escriptor, periodista i músic, emigrat a França. Pare del conegut cantant Manu Chao i germà del teòleg Xosé Chao Rego.

assagista uruguaià, o del prestigiós escriptor i articulista peruà Mario Vargas Llosa. La seva veu va ser escoltada no només pels espanyols i espanyoles que buscaven informar-se a través de la ràdio francesa, vista l'opacitat dels mitjans franquistes, sinó també pels oients de tota l'Amèrica Llatina i per l'emigració espanyola arreu d'Europa. Per això, i sense massa marge per a l'error, hom considera la veu de Pilarín Minguell com una de les més (si no la que més) escoltades per un major nombre de persones en tota la història targarina.

Pilarín Minguell deixà Ràdio París l'any 1975. Com a reconeixement per una trajectòria tan

brillant, Ràdio París l'acomiadà amb un emotiu i merescut homenatge i l'entrega del diploma que l'acreditava, ara sí, com una professional del periodisme.

El 1983, els esposos Minguell i Madern decidiren de tornar a Catalunya i viure a Barcelona. Pilarín Minguell donava fi a la seva carrera per dedicar-se en exclusiva a ajudar en Madern en la seva activitat literària.

En l'actualitat, Pilarín Minguell, de 88 anys, viu a Tàrraga, ben a la vora de l'Ateneu, el teatre que tantes vegades la veié actuar en la seva joventut.

¹²⁵ Jean Supervielle (Montevideo, Uruguai, 1884 - París, França, 1960) va ser un poeta i escriptor francès d'origen uruguaià. Va ser, en certa manera, precursor d'un moviment que tindria lloc entre els anys 1945 i 1950, caracteritzat per la presència de personalitats tan importants com René Char, Henri Michaux, Saint-John Perse o Francis Ponge, poetes tots ells, interessats a buscar una nova forma de fer lírica, agafant elements del mateix univers i els seus misteris, sense fer massa atenció a l'ús correcte i prolix del llenguatge.

PINTÓ I PIJUAN, M. Teresa

(Tàrrrega, 16 de juliol de 1930)¹²⁶

M. Teresa Pintó i Pijuan neix a Tàrrrega el 16 de juliol de 1930. Els seus pares foren Josep Pintó i Borràs (1898-1950), natural de la Manresana (la Segarra), i Dominga Pijuan i Camarasa (n. el 1905), natural de Sta. Linya (la Noguera). Ambdós arribaren a la ciutat l'any 1921, i tingueren dos fills més: Ramon (n. el 1926) i Dolors (n. el 1928).¹²⁷

La família tenia el domicili al carrer d'Agoders, núm. 14. Josep Pintó va ser un modest comerciant de cavalls i de vaques. Sobre ell, la M. Teresa contà una anècdota (en una conversa que mantingué amb l'actual director de l'Arxiu Comarcal de l'Urgell, Carles Quevedo, arran de la cessió del Fons Personal de l'autora a l'Arxiu, l'any 2014) d'un negoci que feu Josep Pintó l'any 1947, quan comprà un carregament de vaques holandeses que arribà a Tàrrrega, perquè necessità 708 vagons de tren per al seu transport; aquest fet cridà l'atenció dels targarins; va aconseguir de vendre-les a Barcelona duplicant en beneficis els costos de la compra. Amb el negoci del bestiar, ell i la seva dona, Dominga Pijuan, també menaven per compte propi una vaqueria situada al número 16 del carrer d'Agoders, a la vora del domicili familiar. En un terreny més cultural, el matrimoni compartia una mateixa afeció per la música, que traspassaren a la Teresa. Conjuntament amb la vocació per la vida religiosa, sobrevinguda ben aviat, la música ha estat una cosa que ha marcat la existència de Teresa Pintó.

¹²⁶ La biografia de Maria Teresa Pintó ha estat confeccionada gairebé íntegrament a partir dels documents, enregistraments i composicions musicals que componen el Fons Personal que l'autora cedí a l'Arxiu Comarcal de l'Urgell (ACUR) l'any 2014.

¹²⁷ Segons les dades extretes del *Patrón Municipal de los vecinos de Tàrrrega*, anys 1930 i 1940, al FM de l'ACUR.



Portada del disc Segadores de Cristo (1973), música de M. Teresa Pintó Pijuan, pertanyent al Fons Teresa Pintó cedit a l'Arxiu Comarcal de l'Urgell.

La nostra protagonista cursà els seus estudis secundaris a Tàrrrega, a l'escola de les Germanes Carmelites de la Caritat Vedruna (Col·legi Sant Josep), i aviat encarà les directrius de la seva vida a la religiositat, fent-se germana benedictina i ingressant al monestir de Sant Benet de Saragossa, que des d'aleshores ha esdevingut el seu lloc de residència. El gust per la música i la passió que Teresa Pintó sentia per ella eren perfectament compatibles amb els dictats de la regla de Sant Benet, la qual diferencia aquelles hores destinades al culte i a les «obligacions divines» de les hores destinades als «treballs necessaris», acuradament materialitzats, i fets amb humilitat i sentit i afany de dignificació. Aquests «treballs necessaris» inclouen tasques com les de la confecció d'ornaments, restauració de tapissos, enquadernació de llibres i revistes o l'ensenyament en els col·legis de primària; totes, activitats principals de la comunitat i notable font d'ingressos. D'altra banda, en el monestir, l'art i la música cobren gran transcendència en les hores d'obligacions divines: les lloances diàries a Déu les realitzen cantant a les celebracions litúrgiques. D'aquesta manera pren la música protagonisme propi, passant a ser un dels camps més importants de la comunitat i amb dedicació exclusiva. I a aquest camp dedicà Teresa Pintó les «hores de treballs necessaris», aconseguint d'acumular, amb els anys, un extens i brillant currículum acadèmic.



Portada de la gravació per al Primer Festival de la Canción Misionera de San Javier (1970). FTP, a l'ACUR.

Primera plana del llibre didàctic Música para ti (1995). FTP, a l'ACUR.

D'aquesta manera, l'any 1950, essent ja a la capital aragonesa, començà els estudis de música examinant-se al Conservatori de Saragossa per lliure de tots els cursos de solfeig. L'any següent, cursà els estudis de piano i les assignatures complementàries. Els tres primers cursos els realitzà sota la tutela de la llicenciada germana M. Àngels Puig i Casadefont, carmelita missionera. Teresa Pintó finalitzà els estudis l'any 1956, amb la llicenciatura en l'especialitat de piano. L'any següent, aniria a Barcelona a estudiar al Conservatori del Liceu els cursos d'harmonia i de contrapunt, fuga, composició i orquestració, aconseguint de treure's el Títol Superior de Composició. Així mateix, estudià l'especialització en acordió i també obtingué la titulació de professora. A Barcelona mateix, va exercir la docència durant uns anys.

A començaments dels seixanta, es traslladà a Pamplona, per perfeccionar els estudis amb el professor, acadèmic i compositor Ferran Remacha.

Tota l'excel·lent formació i especialització que rebé Teresa

Pintó desenvolupà en ella una gran capacitat de creació i composició. Els hàbits benedictins embolcallaren una ment talentosa que produí una extensa obra de música religiosa i espiritual, que inclou himnes litúrgics, cànctics de comunió i cants profans, entre altres, en una quantitat propera a les 200 peces enregistrades.

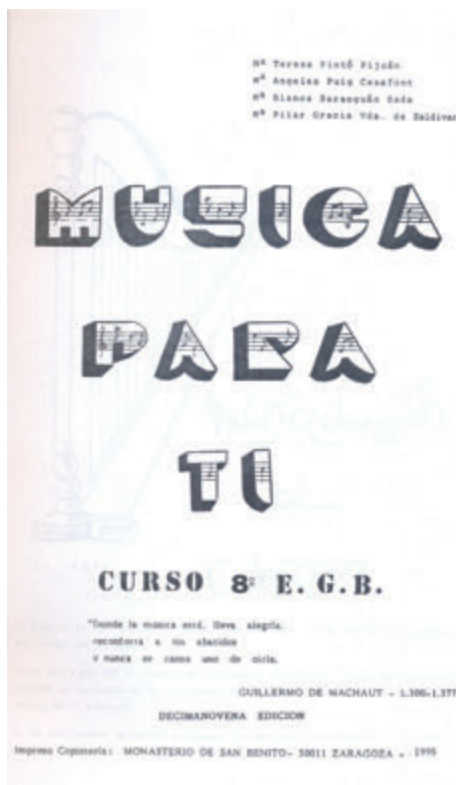
L'any 1964, inscriví a la Societat General d'Autors d'Espanya (SGAE) la seva primera composició, titulada *A la mare de Déu de Montserrat*. El 6 de març de 1970, esdevingué i ingressà oficialment a la Societat General d'Autors, amb l'admissió de les obres *Nueva inquietud*, *Te encontré*, *Va sonando una canción*, i *Llego a la fiesta*.

La major part de l'obra de Teresa Pintó s'inscriu en el gènere de la música religiosa, per bé que també enregistrà algunes peces sardanístiques, les quals, a la dècada dels setanta, sonaren més d'un cop a les ballades que es feien a la plaça de la Catedral de Barcelona. Dues d'aquestes sardanes foren estrenades a Tàrraga el 10 de setembre de 1995, orquestrades per la Cobla Tàrraga.

L'any 1970, Teresa Pintó tingué el privilegi de rebre el primer premi en el 1er festival de la Canción Misionera de San Javier, a Pamplona, amb la cançó *Te encontré*, interpretada pel duet Adelaida i Conchita. Tres anys més tard, repetiria guardó amb la cançó *Segadores de Cristo*, interpretada per les veus del Cor, Padres Alegres, de Sant Sebastià.

El juny de 1973, Teresa Pintó conclogué amb diploma el 1er Curs Superior de Música d'Orgue, impartit pel conservatori saragossà. Cap a finals de la dècada dels setanta, exercí la docència al conservatori professional Santa Maria de Saragossa, com a professora d'harmonia. També va formar part de la junta de la delegació de Saragossa de l'associació ISME España (International Society for Music Education).

Una vida de ferma dedicació musical també inclou en el bagatge de Teresa Pintó les seves propostes d'aprenentatge musical, d'antuvi força utilitzades per alumnes de diversos punts de la geografia del país. A la segona meitat dels anys noranta, i conjuntament amb l'esmentada M. Àngels Puig, antiga superiora de la residència de carmelites del carrer del Mestre Güell targarí, Teresa Pintó edità els mètodes didàctics *Música para ti* per als vuit cursos d'EGB, dels quals se'n feren dinou edicions. Aquests mètodes s'impartiren per molts col·legis de Barcelona, Alacant, Madrid, Saragossa, Biscaia, Terol, Osca... Així mateix, també va ser autora dels textos *Teoría de la Música* per als cinc cursos d'aquesta especialitat, i que foren impartits en tots els conservatoris d'Aragó, i dels quatre cursos d'harmonia d'aquests centres.



Teresa Pintó, com s'ha dit anteriorment, estigué uns dies a Tàrraga el setembre de 1995. Va ser quan la Cobla Tàrraga estrenà i orquestrà dues peces sardanístiques que eren composició seva a l'Ateneu. Arran d'aquesta visita, la revista *Nova Tàrraga* publicà un article fent un breu esment de la vida professional de Teresa Pintó. El 29 de setembre d'aquell mateix any, la nostra protagonista enregistraria a la SGAE *La nit de la Puríssima*, una de les seves últimes composicions.¹²⁸

L'any 2014, Teresa Pintó va cedir el fons personal de la seva obra a l'Arxiu Comarcal de l'Urgell. Allí resten, en una caixa, breus apunts biogràfics, partitures i composicions musicals de la seva autoria, gravacions en format disc, quaderns i llibres de formació musical... El llegat artístic d'una gran treballadora i creadora en l'àmbit de la música, que ha sabut conjugar i encaixar amb la vocació religiosa.



M. Teresa Pintó a Tàrraga (1995). Nova Tàrraga, 9 de setembre de 1995.

¹²⁸ *Nova Tàrraga*, «Teresa Pintó, una targarina compositora», en la secció «Targarins fora vila», 9 de setembre de 1995.

7.- VIDAL I MORERA, Josefina

(Tàrrega, 11 de març de 1932)

Josefina Vidal nasqué a Tàrrega, l'11 de març de 1932. En l'actualitat, amb 85 anys, resideix a Barcelona, tot i que acostuma a passar llargues temporades a la capital urgellenca.

Josefina Vidal va venir al món a la casa dels avis (Cal Vidal) del carrer de l'Estudi, i en plena efervescència de l'estrenada etapa republicana. Fou filla del propietari Pere Vidal i Carulla i d'Isabel Morera i Miró. Tingué una germana, M. Antònia.¹²⁹ En aquells primers anys, la família Vidal vivia al número 1 del carrer de les Piques.¹³⁰

El pare, Pere Vidal i Carulla, nascut a Tàrrega el 1899, era fill de Ramon Vidal i Ball¹³¹ i d'Antònia Carulla i Prats. La família Vidal des de mitjans del segle XIX portava el negoci de loteries a la capital de l'Urgell, quan el besavi de Josefina Vidal se'n feu càrrec. En els seus inicis, tenien el local a la plaça Major, on compartien l'espai amb una botiga de roba que també era de la seva propietat.¹³² Pere Vidal i Carulla, l'any 1927, va ser escollit síndic particular del Sindicat de Regs del Canal d'Urgell, i un any més tard, i

per tradició, va ser nomenat a l'administració de loteries. En aquell mateix any, Pere Vidal es casà amb la targarina Isabel Morera i Miró. L'any 1931, Vidal realitzava les funcions d'agent de cultius de La Azucarera del Segre a la zona de Tàrrega. Així mateix, endegà, l'any 1932, un negoci d'assegurances, del qual era subdirector i agent comercial. Políticament, es movia pels corrents del republicanisme catalanista i estigué afiliat al Centre Autonomista Republicà targarí.¹³³

La mare, Isabel Morera i Miró (Tàrrega, 1907-1982), era filla de l'advocat conservador i se-



Josefina Vidal i Morera
(any 2004).



Josefina Vidal en una actuació del grup de teatre Thespis, any 1951.
Del Fons Personal Josefina Vidal Morera

¹²⁹ M. Antònia Vidal i Morera (Tàrrega, 28 de febrer de 1929 - 20 de maig de 2016) continuà la tradició familiar i va ser administradora de loteries de Tàrrega fins als primers anys del s. XXI, quan l'administració passà a càrrec la seva filla Alba Carrasquer i Vidal. M. Antònia Vidal va ser la companya de Francesc Carrasquer i Launed (Albalate de Cinca, Osca, 1915 - Tàrrega, 2012), poeta, assagista, intel·lectual anarquista i figura emblemàtica del lliure pensament.

¹³⁰ Segons consta en el Llibre del Padró de la ciutat de Tàrrega de l'any 1936, al Fons Municipal de l'ACUR.

¹³¹ Ramon Vidal i Ball (Tàrrega, 1841-1909) era comerciant, administrador de loteries més endavant i també exercí de prestador. Casat l'any 1898 amb Antònia Carulla i Prats (Tàrrega, 1866-1927), a la seva mort la seva dona continuà el negoci de loteria. Vidal i Ball exercí durant una temporada, coincidint en part o totalment amb l'agitada crisi municipal dels primers anys del segle XX, de corresponsal de Tàrrega al diari liberal ageletista *El Pallaresa*.

¹³² Extret de la informació donada per la revista *Nova Tàrrega* amb motiu d'haver tocat a Tàrrega part del premi de la grossa de la loteria nacional, en la seva edició del 19 de juliol de 2002.

¹³³ *Crònica Targarina*, Notes vàries, 10 desembre de 1927, pàg. 6. *Crònica Targarina*, De societat, 28 de gener de 1928, pàg. 7. *Crònica Targarina*, De Societat, 3 de juny de 1928, pàg. 11. *Crònica Targarina*, Notes vàries, 5 de març de 1932, pàg. 8. *Crònica Targarina*, A l'Opinió, 28 de maig de 1932, pàg. 21.



Josefina Vidal a l'hospital mental de Preston (Lancashire), any 1953. FPJVM.

cretari municipal de Tàrrrega (entre 1909 i 1930), Josep Morera i Poch¹³⁴ i de Maria Miró i Morera. Amb la mort de Pere Vidal, Isabel Morera passaria a ostentar la titularitat de l'administració de loteria fins entrats els anys vuitanta. A la seva mort, l'administració passà a mans de la filla gran, M. Antònia.

Josefina Vidal cursà els estudis secundaris i de batxillerat a Tàrrrega, a Cervera i a l'Institut de Lleida, acabant-los l'any 1950 amb l'exa-

men d'estat.¹³⁵ Amb això, durant una temporada es dedicà a donar classes particulars de cultura general i de batxillerat. De ben jove descobrí els clàssics espanyols i la poesia d'Alfonsina Storni,¹³⁶

de Gabriela Mistral¹³⁷ i de Juana de Ibarbourou,¹³⁸ per les quals es deixà influenciar. En aquells anys de joventut, a part d'intervenir en recitals de poesia local organitzats per les seccions culturals de l'Ateneu, també formà part del grup de teatre local Thespis i participà sovint en la vida cultural que la Tàrrrega d'aleshores podia oferir-li.¹³⁹

No obstant això, després d'uns anys de creixement i maduresa, l'asfíxia social soferta en aquells anys de dictadura franquista,¹⁴⁰ la impulsà a marxar. Volgué explorar nous camins, sentí la necessitat de veure món i d'adquirir nous coneixements, anhelosa com estava de respirar la llibertat que el seu país li negava, i decidí, l'any 1953, d'emigrar cap a Anglaterra. S'hostatjà a Preston (Lancashire), on treballà diversos mesos en un hospital mental. L'any següent, anà a viure a Londres, on treballà en un hospital general i, posteriorment, en un restaurant del Soho realitzant tasques de cuinera, cambrera i directora. Acabà el seu períple londinenc col·laborant amb la BBC, a la secció espanyola.¹⁴¹

Estant a Londres, el 1952, Josefina Vidal es retrobà amb Felip Lorda i Alaiz,¹⁴² que amb el temps

¹³⁴ Josep Morera i Poch (Vilafranca del Penedès, 1869 - Tàrrrega, 1931). Advocat i escriptor, era originari de Vilafranca del Penedès, però fill d'un targarí, el quincallaire i propietari Llorenç Morera i Pujol. Es va casar amb una cosina germana, Maria Miró i Morera (Tàrrrega, 1870-1952). Fou jutge municipal els anys 1903 i 1904, en dos períodes curts, i secretari de l'ajuntament de Tàrrrega durant un dilatat període de temps, entre els anys 1909 i 1930. Personatge intrigant i polèmic, els seus enemics sempre el van acusar de ser un poder a l'ombra que actuava seguint les instruccions de l'eminent prohombre local i cacic Enric de Càrcer (durant les dues primeres dècades del s. XX) i de la dreta burgesa i feixistitzant (anys vint). Extret de PLANES CLOSA, Josep M., *Els Sobies de Tàrrrega: orgull, potència, lideratge i conflictivitat*, volum III: *Enric de Càrcer i de Sobies*. Ajuntament de Tàrrrega, Tàrrrega, 2016, pàg. 126. CASTELLÀ FORMIGUERA, Josep: «El secretari Josep Morera i Poch, en un important període local», dins de *Nova Tàrrrega*, 27 de gener de 2006.

¹³⁵ En aquest aspecte, cal esmentar que Josefina Vidal, havent tornat d'Holanda (anys setanta) i instal·lada a Barcelona, prengué els estudis i obtingué la diplomatura en Llengua i Literatura Anglesa per la Universitat de Barcelona.

¹³⁶ Alfonsina Storni (Suïssa, 1892 - Mar de la Plata, Argentina, 1938) va ser una poeta i escriptora argentina vinculada al modernisme. La seva prosa és feminista i, segons la crítica, té una originalitat que va canviar el sentit de les lletres de Llatinoamèrica.

¹³⁷ Gabriela Mistral, pseudònim de Lucila de María del Perpetuo Socorro Godoy Alcayaga (Vicuña, Xile, 1889 - Nova York, EUA, 1957), fou una professora, pedagoga i poeta xilena guardonada amb el Premi Nobel de Literatura l'any 1945.

¹³⁸ Juana d'Ibarbourou (Fernández Morales, de soltera), també coneguda com Juana de América (Melo, 1892 - Montevideo, 1979), va ser una poetessa uruguiana. El 10 d'agost de 1929, va rebre, al Saló dels Passos Perduts del Palau Legislatiu, el títol de Juana de América de la mà de Juan Zorrilla de San Martín davant d'una multitud de poetes i personalitats. Va ser enterrada amb honors de ministre d'Estat en el panteó de la seva família al Cementiri del Busseig.

¹³⁹ *Nueva Tàrrrega*, «Teatro», 2 de maig de 1951, pàg.8; *Nueva Tàrrrega*, 6 octubre de 1951, pàg. 11; *Nueva Tàrrrega*, 22 desembre de 1951, pàg. 11; *Nueva Tàrrrega*, 27 de juny de 1953, pàg. 8; *Nueva Tàrrrega*, 22 de juny de 1953, pàg. 8; *Nueva Tàrrrega*, 22 d'agost de 1953, pàg. 14. A banda, dos anys després de marxar Josefina Vidal cap a Anglaterra, la *Nueva Tàrrrega* del 17 de maig de 1955, a la pàg. 4, publicà, en la secció de la Pàgina Literaria, un recull de primeríssims poemes escrits en castellà per l'autora.

¹⁴⁰ Per pertànyer a una societat conservadora i força tancada, com era la targarina en aquells anys.

¹⁴¹ Amb motiu del rodatge del documental *On són les dones targarines?*, gravació d'entrevistes de dones destacades de la ciutat, en el projecte impulsat per la regidoria d'Igualtat i Joventut de l'Ajuntament de Tàrrrega (que s'estrenà el 6 de maig de 2017 al cinema Majèstic targarí), hem estat diverses vegades amb Josefina Vidal. Ens acollí al seu domicili targarí del carrer de Comabruna, el 15 d'abril de 2015 i també al seu domicili de Barcelona, el 26 de març de 2017. En cada visita, Josefina Vidal ens aportà dades autobiogràfiques que hem inclòs a l'estudi. Des d'ací volem agrair de tot cor la seva amabilitat i disponibilitat envers nosaltres.

¹⁴² Felip M. Lorda i Alaiz (Almacelles, 5 de juliol de 1918 - Barcelona, 23 d'agost de 1992) fou crític literari i polític català. Home de vasta cultura, de temperament reflexiu i moderat, treballà principalment en el camp de la traducció i la promoció de la cultura catalana, alhora que exercí de polític, defensant sempre els drets humans i les llibertats dels pobles. Nasqué a Almacelles (Lleida), es traslladà de residència nombroses vegades al llarg de la seva infància i adolescència, degut a la professió dels seus pares, mestres nacionals, trajectòria que ell continuaria amb diferents experiències a l'exili. El seu primer contacte amb la política fou el nomenament del seu pare com a alcalde de Nalec (Urgell). Estudià primer a l'escola primària local i des dels dotze anys al seminari de la ciutat de Lleida, formació que l'aproximà a les fonts clàssiques de Grècia i Roma, alimentant una de les seves vocacions vitalícies, l'estudi de la filosofia. Mentre els seus pares visqueren a Tàrrrega, Lorda entrà a formar part de la secció estudiantil del sindicat de

seria un conegut professor, escriptor i polític, i que aleshores tenia contracte i treballava a la BBC londinenca. Felipe Lorda nasqué a Almacelles el 1918. El seu pare exercia de mestre i tingué plaça a Nalec, lloc on Felip Lorda passà la seva infante-

sa. Temps més tard, el pare va ser destinat a Tàrrrega, on Felip Lorda i Josefina Vidal es conegueren. A Londres, es casaren el 1956. Josefina Vidal i Felip Lorda varen tenir tres fills: Isabel-Clara,¹⁴³ Raimon¹⁴⁴ i Dúnia.¹⁴⁵

la UGT, organització amb la qual mantindria contacte durant el seu exili, arribant a ocupar càrrecs dirigents ja en el període democràtic. Lluitat en el bàndol republicà en esclatar la Guerra Civil Espanyola, fins que una malaltia el retirà de la primera línia de foc. Detingut i empresonat al camp de presoners de Lleó, accedí a fer el servei militar obligatori a Melilla amb la Legió per sortir-ne, quelcom que complí en acabar la Guerra Civil. El 1941, inicià els estudis de Filologia Clàssica a la Universitat de Saragossa. Acabà els estudis a Madrid, per compaginar-los amb les tasques administratives a les forces armades, on fou mobilitzat durant la Segona Guerra Mundial. Es llicencià el 1945 en Filologia Clàssica, iniciant una carrera docent més o menys contínua, alhora que també començà a treballar en algunes traduccions. Li fou concedit el grau de doctor per la Universitat de Barcelona amb una tesi que versava sobre la traducció de Carles Riba de *L'Odisea*. Buscant millores econòmiques, marxà a l'exili el 1947. Combinà les estades a l'exterior, a Holanda i Londres, amb curts períodes a Catalunya, fins a la seva tornada definitiva a Barcelona en iniciar-se la transició política. Tant a Holanda com a Londres treballà per a diferents editorials estrangeres i alguna d'espanyola traduint obres clàssiques, literàries i d'assaig de l'anglès i neerlandès, feina que li comportà el prestigiós guardó holandès Nijhoff a la millor traducció i a la seva trajectòria com a traductor, quelcom que li donà prestigi internacional. Exercí de crític literari per a nombroses revistes, especialitzant-se en teatre holandès i anglès. Combinà aquesta feina amb l'edició de les emissions en castellà de la RNW holandesa i de la BBC britànica, especialitzant-se en temes culturals i artístics. Entre 1960 i 1977 s'incorporà com a docent a la Càtedra de Llengua i Literatura Catalana de la Universitat d'Amsterdam. Serà en aquesta època quan intensificarà el seu activisme polític. Tornà a Catalunya el 1977 en acceptar anar com a cap de llista per la província de Lleida, donada la importància del moment històric per consolidar la democràcia. Essent gairebé un desconegut en aquella contrada, es presentà sota la candidatura conjunta de la FCPSOE i del PSC-C, Socialistes per Catalunya, compartint la campanya amb el conegut Josep Pané, que arrossegà el sector agrari. Lorda inicià la seva carrera política en sortir elegit diputat per Lleida a les Corts Constituents (1977-1978). Participà en nombroses comissions, com la d'Agricultura, la de Comerç i Turisme, la de Cultura, la d'Incompatibilitats, la d'Afers Exteriors i la d'Afers Constitucionals i Llibertats Públiques; fou en aquestes dues darreres on desplegà una activitat més rellevant. També fou membre de la Comissió de la Població i dels Refugiats a l'Assemblea del Consell d'Europa. Entre les seves motivacions, que sempre dugué endavant amb rigor intel·lectual procedent de la seva formació acadèmica, destacà la defensa dels drets humans en diferents conflictes –com el del Sàhara, Xile, Argentina o promocionant la Carta Social Europea–, la defensa de la cooficialitat del català i el castellà, l'impuls d'una comissió de control de la televisió pública per dotar-la d'uns estàndards de qualitat mínims, etc. Fou elegit diputat al Parlament de Catalunya per la circumscripció de Barcelona el 1980, així com en les successives legislatures, sense arribar a acabar la quarta, perquè va morir el 1992. Des del 1984 combinà la feina de diputat al Parlament de Catalunya amb la de senador. Com a diputat exercí diferents càrrecs i treballà en nombroses comissions pluridisciplinàries. Paral·lelament treballà per al desenvolupament de diferents reglaments i status de la cambra. Membre des del 1978 de la Comissió Executiva del nou PSC-PSOE, s'encarregà de la Secretaria de Política Cultural. Alhora, s'integrà dels del seu retorn a Catalunya a la FETE-UGT de Catalunya, i en va ser elegit secretari general el 1981. Fou un membre fundador de la Fundació Campalans (1979), del Patronat de la Universitat de Barcelona (1982-1986) i de la junta directiva del Centre d'Informació i Documentació Internacional a Barcelona (1982-1986). En el camp literari i cultural, a més del centenar de traduccions que realitzà al llarg de la seva vida, participà de forma contínua en tertúlies i programes radiofònics, alhora que escriví nombrosos articles periodístics de divulgació col·laborant assíduament a *La Vanguardia* i *l'Avui*, així com a moltes altres publicacions locals i nacionals. Ja des del començament se li reconegué la qualitat i erudició d'aquests escrits, pel que ja el 1953 li fou atorgat un premi per la sèrie de reportatges al setmanari *Destino* de Barcelona. En aquesta profusió d'articles, tocà temàtiques diverses que versaven sobre debats de política immediata en les quals estava participant o de reflexió política més aprofundida, talment entorn la constitució, el socialisme o la nació, així com també crítiques literàries i ressenyes culturals. Escriví també algunes obres: d'una banda aprofundí en l'estudi del teatre anglès i neerlandès a *Teatro inglés de Osborne hasta hoy* (1964) i *Teatro neerlandés de la Edad Media* (1967), i de l'altra preparà recopilacions temàtiques com *Teatro flamenco contemporáneo* (1962) i *Teatro inglés contemporáneo, 1956-1962* (1966). També publicà un llibre basat en la seva tesi doctoral, *Carles Riba, traductor de "La Odisea"* (1968), així com llibres de referència en el camp de la filosofia: *Conocer a Spinoza y su obra* (1980) i *Erasmus* (1981). Morí a Barcelona el 1992. Dades biogràfiques tretes de la pàgina web de la Fundació Rafael Campalans, consultada per últim cop el 17 d'agost de 2017, en l'adreça: http://fcampalans.cat/arxiu/uploads/fons_biografic/pdf/Lorda%20i%20Alaiz,%20Felip%20M..pdf

¹⁴³ Isabel-Clara Lorda i Vidal (Londres, 1956) és llicenciada en Filologia Hispànica per la Universitat Complutense de Madrid. La seva trajectòria professional s'ha centrat en l'ensenyament de la llengua i literatura espanyola, la gestió cultural i la traducció literària. Ha dirigit els centres de l'Institut Cervantes d'Utrecht i Londres. Actualment és directora del centre d'Utrecht.

¹⁴⁴ Raimon Lorda Vidal (Londres, 1960) és llicenciat en Història i Geografia per la Universitat Central de Barcelona. Ha desenvolupat, en canvi, la seva carrera professional en l'àmbit audiovisual del cine, la televisió o la publicitat com a director de fotografia. Ha col·laborat en sèries com *Ventdelpla*, *Kubala*, *Manchon i Moreno* o *El Ministerio del Tiempo*. També en minisèries com *Les Veus del Pamano*, *Olor de Colònia* o *Habitaciones Cerradas*; i en llargmetratges com *La Corona Partida* o *7 pasos y medio*.

¹⁴⁵ Dúnia Lorda i Vidal nasqué a Holanda l'any 1965 i morí a Barcelona el 1999. Pintora, il·lustradora i dissenyadora gràfica. Llicenciada en Belles Arts. Tot i tenir tan sols 34 anys en el moment de la seva mort, va deixar darrere seu una important obra gràfica que va plasmar principalment al diari *Avui*, on treballava des de 1990, il·lustrant amb ironia les pàgines de cultura i opinió. Els seus olis han estat exposats a l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell (26 de novembre al 8 de desembre 1991) i més de 100 dels seus dibuixos com a homenatge pòstum al Col·legi de Periodistes de Catalunya l'octubre de 1999.



El Matrimoni Lorda-Vidal amb els fills Isabel-Clara, Dunia i Raimon, i un nét, al domicili familiar de Barcelona (finals anys 80). FPJVM.

A partir de 1960, la família es traslladà a Holanda, on hi visqué fins l'any 1977. El 1961, Josefina Vidal s'afilià al PSOE i al sindicat de la UGT. El matrimoni treballà per a l'impuls i l'extensió del PSOE i la UGT als Països Baixos amb l'ajuda del partit socialista neerlandès (Partij van der Arbeid – PvdA) i del sindicat Nederlands Uitgeversverbond (NUV) d'aquell país, allora que desenvoluparen diverses activitats per facilitar la integració dels immigrants a Holanda, organitzant nombroses activitats de formació cultural i política. Alhora, el matrimoni Lorda-Vidal fou el contacte i punt de trobada i acolliment de militants clandestins i de l'exili. Estant a terres holandeses, Josefina Vidal va exercir feines molt variades. D'inici, va entrar al Servei Internacional de Radio Nederland Wereldomroep, en el programa *Pulso Femenino*, on desplegà un ferm compromís amb la causa feminista. També va impartir classes de llengua i literatura castellanes a la Universitat de Groninga. En aquesta època, escriví una obra de teatre per a la ràdio, avui perduda.¹⁴⁶ Al mateix temps, expandí la seva activitat literària en recitals de poesia, així com va créixer la seva implicació amb el sindicalisme socialdemòcrata. Arran del seu compromís polític,

¹⁴⁶ Segons se n'extreu de les converses amb Josefina Vidal.

¹⁴⁷ Lauro Olmo Gallego (O Vaixell de Valdeorras, Ourense, 1921 - Madrid, 1994) va ser un dramaturg espanyol. Està considerat un dels dramaturgs més representatius de l'estil del Realisme Social durant els anys de la Dictadura del general Franco i les primeres dècades de la democràcia. També poeta, novel·lista i escriptor de narracions breus i contes, va patir els avatars de l'emigració del seu pare, la II República, la Guerra Civil i els anys més durs de la censura de la dictadura franquista

¹⁴⁸ Enrique Morente (Granada, 1942 - Madrid, 2010) va ser un *cantaor* andalús, considerat un dels grans renovadors i innovadors del flamenc.

¹⁴⁹ Harry Mulisch (Haarlem, 1927 - Amsterdam, 2010) fou un escriptor neerlandès. Juntament amb W.F. Hermans i Gerard Reve, és considerat un dels «tres grans» de la literatura neerlandesa de postguerra. Ha escrit novel·les, obres de teatre, assajos, poesia i reflexions filosòfiques.

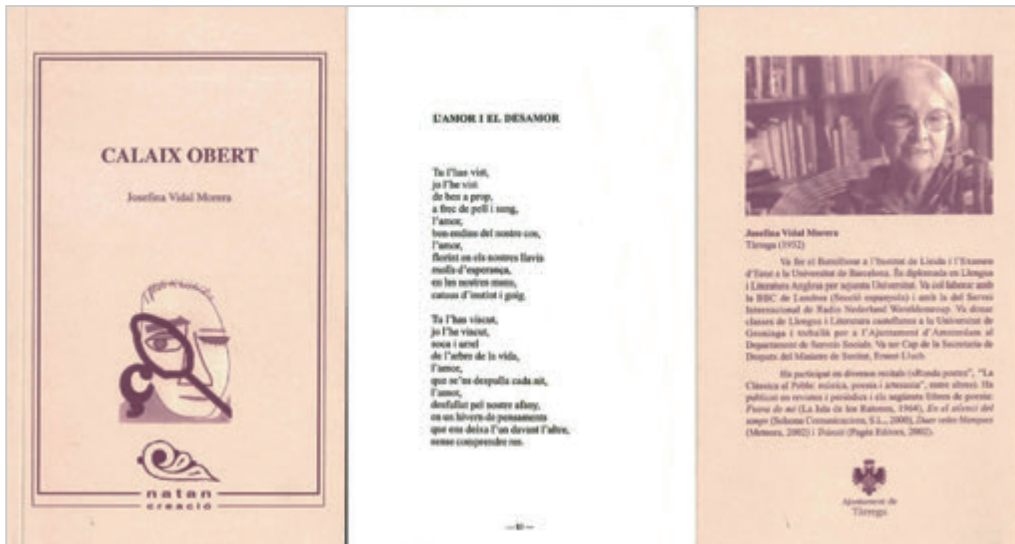
¹⁵⁰ Cees Nooteboom (La Haia, 1933, nascut com a Cornelis Johannes Jacobus Maria Nooteboom) és un escriptor, poeta i cronista de viatge dels Països Baixos que escriu en neerlandès. És considerat un dels millors cronistes de viatges del segle XX i un dels autors vius més importants d'Europa. El 2012, va ser candidat al Premi Nobel de Literatura.

¹⁵¹ Josep Maria Tríginer i Fernández (Agramunt, 1943) és un polític socialista català. Va ser conseller sense cartera de la Generalitat provisional entre 1977 i 1980 i ha estat diputat per la província de Barcelona en les eleccions generals de 1977 (número dos a la candidatura Socialistes de Catalunya, després de Joan Reventós), 1979, 1982 i 1986, i senador per la província de Barcelona en les eleccions generals espanyoles de 1989. Va deixar la política el 1993.

Josefina Vidal va impulsar la creació de la Casa del Pueblo d'Amsterdam i ajudà en l'obertura de la d'Utrecht. La Casa del Pueblo era un lloc de reunió dels obrers, sense distinció d'ideologies polítiques, però sobretot era freqüentada per obrers socialistes. Allí s'hi organitzaven actes de tota mena, però sobretot actes de caire lúdic i cultural, com el muntatge i representació de l'obra teatral *La Camisa*, del dramaturg Lauro Olmo.¹⁴⁷ També recità en una ocasió acompanyada pel *cantaor* de flamenc Enrique Morente,¹⁴⁸ amb el qual va muntar un espectacle de Lorca a la Casa del Pueblo de la ciutat holandesa. En aquest context cultural, Josefina Vidal pogué conèixer destacades personalitats de la cultura i literatura holandesa, com els poetes i escriptors Harry Mulisch¹⁴⁹ o Cees Nooteboom,¹⁵⁰ entre altres.

Sense deixar de banda el seu compromís i activisme polític, va treballar per a l'Ajuntament d'Amsterdam en el Departament de Serveis Socials. Cal recordar també l'ajut que oferí a la immigració xilena que havia arribat a Holanda fugint del règim de Pinochet. Una de les seves tasques fou la de promoure una vaga de fam davant del consolat com a protesta per l'execució de tres etarres bascos, seguida d'una manifestació a Utrecht, encapçalada pel govern holandès en ple. Holanda havia estat una etapa crucial en la vida de Josefina Vidal. El compromís del matrimoni Lorda-Vidal amb la ciutat d'Amsterdam fou tan vinculant, que l'ajuntament de la ciutat, així com també la universitat, els oferiren de guardar-los-hi la plaça en cas d'una derrota del PSOE a Espanya.

La família tornà a Espanya acabada la dictadura, era l'any 1977. Una nova etapa de llibertat política estava començant. Felip Lorda va ser escollit diputat pel PSC al Congrés de Diputats per la província de Lleida el 1978 i Josefina Vidal fou designada secretària (lloc que ocupà de 1978 a 1982) de Josep M. Tríginer,¹⁵¹ aleshores membre de la direcció del partit socialista. L'any 1982, amb l'arribada dels socialistes al poder, Josefina Vidal exercí com a cap de la secretaria del



despatx del ministre de Sanitat Ernest Lluch¹⁵² a Madrid, càrrec que deixà el 1986 per tornar a Barcelona acompanyant el seu marit, quan aquest va ser diagnosticat de càncer. Començaren aleshores uns temps durs per a la poeta. Amb pocs anys de marge, Josefina Vidal sofrí la pèrdua de dues persones molt estimades: el seu marit Felip Lorda (mort l'any 1992) i la seva filla Dúnia (morta l'any 1999, amb 34 anys). Foren moments feixucs i amargs. Les llargues malalties familiars convulsionaren vivament la seva existència, però, el dolor i sofriment patits l'impulsaren a reprendre la seva presència poètica.

Tant en la plenitud com en els temps d'ombres, Josefina Vidal anà escrivint secretament i paral·lela amb les seves altres activitats. La seva primera publicació fou el llibre en castellà *Fuera de mí*, que edità Publicaciones La Isla de los ratones, de Santander, l'any 1964, on la veu és cantada explícitament des de la condició de dona, i amb una temàtica que parla de la incomunicació i la falta de llibertat. Així mateix, «d'aquesta primera època escriu poemes memorables i convé destacar-ne un de publicat l'any 1975 a l'antologia poètica femenina: "Les cinc branques: Poesia femenina catalana" on referma la seva aportació, amb un final de poema colpidor: "...dels que creuen que Déu lluita al seu costat/ i, en nom de Déu, el crim és heroisme". La poesia de la Fina circula en un nomadisme particular, entre la Tàrraga natal on solia construir els poemes i Landsmeer (Holanda) on els po-

emes reposen, abans d'oferir l'última forma, la definitiva».¹⁵³

Seguí escrivint a la penombra durant molts anys i va ser amb el nou segle que una mostra important de la seva obra va anar essent publicada. Obtingué una bona acollida, tant de crítica com de lectors. D'aquesta manera, l'any 2000, Josefina Vidal va quedar finalista al Premi de Poesia Les Tel·lúries amb el llibre *En el silenci del temps*, recull de poemes de caire intimista i forçament viscut.¹⁵⁴ A partir d'aquí, començà a freqüentar algunes plataformes poètiques de pes. Participà, l'any 2002, a la Setmana de la Poesia de Barcelona i en diverses lectures a la Ronda de Poetes. Aquell mateix any 2002, l'Editorial Meteora edità *Dues veles blanques*, que es presentà a la llibreria La Central del Raval, a Barcelona. En aquesta obra, la crítica especialitzada s'admirà del talent i la valentia de la poetessa nascuda a Tàrraga:

«El poeta és aquell que s'ha sentit impel·lit a escriure-la de manera imperiosa, irrenunciable. I això és el que sentim en llegir *Dues veles blanques* de Josefina Vidal Morera. Trenta poemes sobre la mort, del company i de la filla, que responen a aquell intent de fer perviure els éssers estimats més enllà de la mort. Tan poca cosa en resta!... La memòria és l'arma més poderosa, al capdavant potser l'única, per a fer-los presents: «No puc deixar de pensar-te. / Si et penso, vius encara, / i encara tinc tendresa dins el cor», es-

¹⁵² Ernest Lluch i Martín (Vilassar de Mar, 1937 – Barcelona, 2000) fou un economista i polític català. Doctor en Ciències Econòmiques per la Universitat de Barcelona, també va estudiar a la Universitat de la Sorbona, a París. Va ser militant del PSC i un dels fundadors del PSPV. Fou portaveu dels socialistes catalans al Congrés de Diputats i ministre de Sanitat i Consum, nomenat el 1982 per Felipe González; va exercir el càrrec fins al 1986. Va ser assassinat per ETA el 21 de novembre del 2000.

¹⁵³ Fragment de la presentació que Jordi Valls feu de Josefina Vidal el 9 de novembre de 2014 a les Cotxeres de Palau Robert, de Barcelona, en el marc de la segona conversa del cicle «Legides», organitzat pel PEN Català i l'Institut Català de les Dones i que té com a objectiu el reconeixement d'escriptores de llarga trajectòria.

¹⁵⁴ L'1 de desembre de 2000, Josefina Vidal presentà *En el silenci del temps* a la Biblioteca Central Comarcal de Tàrraga. *Nova Tàrraga*, 15 de desembre de 2000.

criu Josefina Vidal. La mort recent de la filla fa que els poemes que li dedica siguin molt més punyents, fins a l'extrem que el títol del llibre, «dues veles blanques [creuen les tenebres dels meus ulls]», transcriu els darrers mots de la filla, que ara parla per boca de la mare. Diàleg en absència, despullat, nu, essencial, proper a l'actitud d'Ausiàs March i de Joan Vinyoli, alguns dels poetes estimats per Vidal, que demostren que la mort no fa més que iniciar una nova forma de relació. Les cendres, la buidor, el destí... són les distintes emocions que Vidal revisita personalment per arribar a la pròpia soledat en el «Fluir lent del temps». La poesia de Josefina Vidal esdevé així una manera d'avançar en el propi coneixement amb uns versos despullats, en què cada mot troba el seu propi pes».¹⁵⁵

També l'any 2002, Pagès Editors publicà *Trànsit*, que va ser presentat a Cervera i a Tàrrrega. Després de la publicació de *Trànsit*, el 2005 Josefina Vidal lliura *Calaix obert*, un volum editat per l'ajuntament de Tàrrrega com a gest de reconeixement a la persona i a l'obra d'aquesta targarina i que reuneix tres llibres inèdits redactats entre el 1963 i el 1969: *Cants d'Ifac*, *Ara* i *Mosaic d'amor i soledat*. La mateixa poeta reconeix en la nota introductòria que els tres poemaris són una mostra clara dels seus primers intents seriosos d'acabar-se a l'escriptura en llengua catalana. Sobre *Cants d'Ifac*, val a dir que és un poemari construït a redós del mar, en l'entranya de les aigües que ronden el penyal d'Ifac, un dels indrets emblemàtics del litoral valencià; l'evocació i els paisatges recreats en el seu fons dòcil i amarat contrasten amb les negrors de la repressió franquista que es fan visibles en els poemes més crus i també més abrandats del llibre titulat *Ara*, escrit dos anys més tard. Finalment, en el volum *Mosaic d'amor i soledat*, datat el 1969, apareix la poeta més afinada en el to, enmig d'un clima d'angoixa que és fruit dels estralls de la solitud i de la sensació densa d'enyorança, en convivència amb una enteresa evident en l'estenall d'un sentit profund de l'amor.¹⁵⁶

Al recull de l'obra poètica *El mar inevitable*, que Editorial Proa publicà el 2006, l'autora tradueix un poderós i indestructible alè vital, que desafia les circumstàncies més adverses. Els seus versos plens de bellesa i de neguit, de nostàlgia i de rebel·lia, de tristesa i de sensualitat, busquen la conversa amb el lector. L'any 2009, Pagès Editors publica *A l'entorn del brocal*, recull poètic en el qual, des de la vellesa, donant tombs i adornant el brocal que oculta i que, al mateix temps, protegeix l'ull negre del pou i tot el que

representa, els poemes destil·len reminiscències, enyors, passions de joventut i de maduresa. Les realitats difícils d'acceptar els impregnen: la decadència de la pell, la del gest cansat, la d'un passat que només es pot abastar amb el voluntariós i necessari record, la d'un present àton, en el qual cal combatre la por, la injustícia, la soledat. És l'única possibilitat que li queda a la poeta per sentir-se viva, són les armes que empra per tal que l'ajudin a viure, amb un somriure interior i un xic burleta, el futur minso que l'espera i del qual intenta espremer el suc fins que una mà amolli amb amor la darrera mirada.

Com diu d'ella la poeta de Ripoll Susanna Rafart i Corominas, «una vida atzarosa i plena de canvis ha provocat que quedés desvinculada de l'entorn de poetes de la generació a la qual hauria de pertànyer».¹⁵⁷ És constatable que Josefina Vidal podia haver compartit experiències amb autores de més nomenada, tals com Montserrat Abelló i Soler, M. Àngels Anglada i d'Abadal o Olga Xirinacs i Díaz, però per contra resta immerescudament en un segon pla. La vida d'aquesta dona de forta personalitat i gran bellesa interior i exterior, que els anys augmenten, és plena d'anècdotes, d'experiències d'índole tan diversa que en bona mesura han estat les causants de l'isolament entre les poetes de la mateixa generació.

Les paraules que Antoni Puigverd, a *El cor salvatge* de Josefina Vidal, dedica a l'obra poètica de l'autora són esclaridores per comprendre el sentit de la seva obra. Segons Puigverd, la poesia de Josefina Vidal és l'exemple de traducció d'un itinerari vital, el qual, fent ús d'un llenguatge sintètic i metafòric, convida al lector a acompanyar-la en els seus pensaments, vivències i percepcions. Josefina Vidal despulla el seu interior sense miraments, sense vergonyes, per bé que no pas anecdòticament, sinó amb una profunditat que assoleix gairebé sempre els antípodes de l'anècdota. Tot partint de petits pretextos narratius molt genèrics (una passejada a la platja, un tomb pels carrers targarins, una nit d'insomni...), Josefina Vidal destil·la el seu estat d'ànim i el converteix en material de poesia i de diàleg (amb ella mateixa i amb el lector). I, si aquest estat d'ànim es desgrana, hom comprova que la qualitat més notòria de la poesia de Josefina Vidal és el coratge d'una veu que no es rendeix mai del tot, ni en els moments de context més glacial, ni en els de més feblesa. La seva veu té sempre un dring indòcil. És la veu d'un cor salvatge i mai domesticat, ni pel dolor, ni pels anys, ni pel cansament.¹⁵⁸

¹⁵⁵ JULIÀ, Lluïsa: «Tria personal», *Serra d'Or*, Barcelona, 1 d'octubre de 2002.

¹⁵⁶ COSTA-PAU, Roger: «Vers l'escriptura del caos?», *Avui*, dins la secció de Cultura, 7 d'octubre de 2004, pàg. XVI.

¹⁵⁷ Extret del pròleg que Susana Rafart i Corominas feu per a l'antologia poètica *El mar inevitable*, de Josefina Vidal, Editorial Proa, Lleida, 2006.

¹⁵⁸ Extret de l'epíleg que Antoni Puigverd feu per a l'antologia poètica *El mar inevitable*. Ídem.

A banda de la seva obra poètica, Josefina Vidal ha publicat en revistes i periòdics, com *Poesía de España* (Madrid), *De Gids* (Amsterdam), *Social-Culturele Mededelingen* (Amsterdam). I ha traduït al castellà obres del teatre anglès contemporani per a l'Editorial Aguilar.

Josefina Vidal és una persona amable, pacient, sincera, entranyable i amb qui hem pogut conversar obertament en més d'una ocasió durant el maig de 2016 i l'agost de 2017. Ens obrí les portes de casa seva per poder comprovar-ho de primera mà, i també ens mostrà gran part d'aquesta obra inèdita que guarda pacient al calaix, a l'espera de temps millors per poder-la publicar. El llistat de títols (fem constar els llocs i els anys en què s'escriviren) és el que segueix:

- *Nanas para Dúnia y otros poemas dedicados*, Holanda i Espanya, 1963.
- *Cuerpo a tierra*, Hilversen (Holanda), 1965.
- *Canto de los paisajes presentidos*, Madrid-Barcelona, 1984-86.
- *Des d'un nou món*, Foixà-Barcelona, 2011.
- *La mar del temps*, Foixà-Barcelona, 2013-2015.
- *El clam de la nit*, Foixà-Barcelona, 2013-2015.
- *Set de somni*, Barcelona, 2010-2015.
- *Vol ras*, Barcelona, 2010-2015.
- *Una alba sense nits*, Barcelona-Tàrraga, 2016.
- *La xarxa*, Barcelona-Tàrraga, 2016.
- *Miratge d'ombres*, Barcelona-Tàrraga, 2017.
- Adjuntem, per acabar la biografia, un dels poemes de l'autora pertanyent a una d'aquestes obres inèdites.

XXV

Sobre el meu alè
vaig traçar l'esbós dels primers versos.

Rere els vidres,
la nit fosquejava la tenebra
i els mots ploraven lents
al contacte amb el fred.

Nit i paraules
es van confondre dins meu inseparables
amb un joc cruel de diàlegs i silencis.
De la seva mudesa en porto el front ferit
i, al palmell de les mans,
el vidre fràgil de la intuïció
em dalla tots els presagis,
totes les sensacions abocades
en els hiverns del meu viure.

No hi ha empremta més profunda
que la de les paraules
que un dia, tal volta, sabré escriure
amb perfecta harmonia amb el sentir.
No hi ha cap alè capaç de retenir
el sentiment de la paraula pronunciada
sobre el vidre de la nit.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Poema inèdit que pertany al recull de poesies, sense publicar, *El clam de la nit*, de Josefina Vidal, Foixà-Barcelona, 2013-2015, cedit per l'autora el 19 de setembre de 2017.

8-. LÓPEZ I PIJOAN, Olga

(Tàrrega, 25 de gener de 1952 - San Rafael del Sur, Nicaragua, 31 de maig de 1997).

Olga López i Pijoan va néixer a Tàrrega el 25 de gener de 1952. Filla de Rafael López Gómez,¹⁶⁰ procedent de Madrid, i de Carme Pijoan i Bonjoch,¹⁶¹ pertanyent a la petita burgesia de Tàrrega.

L'Olga va tenir una infància difícil. El pare, franquista i alcohòlic, va abandonar la família quan ella tenia un any. Ella va cursar els estudis primaris interna en el col·legi religiós de les monges vedrunes de Tàrrega i ben aviat va passar a viure a Barcelona, amb la seva mare, els avis i els oncles materns. La mare regentà un establiment de roba i teles amb el nom de l'Olga i, per tal de completar els ingressos, llogà habitacions del seu pis a prostitutes. Això va deixar una senyal en l'adolescència de l'Olga. Treballà a la botiga de roba i convencé la mare d'entrar a estudiar a l'Escola Massana als catorze anys (1966).¹⁶² Va ser el seu primer contacte amb l'art. Es va fer dir Olga L. Pijoan. S'interessà per la pintura i l'estampat tèxtil. L'any 1969, inicià una convivència amb l'artista Carlos Pazos,¹⁶³ amb qui va estar casada de 1973 a 1975. Aquesta



etapa serà la més fructífera quant a l'aportació de l'Olga al panorama de l'art català, ja que s'incorporà a tot el moviment conceptual, en el qual realitzà tot un seguit d'accions corporals de gran interès, i participà a la major part de les manifestacions col·lectives de l'art conceptual a Catalunya entre 1972 i 1974, que mereixeren l'atenció dels millors crítics del moment. Olga L. Pijoan desenvolupà una obra molt singular i espontània juntament amb Pazos, encara que plena de personalitat pròpia. Dins del grup conceptual, les seves afinitats s'inclinaren cap a Lluís

Retrat de Primera Comunió de l'Olga amb la seva mare.

Tàrrega, finals anys 50. De Fons Personal Familiar Patrick i Alex Govers.

¹⁶⁰ No disposem de dades sobre el pare d'Olga López, només sabem que va ser inspector d'Hisenda destinat a Tàrrega i que, després de la separació amb Carme Pijoan i Bonjoch, marxà de la ciutat.

¹⁶¹ Carme Pijoan i Bonjoch va néixer a Tàrrega el 1926 i morí a Barcelona a mitjans anys vuitanta. Era filla de la targarina Maria Bonjoch i Roca, nascuda el 1901, i d'Antoni Pijoan i Culleré, barber de professió i nascut a Golmés el 1904. La família de l'Olga habitava en un immoble del carrer del Carme, núm. 36, on als baixos hi havia la barberia que regentava Celestí Bonjoch Farreras, avi d'Olga López, i que a la seva mort, any 1960, traspassà al seu gendre Antoni Pijoan. Segons dades extretes del *Patró de Habitantes de la Ciudad de Tàrrega*, any 1930, al Fons Municipal de l'ACUR.

¹⁶² Les dades dels primers anys d'Olga López Pijoan han estat extretes del catàleg de l'exposició *Olga L. Pijoan, fragments d'un puzzle*, abril-maig 1999, Centre d'Art Santa Mònica, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999, pàg. 8 a 14.

¹⁶³ Carlos Pazos (Barcelona, 1949) és un artista català. Va estudiar inicialment arquitectura, si bé posteriorment s'especialitzà en disseny i art a l'Escola Eina de Barcelona. Va començar a exposar l'any 1969 a la sala d'exposicions de l'Ateneu Barcelonès, i des d'aquell moment ho ha fet a les millors galeries i museus del món, com el MACBA (Barcelona), el Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía (Madrid), el Centre Georges Pompidou (París), la Gallerie Camille Von Scholz (Brussel·les) o la Joan Prats Gallery (Nova York), entre altres

Utrilla,¹⁶⁴ Miquel Cunyat,¹⁶⁵ Carlos Pazos i Manuel Trallero,¹⁶⁶ tots ells membres del col·lectiu que presentà la ponència *Arte y Uso a Nuevos Comportamientos Artísticos* (1974). Pijoan també signà el document de resposta a Antoni Tàpies que promogué el Grup de Treball.¹⁶⁷

Després d'aquesta època, l'artista tornà a la pintura, encara que en una trajectòria irregular on la vida suplantà el paper de l'art. Ja no queda rastre d'ella ni en la Mostra d'Art Múltiple (FAD, octubre de 1974) ni en el número especial de la revista

Qüestions d'Art (núm. 28, hivern de 1974), dedicat íntegrament a l'art conceptual. Raons personals i familiars l'allunyaren del cercle artístic.

Cronològicament, Olga L. Pijoan començà a exposar a principis de l'any 1972 en l'exposició *Único Día*, a la Galeria Aquitània de Barcelona, amb Jordi Benito, Miquel Cunyat, Carles Pazos i Alicia Fingerhut, entre altres. El maig del mateix any, participà a la Segona Mostra d'Art Jove de Granollers¹⁶⁸ amb *Ballarina*, sobre la qual el crític d'art Alexandre Cirici escrigué a *Serra d'Or*: «La

¹⁶⁴ Lluís Utrilla és un artista i promotor cultural català. Després dels estudis de disseny gràfic a ELISAVA, esdevé un dels protagonistes de l'art conceptual català, participant en exposicions emblemàtiques com ara la Mostra d'Art Jove de Granollers (1971 i 1972), la Primera Muestra de Arte Actual, Comunicación Actual (1973) o Informació d'Art Concepte (1973). Ideador d'ambients tàctils, va ser el promotor i organitzador de les temporades expositives de la Sala de l'Asociación del Personal de la Caja de Pensiones, on tingueren lloc accions i performances de Jordi Benito, Ferran García Sevilla, Carlos Pazos, Olga L. Pijoan i del mateix Utrilla, entre altres. Va recollir aquestes experiències en el text "Cròniques de l'era conceptual", publicat per Robrenyo l'any 1981.

¹⁶⁵ Miquel Cunyat és un artista català la trajectòria artística del qual queda reduïda entre els anys 1971 i 1973. Els seus treballs foren molt esporàdics i abandonà a causa del servei militar. Posteriorment, en els anys vuitanta, tingué ressò com a il·lustrador gràfic.

¹⁶⁶ Manuel Trallero (Barcelona, 1951), tot i iniciar-se com a artista conceptual, fou periodista. Bona part de la seva carrera professional l'ha desenvolupat al diari *La Vanguardia*. Així mateix, també ha publicat diversos llibres d'opinió política i social que han aixecat una certa polèmica amb alguns dels seus títols.

¹⁶⁷ El Grup de Treball va ser un col·lectiu d'artistes i intel·lectuals que va desenvolupar un art conceptual fortament implicat en la lluita antifranquista. Actiu des de 1973, es va dissoldre el 1977, encara que la seva última obra és de 1975. Si bé la primera intervenció pública del grup va ser a la secció d'art de la 5a Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent (1973), part dels artistes ja havia coincidit en les mostres d'art de Granollers (1971 i 1972), en l'exposició *Formes al Carrer* a la galeria Aquitània de Barcelona (1971), a l'experiència 1219m3 de Vilanova de la Roca (1972), a *Informació d'Art Concepte* a Banyoles (1973) o al polèmic debat suscitat arran del text d'Antoni Tàpies «La creació: art conceptual aquí» publicat a *La Vanguardia* el 1973. El Grup de Treball va presentar la seva última obra a la 9a Biennial de París de 1975 i a la 37a Biennial de Venècia de l'any següent. La seva pràctica crítica va generar accions com seguir la cotització d'artistes participants a la Documenta de Kassel, elaborar cartells clandestins en solidaritat amb el moviment obrer, inserir anuncis a la secció de demandes dels diaris com si es tractés d'una obra d'art o documentar la premsa clandestina als Països Catalans. La relació de participants i el seu grau de cohesió van ser molt heterogenis: hi eren Francesc Abad, Jordi Benito, Jaume Carbó, Maria Costa, Alicia Fingerhut, Xavier Franquesa, Carles Hac Mor, Imma Julián, Antoni Mercader, Antoni Munné, Muntadas, Josep Parera, Santi Pau, Pere Portabella, Àngels Ribé, Manuel Rovira, Enric Sales, Carles Santos, Olga L. Pijoan, Dorothee Selz i Francesc Torres. Allunyat dels canals habituals de distribució de les obres d'art, el seu model operacional havia de ser forçosament diferent. Encara que com a col·lectiu va produir poca obra visual, va generar multitud de textos i comunicats. En les seves intervencions, va utilitzar tots els mitjans possibles per dur a terme una tasca informativa i de documentació molt inusual en les tipologies artístiques de l'època. Així, sempre que va ser possible, va utilitzar la premsa escrita per donar a conèixer els seus comunicats i va organitzar centres d'informació en les exposicions. Destaca el seu conceptualisme, l'autoria col·lectiva, la desmaterialització de l'obra d'art, la crítica als circuits habituals de distribució de l'art, la interrogació sobre la pròpia condició artística i, per descomptat, la lluita contra la repressió política. El Grup de Treball va presentar obres i documents a la Llotja del Tint de Banyoles (1973), el Col·legi d'Arquitectes de Barcelona (1973 i 1975), al Col·legi d'Aparelladors de Barcelona (1973-1974), a la Universitat Catalana d'Estiu de Prada de Conflent (1973), a l'Institut Alemany de Barcelona (1973 i 1974), a la Llibreria de la Rambla de Tarragona (1973), a l'Institut Industrial de Terrassa (1973), al Foment de les Arts Decoratives (FAD) de Barcelona (1974), a la Galeria Adrià de Barcelona (1975) i a la Galeria Clau de Granollers (1975). A l'Estat espanyol, va participar a l'Institut Alemany de Madrid (1974). En el context internacional, presentà obra a la seu del Comitè d'Information et de Solidarité avec l'Espagne de París (1974), a la Galerie des Locataires de Nova York (1974), a la 9a Biennial de París (1975) i a la 37a Biennial de Venècia (1976). Després de la seva dissolució, els seus treballs s'han exposat al Palau de Velázquez del Retiro de Madrid (1980), al Centre d'Art Santa Mònica de Barcelona (1992), al Museu Nacional Centre d'Art Reina Sofia (MNCARS) de Madrid (2005 i 2009) i a la Moderna Galerija de Ljubljana (2011), entre altres institucions. El MACBA va presentar una exposició retrospectiva del grup el 1999. Les obres del Grup de Treball es troben a la Fundació Rafael Tous d'Art Contemporani, al MNCARS de Madrid i a la Col·lecció MACBA, que des de 2008 acull gairebé la totalitat de la producció documentada d'aquest col·lectiu. Informació treta de la pàgina web del Museu d'Art Contemporani de Barcelona, MACBA, en l'entrada de Grup de Treball, i en l'adreça <http://www.macba.cat/ca/grup-de-treball>, consultada per últim cop el 20 d'agost de 2017.

¹⁶⁸ La Mostra d'Art Jove de Granollers és una de les exposicions clau de l'art conceptual català. La primera mostra se celebrà a Granollers el maig de 1971, en homenatge a Joan Miró. Presentà obres al carrer i hi participaren Ferran García-Sevilla, Carles Pazos, Àngel Jové, Lluís Utrilla, Jordi Benet, Sílvia Gubern, Joan Pere Viladecans, Miquel Cunyat, Francesc Abad i Jordi Teixidor, entre altres. Amb motiu de l'exposició, es publicà un manifest defensant la importància de les obres efímeres, l'art al carrer i la participació de l'espectador. L'any següent, es celebrà la Segona Mostra d'Art Jove de Granollers, en la qual participen Ferran García-Sevilla, Miquel Cunyat, Lluís Utrilla, Jordi Benito, Joan-Josep Belmonte, Xavier Olivé, Francesc Torres, Roc Alabern, Josep Navarro, Olga L. Pijoan, Carlos Pazos, Alicia Fingerhut, Francesc Sastre, Frederic Amat, Margarida Camps i Oscar Domínguez, entre altres.

peça altament kitsch d'Olga Pijoan s'obre per a mostrar una minúscula ballarina que balla entre espills al so d'una caixeta de música». ¹⁶⁹ També en relació amb aquesta peça, Lluís Utrilla parla d'«un gros pastel o monument amb paper i cotó». ¹⁷⁰ L'Olga també participà en les accions 1219 m³ del frontó de Vilanova de la Roca que tingueren lloc el 17, 18 i 19 d'agost, amb el seu *Cel sobre 1219 m³*, consistent en diverses seqüències fotogràfiques del cel. Segons Carlos Pazos, el cel encarnava per a l'Olga la idea de llibertat:

«El cel, l'aigua com a idea de llibertat per l'Olga, fonamentada en la idea de separar-se d'un món en el que ja no tenia cap importància. Mai volgué ser artista. Volia viure prop dels artistes perquè per ella era el què més s'acostava a la pràctica de la llibertat». ¹⁷¹

A Comunicació Actual, a l'Hospitalet, entre el 23 de desembre de 1972 i el 14 de gener de 1973, l'artista presentà *Els límits del paper*, una «reflexió d'Olga López sobre els límits del paper per contraposició entre una cara rectangular, l'altra cara i les tres obtingudes tallant bandes del contorn del paper, de diagonal a diagonal», ¹⁷² un treball desvinculat de les accions i una obra molt similar a la que dugué a Banyoles a Informació d'Art Concepte (4 de febrer-5 de març de 1973), anomenada *Fulla tallada en deu trossos i tornada a compondre*. Una de les seves exposicions més destacades va ser Informació sobre la realitat (8-20 de març de 1973), a la Sala de la Associació del Personal de la Caixa de Pensions. El treball consistia a fotografiar en la mida real alguns elements propis i específics de les instal·lacions d'una sala d'exposicions, com endolls, llums, radiadors..., i a substituir l'objecte real per la fotografia. ¹⁷³

Amb tot, les accions més emblemàtiques de l'artista foren les que presentà al Col·legi d'Arquitectes de Barcelona amb motiu de l'exposició TRA-73 (21 de març-13 d'abril de 1973). Aportà un treball totalment desvinculat de l'acció, titulat *Ordenació*. L'obra constava de tres fulls de paper, numerats de l'u al tres amb la paraula «ordenació» encapçalant la pàgina, el número al mig i el seu nom al final, formant tot ell un eix totalment vertical en el full. En el mateix marc, l'artista aportà també les seqüències fotogràfiques *Llengua* (1972) i *Herba* (1973). A la primera, ens mostra la seva habilitat per doblegar la llengua sense recolzar-la a la dentadura superior, mentre que a la segona ella mateixa juga amb



la seva figura enfront una paret blanca i després desapareix i roman tan sols la silueta del seu cos. Una altra de les accions fou *Vestir-se* (1973), una acció de reconeixement del seu cos, tractat des de l'espontaneïtat amable del quotidià, brodada amb un punt d'artifici. La seva vida a la vora de Carlos Pazos marcà l'etapa més forta del seu treball artístic. En les seves accions, s'oferí com un espill per ser mirada, com presència i absència, donant la versió en negatiu d'Olga L. Pijoan.

Accions com *Herba* (1973) són premonicions de la seva sobtada desaparició. En una primera presa, l'Olga, amb abric i mans a les butxaques, posa davant la càmera en el que sembla ser un solar abandonat, un espai marginal i perifèric d'una ciutat; tapa l'herba que creix al resguard d'un mur. A la segona presa, l'artista ha desaparegut i la seva presència és substituïda per una silueta dibuixada en el mur del fons. El seu cos

Herba.
Fotomuntatge
de l'acció,
any 1973.

¹⁶⁹ CIRICI, Alexandre: «Conceptuals a Granollers i a Tolosa». *Serra d'Or*, Any XIV, núm. 153, Barcelona, 15-6-1972, pàg. 59.

¹⁷⁰ UTRILLA, Lluís: *Cròniques de l'era conceptual* Ed. Robrenyo, Barcelona, 1981, pàg. 73.

¹⁷¹ PARCERISAS, Pilar: *Conceptualismo(s) poéticos, políticos y periféricos en torno al arte conceptual en España, 1964-1980*. Akal/Arte contemporáneo, Ediciones Akal SA, Madrid 2007, pàg. 110.

¹⁷² CIRICI, Alexandre: «Conceptuals a L'Hospitalet». *Serra d'Or*, Any XV, núm. 161, Barcelona, 15 febrer 1973, pàg. 39.

¹⁷³ PARCERISAS, Pilar: *Conceptualismo(s)...*, pàg. 111.



Vestir-se.
Instantània de l'acció,
any 1973.

ja no hi és, ha deixat un simple rastre que constata l'absència. El moment de la desaparició no ha estat captat per la càmera. La imatge resulta insuficient a l'hora de recollir l'acció, la fotografia confessa llur incapacitat per visibilitzar els fets (el segrest, tal volta, la tortura, l'assassinat). La presència de la dona es mostra dèbil, la seva desesperació pot arribar en qualsevol moment. Si la vida del dissident, de qualsevol que expressi un pensament crític amb la dictadura o que adopti un comportament «perillós» per a la societat franquista, està a disposició del poder polític, el cos de la dona és un contenidor de vida encara més fràgil i «assassinable» que el de l'home. La fotografia reproduceix el joc entre l'absència i la presència del cos; com a mitjà de representació, reproduceix l'acte original; assenyala llur incapacitat per visibilitzar-lo, confirma la impossibilitat de representar la desaparició, i, al mateix temps, demostra la importància dels mitjans en la batalla per desvelar la repressió, principal arma del manteniment de l'estatu quo sociopolític. El cos d'Olga L. Pijoan, entre temerós i desafiant, espera davant la càmera, a penes pot lluitar o resistir-se davant un poder que la supera i la invisibilitza.¹⁷⁴ És una obra que Cirici relaciona amb la de Franz Erhard Whalther i les seves implicacions d'espai, lloc, cos i procés. També es podria acostar l'acció *Llengua* (1972) al perfil del *Body Art* de Vito Acconci.

La seva acció més emblemàtica, i que originà major polèmica, fou *Cos real/Cos projectat*, celebrada en el Col·legi d'Arquitectes (3 d'abril de 1973) i també dins el marc del TRA-73. L'artista s'assegué en una cadira dalt d'una tarima i, al costat de la seva presència física, projectà diapositives de parts del seu cos, en negatiu foto-

gràfic degut a la censura. S'edità un puzzle basat en una foto / fotocòpia de l'artista com si fora una *starlet*, i l'escala variava en cada un dels fragments, de manera que resultava impossible reconstruir la foto original, i així es proposava una lectura irònica d'un dels escassos papers que la indústria i la cultura de masses atorgava a les dones.

«En el silenci expectant i la foscor de la sala, una noia puja a una tarima fortament il·luminada i s'asseu desmenjada en una cadira i en la mateixa posició resta estàtica durant tota l'estona. En una gran pantalla, al costat d'una tarima, un projector passa diapositives de parts nues del mateix cos de la noia. Veiem orelles, parts del nas o de l'ull, el pit o el sexe, els dits del peu o de la mà. És l'equivalència entre la part i el tot o la descoberta del cos real i la disfressa».¹⁷⁵

L'1 de maig de 1973, Olga L. Pijoan signà el document-resposta a Tàpies, al costat de F. Abad, J. Benito, A. Fingerhut, S. Marchán, A. Mercader, C. Pazos o P. Portabella, entre altres. Es tracta d'una rèplica a l'article que A. Tàpies havia publicat a *La Vanguardia* el 14-3-1973 amb el títol «Arte conceptual aquí» en el qual expressava la seva disconformitat amb el discurs dels joves artistes conceptuals. Aquest document, que *La Vanguardia* no va publicar, va veure la llum íntegrament a la revista *Nueva Lente*, núm. 21, novembre de 1973.¹⁷⁶

Olga L. Pijoan participà, el 4 desembre de 1973, en el cicle de ponències «Tendència actuals en l'art» de l'Institut Alemany de Cultura. Juntament amb Carlos Pazos, Manuel Trallero i Lluís Utrilla, presentaren la ponència «Art i ús». Aquesta ponència estava molt influïda per la sociologia i les noves teories sobre la comunicació. Precisament, intentà traspassar els elements de la teoria de la comunicació a la creació i producció artístiques, de manera que l'esquema artista-obra-públic es veiés substituït pel circuit emissor-missatge-receptor i productor-producte-consumidor. La intenció última era que l'artista s'impregnés del món de la comunicació i proposava «la conversión del actual artista en un especialista de la comunicación al servicio de las comunidades que deseen desarrollar un amplio programa de creación comunicativa».¹⁷⁷

Durant el març-abril de 1974, la mateixa ponència «Art i ús» del cicle de Barcelona, al Col·legi d'Arquitectes, va ser presentada a «Nuevos comportamientos artísticos», a Madrid. Olga L. Pijoan hi presentà diferents accions sobre el

¹⁷⁴ ALBARRÁN DIEGO, Juan: *Del fotoconceptualismo al fototableau. Fotografía, performance y escenificación en España (1970-2000)*, Ediciones Universidad de Salamanca, Salamanca, 2012, pàg. 158.

¹⁷⁵ UTRILLA, Lluís. *Cròniques de l'era ...*, pàg. 73.

¹⁷⁶ Catàleg de l'exposició *Olga L. Pijoan, fragments d'un puzzle*, abril-maig de 1999, Centre d'Art Santa Mònica, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999, pàg. 26.

¹⁷⁷ PARCERISAS, Pilar, *Conceptualismo(s)...*, pàg. 110-114.

cos i l'acció amb la projecció de les parts del cos que ja s'havia mostrat a Barcelona. La ponència «Art i ús» no va ser ben acollida per la crítica de Madrid:

*«El segundo grupo (M. Cunyat, O. L. Pijoan, M. Trallero, Ll. Utrilla, C. Pazos) se sitúa en una posición intermedia. Sus aportaciones estaban desconectadas entre sí y ofrecían acusados desniveles. Las obras más conseguidas eran las experiencias táctiles y los maquillajes de Utrilla. O. L. Pijoan presentaba algunas muestras del «arte del cuerpo». Pero en general el grupo no dió satisfacción a las expectativas de público. La ponencia Arte y Uso, honesta en sus planteamientos, fue considerada como una posición centrista respecto a los otros grupos. En Madrid, las críticas afectuosas y el buen tono, se concretaron, sobre todo, en apuntar el carácter más bien visceral e intuicionista de una práctica analítica como es la del «conceptual», que no se apoyaba en la metodología que proclaman».*¹⁷⁸

Més dures van ser les crítiques de Juan Manuel Bonet:

*«Pazos, Utrilla, Olga Pijoan y su grupo representaron el punto más bajo del ciclo. Su actuación resultó lamentable. Falta de imaginación, teoricismos e interpretaciones miméticas se sucedieron en un clima de vacuidad que rozaba la incoherencia».*¹⁷⁹

Una altra de les crítiques a la ponència era més moderada:

*«Su ponencia trató sobre Arte y Uso, analizando las tríadas que responden a las preguntas: ¿Quién lo realiza? (el artista-emisor-productor) ¿Cómo lo hace? (la obra-mensaje-producto) ¿Para quién? (público-receptor-consumidor). Apuntaba que el consumo de forma ha producido un agotamiento del repertorio tradicional, lo que podía asimilar, en cierta forma, al mismo arte conceptual. Un artista conceptual debía ser un amateur, en el sentido económico y técnico, buscando otras formas de subsistencia. El público de estas actividades solía ser el mismo que el de las exposiciones habituales, y en varias experiencias con el público obrero no consiguieron comunicar con él. Sobre los equipos de trabajo formados, decían que apenas habían creado obras colectivas, desarrollando el artista su propia obra dentro de cada equipo. No prestaban mucha atención a la metodología a emplear en su trabajo, siendo partidarios de la intuición».*¹⁸⁰



Amb data de juliol de 1974, Olga L. Pijoan i cinc artistes més signaren un text avui històric titulat *Què fer?* Feia tot just dos anys que les propostes conceptuals de l'art s'estaven desplegant arreu del territori català, inscrites en l'onada internacional d'artistes que, inquiets davant dels temps que els tocava viure, entenien que l'artista adequadament contemporani havia de plantejar un repte a les convencions estètiques i a l'establishment de l'art modern. Quan les pràctiques conceptualistes es començaven a conèixer com un seriós competidor en el món artístic de l'avantguarda, es considerava que el seu principal distintiu era escapar de la trampa de la prescripció formalista i la seva finalitat era menysprear els aspectes materials de l'obra d'art. A Catalunya, la tensió entre les tècniques de desmaterialització de l'objecte d'art i aquelles pràctiques que no defugien els aspectes matèrics i objectuals de l'experimentació es va fer visible en el cicle expositiu *Què fer?*, presentat a la Sala Vinçon de Barcelona.¹⁸¹ Les

**Olga L. Pijoan
amb el seu fill
Alex Govers,**
Estelí (Nicaragua),
any 1994. Del Fons
Personal Patrick
Govers.

¹⁷⁸ MARCHÁN FIZ, Simón: «Un ciclo sobre arte actual. Nuevos comportamientos artísticos», *Comunicación*, núm. 18, Repress, S.A., Madrid, desembre 1974, pàg. 31

¹⁷⁹ BONET, Juan Manuel: «Nuevos comportamientos artísticos: un balance provisional», *Solución, Boletín de Información Cultural*, any 1, número 2, Madrid, maig-juny de 1974.

¹⁸⁰ DE CASSO, Rosario i ENRIQUE, Demetrio: «Nuevos comportamientos artísticos», *Reseña*, núm. 76, Madrid, juny de 1974.



Olga L. Pijoan i alumnes de l'escola-taller de muralisme
14 d'abril, any 1995.
FPPG.

mostres s'identificaven amb un element comú: la necessitat estètica de preservar un mètode de coneixement materialista en una pràctica artística que no desestima la transformació directa de la matèria. En aquelles dates, aquesta opció tenia el caràcter de manifest davant del predomini i la centralitat que prenien les estètiques efímeres i lingüístiques liderades pel Grup de Treball i el model expositiu entès com a tramesa d'informació —a través de documents, fotografies, texts, dades, l'oralitat i la discussió. Sense negar aquestes opcions, el col·lectiu *Què fer?* proposava una via creativa de caràcter realista i material i un art de la vivència i la presència. Un art en què la materialitat del món fos l'epicentre i el cos fos l'espai i l'ocasió d'un esdeveniment.¹⁸² Dins d'aquest cicle, Olga L. Pijoan presentà l'acció *Repòs* (1974), que consistí en representar la vida quotidiana de l'artista amb la instal·lació d'un llit a la sala, amb una tauleta de nit, un llum, menjar i la companyia d'una gossa que tenia a casa. Quan es cansava, dormia, i, si no, reposava, tal com resava el títol de l'acció. Amb motiu de *Què fer?*, Alexander Cirici escri-

gué un text de presentació sobre els artistes titulat «Molinet de sis», on comentà amb precisió les accions corporals d'Olga L. Pijoan:

«Els diferents treballs que ha realitzat Olga L. Pijoan sorgeixen, particularment, de les consideracions sobre el material més immediat i sobre el sistema de signes també més immediat: propi cos i alguns dels elements corporals que tenen el poder d'actuar com poderós llenguatge envers els receptors. La dialèctica imatge-realitat creava en aquells exercicis una eficient consideració sobre la naturalesa ambigua dels estímuls i sobre les relacions entre els missatges i els fets objectius».¹⁸³

El rastre de l'Olga L. Pijoan desapareix de sobte de la documentació artística. Un greu accident ocorregut a la seva mare l'obligà a ocupar-se de nou de la família. Inicià una nova relació amb Miquel Cunyat, artista i dissenyador gràfic. Treballà en el món de la cuina i a la restauració. D'aquesta època destaca el seu intent de participació en una de les Biennals de Caixa de Barcelona del tombant dels vuitanta amb un autorretrat vestida de verge, que no va ser admès. A final de 1981, una relació tempestuosa amb Jaume Casamitjana la portà a iniciar una vida rural a Riderou,¹⁸⁴ i després es traslladà a Girona. L'any 1983, llogà el Mas Molinot, a Sant Julià de Llor i Bonmatí (Girona) i treballà esporàdicament de cartera rural, també de cuinera a una fonda d'Amer,¹⁸⁵ fins retornar a Barcelona a final de 1985, després de la seva separació de Casamitjana. A Barcelona, treballà de gerent adjunta a la tenda TOCS,¹⁸⁶ i al Gran Colmado (1986-1988). A final de 1989, va fer el primer viatge a Nicaragua acompanyant el Comitè de Solidaritat Salt-Quilate.¹⁸⁷ Nicaragua representà per a l'Olga un cel de llibertat i la possibilitat de recuperar l'estabilitat i de retrobar els seus inicis en la pintura. Arran d'un segon viatge a inicis de 1990, conegué Patrick Govers, professor de

¹⁸¹ Des de 1973, la Sala Vinçon de Barcelona, vinculada a un establiment comercial dirigit per Ferran Amat, va ser un espai d'exhibició de propostes compromeses amb els artistes més joves i la llibertat creativa, almenys fins l'any 1977, moment en què la sala va canviar el rumb de la programació. Àngels Jové, Jordi Benito, Manel Rovira, Bigas Luna o Lluís Utrilla van ser alguns dels artistes que durant la dècada dels setanta van exhibir part del seu treball a la sala, a la vegada que també van poder dur a terme treballs col·lectius com els que es van realitzar al programa *Què fer?*, en el qual hi van col·laborar Carles Pazos, Olga L. Pijoan, Joan Hernández Pijuan, Raül Utrilla, Jordi Pablo, Fina Miralles i Ferran Garcia-Sevilla, i en el qual es van dur a terme diferents treballs artístics on es van incloure diferents accions. A través d'aquest conjunt d'artistes, entre molts altres, la Sala Vinçon de Barcelona va esdevenir un espai on tenia cabuda tota pràctica artística compromesa amb el seu present, exhibint mostres de l'art conceptual que s'estava produint durant aquells anys a Catalunya, així com significatives accions d'artistes com Carles Pazos, el qual va dur a terme el seu *Esdevenir una estrella* (1976) en aquesta sala, acció en la qual l'artista reflexionava sobre l'èxit i la fama. UTRILLA, Lluís, *Cròniques de l'era ...*, pàg. 46-47.

¹⁸² CREUS, Maïa: «Fina Miralles, el cos de l'artista en l'art». *Quadern*, Abril de 2012, pàg. 20.

¹⁸³ A *Olga L. Pijoan, fragments d'un puzzle*, abril-maig de 1999, Centre d'Art Santa Mònica, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1999, pàg. 29.

¹⁸⁴ Petita entitat de població pertanyent al municipi de Sant Gregori, de la comarca del Gironès.

¹⁸⁵ Amer és una vila i municipi de la comarca de la Selva.

¹⁸⁶ Una mena de grans magatzems comercials, a l'estil de la Fnac d'avui dia, ja desapareguts.

¹⁸⁷ Grup d'agermanament de la localitat gironina amb la petita població mexicana, pertanyent al municipi d'Altotonga (Veracruz).

Sociologia a la Universitat d'Estelí. En aquest se-
gon viatge, l'Olga tenia com a projecte desenvo-
lupar una producció d'embotits en col·laboració
amb entitats nicaragüencs (associació del camp
i associació de dones), però el projecte no va
arribar a desenvolupar-se. Dona de caràcter in-
dependent, l'Olga, una vegada que ja no va tenir
diners, va voler tornar. La parella marxà el maig
del 91 (coincidí amb la fi del contracte laboral
de Patrick Govers i amb el fet que ell volia tornar
a estudiar).

En Patrick i l'Olga tornaren a Bonmatí, és a dir a
la casa de camp (Mas Molinot) que l'Olga lloga-
va des de feia anys (i que va salvar de les ruïnes).
L'Olga va treballar una temporada a la Seguretat
Social de Girona, mentre que en Patrick estudi-
ava. En aquest temps, sempre varen mantenir la
idea de tornar a Nicaragua. En Patrick i l'Olga
varen tenir un fill, Alex, que nasqué el 26 de maig
de 1992. Un any més tard, en Patrick finalitzà els
seus estudis, i el gener del 94 tornaren a Nica-
ragua. Des de 1994, visqueren a Estelí, Nica-
ragua.¹⁸⁸ Aquest cop, l'Olga va començar a ficar-se
en el muralisme, i va començar amb els tallers
que avui dia són FunArt. Organitzà tallers de pin-
tura mural infantils amb objectius humanitaris.
Participà en el Taller de Muralisme d'Estelí, des-
tinat a iniciar els nens en el dibuix i la pintura;
primer ho va fer voluntàriament i després amb
dedicació completa.¹⁸⁹ A l'inici, anava cada cap
de setmana a participar en els tallers que l'as-
sociació organitzava en diferents barris populars
de la ciutat. Paral·lelament, l'Olga va practicar
més regularment la pintura i l'escultura (fang).

L'any 1996, dirigí diferents murals, un al Centro
Universitario Leonel Rugama Rugama i un al-
tre a la Biblioteca Pública d'Estelí. A poc a poc,
anant el cap de setmana als tallers, duia els
nens i nenes del barri on vivien (Barri 14 d'Abril).

Per diferents raons (entre altres, punts de vista
divergents amb els que lideraven els tallers de
muralisme), va crear llavors el taller de pintura
i muralisme 14 d'Abril. Aquest taller funcionava
amb un equip d'adolescents del barri (els faci-
litadors) i l'Olga actuava com a suport de docèn-
cia (és a dir, feia classes de dibuix, de colors) i
logístic (finançament via grups de suport d'Es-
panya i sobretot de Bèlgica, amb una escola de
deures d'un barri de la ciutat de Lieja). Aquest
taller va seguir després de la mort de l'Olga,
però en l'actualitat ja no existeix. Una de les se-
ves alumnes ho recorda de la següent manera:
*«A la cuadra vino a vivir una señora que traba-
jaba en ese entonces talleres de muralismo, ya
falleció, se llamaba Olga, era educadora, ella tuvo
mucho que ver en la cuadra, al ver el montón de
chavalos y chavalas nos invitó a pintar los fines
de semana y nos dijo que era para todos, que
podía entrar el que quisiera, si nos gustaba que
probáramos una vez, y si no nos gustaba que no
volviéramos a ir. Pienso que difícilmente un niño
va a rechazar la pintura, pero además de pintar el
espacio de estar con otros chavalos y la atención
que nos daban, teníamos educadores y había si-
empre una actividad diferente para los niños y las
niñas. Todo el mundo sentía en ese espacio: es
para mí y lo tengo que aprovechar, y de todo lo
que había ahí, los tarros, la madera, sabías que
tenías un educador, alguien que te iba a atender,
saber que alguien te está esperando, que va a
hacer algo con vos y que es sólo para vos y para
el resto de los demás, eso creo que es una de las
cosas que a muchos y principalmente a mí me
motivó mucho para estar ahí».*¹⁹⁰

En els últims temps, Olga L. Pijoan pintava sobre
paper reciclat, però no tingué temps de reeixir.
Morí d'un atac de cor en una piscina a San Ra-
fael del Sur, Nicaragua, el 31 de maig de 1997, a
l'edat de quaranta-cinc anys.¹⁹¹ Va ser una mort

¹⁸⁸ La Vila de Sant Antoni de Pavia d'Estelí, o simplement Estelí, és una població de Nicaragua, cap del municipi i del departament homònim.

¹⁸⁹ El programa de Tallers de Muralisme a Estelí té el seu origen el 1989. El principi fonamental d'aquests tallers és ser un programa de portes obertes, per referir-se al dret de la infantesa i de la població en general a l'art com a expres-
sió humana i com a eina pedagògica per conèixer la seva història, els seus drets i reivindicar-los des d'aquest espai
col·lectiu. El seu sorgiment està molt vinculat al moment històric de la Revolució Popular Sandinista i fins a l'actualitat
manté el seu enfocament participatiu, de portes obertes, reivindicant l'art públic infantil com a mitjà de comunicació
social de la infantesa. Estelí va ser declarada per un bàndol municipal com la Ciudad del Muralismo i també va acon-
seguir el seu lloc en el Llibre dels Rècord Guinness per pintar, amb participació de la infantesa, el mural més gran
del món.

¹⁹⁰ ESPINOSA OCHOA, Maribel del S.: *El impacto del programa „Talleres de Muralismo” (quehacer histórico de FUNAR-
TE-Estelí) en la calidad de vida actual y futura de jóvenes integradas/os a sus actividades desde hace entre 5 y 20 años*
(Tesis en opción al grado de Máster en Gestión del Desarrollo Comunitario). Informe de Tesis, pàg. 56. Tret de l'adreça
web <http://abacoenred.com/wp-content/uploads/2016/01/Informe-de-tesis-Maribel-Ochoa.pdf>, consultada per últim
cop el 27 d'agost de 2017.

¹⁹¹ Totes les dades de la vida de l'Olga L. Pijoan a Nicaragua, així com dels seus últims anys, ens han estat facilitades
per Patrick Govers a partir de la correspondència que vàrem mantenir durant els mesos de març-abril de 2017. Amb
motiu de l'estrena del documental *On son les dones targarines?* el maig de 2017, Patrick Govers i el seu fill Alex Govers
Pijoan varen estar a Tàrrega per presenciar l'estrena. Vàrem estar una estona amb ells i ens acabaren de perfilar certs
aspectes que hem inclòs a la biografia. Val a dir, a més, que Alex Govers Pijoan participà en el rodatge del documental amb
la gravació de l'entrevista feta en un domicili particular a Barcelona, el març de 2017. Des d'aquí volem agrair la bona dis-
posició d'ambdós envers la nostra tasca i tota la documentació que ens han facilitat per confeccionar aquesta biografia.

força sentida entre els seus companys de generació, tal com queda palès en l'epifania, dolguda representació, que l'artista i escriptor lleidatà Carles Hac Mor li va dedicar.

UNA EPIFANIA LLEGENDÀRIA DE L'ART I DEL NO-ART¹⁹²

Hi ha hagut, sincrònicament i diacrònicament, moltes i contradictòries Olgues L. Pijoan, les quals no formen pas un tot: ella tenia un tarannà força més plural que no tothom.

Amb una d'aquestes Olgues L. Pijoan —jo en vaig conèixer unes quantes—, a Cadaqués, des del carrer de la Sirena, vaig veure passar levitant i de pressa, cap a mar, la primera marededéu en flames de les poquetes que he vist al llarg dels anys.

La poètica de la vida quotidiana d'aquesta Olga L. Pijoan que tenia visions i les encomanava era senzilla i intel·ligent, i tan ferma i aguda com una cantonada amb un balcó des del qual ella veia no només passar la gent, sinó que també l'escoltava.

El seu art, de fet, va ser el germà petit de la seva poètica, tothora utòpica. Tingué moltes més idees i projectes que no pas desig de realitzar-los: a conseqüència del seu conceptualisme radical, les materialitzacions de les seves propostes li interessaven ben poc, i tot sovint no gens.

Per això fou la més conceptual de totes les artistes i els artistes de l'art conceptual català. I de tots plegats va ser la més atacada, i virulentament, per feministes i per intel·lectual obnubilats pel marxisme maoista i mesetari de l'època.

En efecte, en presentar a l'Institut Alemany de Cultura de Madrid unes diapositives de parts del seu cos, la sala s'escindí en dos bàndols: uns de detractors d'ella en nom de la transcendència social de l'art, i un altre que, de tan excitat per aquelles imatges, es lliurà, *in situ*, a actes onanistes que els benpensants es van encarregar de reprimir. Talment ho explicava ella i, amb la mateixa exactitud que aquí, ho vaig exposar a l'article *Una artista del no art*, al *Quadern* del diari *El País*, el 1988, al qual article ella va donar el seu vist-i-plau abans de ser publicat.

A diferència dels i les artistes conceptuals que l'envoltaven, que, uns moltíssims i uns altres no tant, patien l'art, a Olga L. Pijoan l'amoïnava sobretot la vida (i, doncs, era molt solidària amb el proïsme) i l'art no l'anguniejava pas gaire, tot i que fruïa a fons el seu art com antiart, un gaudi ben popi de Fluxus.

Per aquesta manera de ser i de fer d'Olga, Alexandre Cirici va escriure que ella era la Yoko Ono catalana, malgrat que, segons algú, això Cirici ho va dir de Sílvia Gubern. Els historiadors ho aclariran.

A despit de ser, per sort per a ella, influenciable —anava a especificar que com a artista i com a persona, com si totes dues coses s'hi poguessin dissociar—, i que la seva obra era resultat directe de l'entorn artístic en què vivia, sempre va mantenir una postura no gens mimètica respecte a ningú.

I quan es va apartar, relativament, del món de l'art, encara es va capficar menys per ser o no ser artista, per fer art o no fer-lo, la qual cosa, en el seu cas, era una virtut antieegocèntrica i una reacció a la suposada necessitat de professionalitzar-se. La seva generositat vital la va protegir de voler fer carrera artística.

Llavors va prescindir fins i tot dels projectes, i considerava art i no-art, dialècticament, tot allò que feia quotidianament. Així, va demostrar empíricament que hom pot ser artista al marge de tots els circuits culturals.

De fet va esdevenir artista i alhora, inseparablement, no-artista. Va aconseguir la negació de l'art des de dins de l'art, o dit d'una altra manera, va afirmar l'art al defora de l'art.

Aquesta trajectòria paradoxal assoleix categoria de provocació filosòfica en fer-nos reflexionar sobre què és l'artista i quina cosa és l'art, i si tot és art o no.

Recordem que es va declarar a sí mateixa obra d'art i que, com a tal, es va exposar en un llit durant un dia a la Sala Viçon, de Barcelona, el 1972. I val a dir —perquè ella volia que això constés als papers— que entre els seus projectes artístics hi havia hagut el de quedar embarassada i fer-se fer un avortament i el d'operar-se el nas.

Olga L. Pijoan (al punt que segueix aquesta L hi ha tot un argument per a un melodrama que arrencaria amb la infantesa d'Olga a Tàrraga) va esdevenir ben aviat un personatge emblemàtic d'uns anys en què l'art fou subvertit de soca-rel.

La seva actitud, que ella va portar fins a derivacions extremes, difícilment podia ser objectuable, i això la perjudica com a artista convencional, com a creadora d'obres materials, i l'eleva a llegenda, que al capdavant és el que ella, mig inconscientment, volia, amb el benentès que les llegendes poden ser formes conceptuals de l'art.

¹⁹² HAC MOC, Carles: «Una epifania llegendària de l'art i del no-art». A *Olga L. Pijoan, fragments d'un puzzle...*, pàg. 9-11.

La marededéu en flames amunt esmentada es va enfonsar en el mar davant l'astorament dels llops del mar d'una barca de Roses que pescava a l'encesa.

I els llops de l'art no van pensar mai a pescar Olga Pijoan, amb la qual cosa ella, el seu conceptualisme i l'art i el no-art i l'antiart en van sortir beneficiats.

Olga L. Pijoan es pot anar encenent més i més com a paradigma de la voluntat de no caure en

la institucionalització de l'artista. Amb el temps —i passi la mitja profecia—, pel que fa al reconeixement del seu art i no-art, potser hi haurà sorpreses: la seva dissolució irònica del jo en la nebulosa dels conceptes podria pujar en interès. Això si la seva llegenda no és oblidada o bé asfixiada per la concepció de l'art com a exclusiva cosificació d'idees.

Carles Hac Mor

